

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİGORTACILIK SEKTÖRÜ İLE İNSANİ KALKINMA ENDEKSİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: 1985-2017

Hazırlayan
Yeliz DEMİRCİ

Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN

TOKAT 2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÖLEYKAN danışmanlığında hazırlamış olduğum "Sigortacılık Sektörü İle İnsani Kalkınma Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi:1985-2017" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

23.07/2019

Yeliz DEMİRCI

JÜRİ ONAY SAYFASI**SİGORTACILIK SEKTÖRÜ İLE İNSANİ KALKINMA ENDEKSİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ:1985-2017**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 23 / 07 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN

Üye : Doç. Dr. Coşkun KARACA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ

İmzası

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 04/07/2019 tarih ve 38-06 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: **Prof.Dr.İlhan EROĞLU**
Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

“İnsani Kalkınma Endeksi İle Sigortacılık Sektörü Arasındaki İlişkinin Analizi: 1985-2017” başlıklı tez çalışmasının konusunu seçmemde araştırmanın her aşamasında bilimsel katkıları ve tecrübeleriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÖLEYKAN’ a, yardımlarını hayatım boyunca unutamayacağım, bana manevi desteğini esirgemeyip daima yardımcı olan aileme ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin değerli yöneticilerine, akademik ve idari personeline sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

SİGORTACILIK SEKTÖRÜ İLE İNSANİ KALKINMA ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: 1985-2017

ÖZET

Sigorta sektörü Türkiye’de hizmet sektörünün en önemli branşlarından birisi olup ürettiği prim ve poliçe sayısı bakımından ve istihdam açısından gelişmeye açık bir sektör konumundadır. Batılı devletler ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de nicelik ve nitelik itibarıyla sistemli bir sigortacılık örneğine gecikmeli olarak geçildiği söylenebilir. Ancak bugün gelinen nokta ve sektörün her geçen gün büyümesi ümit vericidir. Sigortacılık sektörü ve sigorta yaptırmaya vatandaşların bakış açısı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu farklılık bazen gelir düzeyi farklılıklarından bazen hayat tarzından kaynaklanmaktadır. Sigorta, kişilerin mal ve can güvenliğinin sağlanmasında riskleri en aza indiren ve kişilerin refahını koruyan bir disiplin olduğu için kalkınma ile ilişkilendirilebilecek bir yapıya sahiptir.

Bu çalışmada Türkiye’de sigortacılık sektöründeki gelişmişliğin insani gelişme endeksi ile ilişkisi analiz edilmiş ve insani gelişme endeksi ile sigortacılık sektörü arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Sigortacılık sektöründeki toplam prim üretimi ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için Türkiye’nin 1985-2017 dönemine ait sigortacılık, kalkınma ve büyümeye ilişkin verileri kullanılmış ve elde edilen sonuçlar sigortacılık sektörü ile insani gelişme endeksi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, İnsani Gelişme Endeksi, VAR Analizi, Granger Nedensellik.

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INSURANCE SECTOR AND HUMAN DEVELOPMENT INDEX: 1985-2017

ABSTRACT

Insurance sector in Turkey is one of the most important branches of the service sector in terms of premiums and number of policies that generate employment and development in terms of location is an open industry. Compared with Western states, the quantity and quality reputation in Turkey, said that the delayed transition to a system such as insurance. However, today's point and the growth of the sector every day is promising. The insurance sector and citizens' perspective on insurance coverage vary from country to country. This difference sometimes stems from income level differences and sometimes life style. As insurance is a discipline that minimizes risks and protects the welfare of people in ensuring the safety of people's property and life, it has a structure that can be associated with development.

In this study, Turkey's development in the insurance sector have been analyzed the relationship between human development index and the causal relationship between human development index and insurance sectors were investigated. To determine the relationship between the total premium production and human development index in the insurance sector insurance of the 1985-2017 period, Turkey, the result data are used and obtained for development and growth, has shown that a one-way causal relationship between insurance sector with the human development index.

Key Words: Insurance, Human Development Index, VAR Analysis, Grenger Causality.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Bilimsel Etik Sayfası	i
Jüri Onay Sayfası.....	ii
Teşekkür	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	i
İçindekiler.....	ii
Tablolar Listesi	v
Şekiller Listesi	vi
Kısaltmalar Listesi.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SİGORTACILIK SEKTÖRÜ	4
1.1.Sigorta Kavramı.....	4
1.2. Sigorta Tarihi.....	5
1.3. Sigortacılık Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri	6
1.4. Sigortacılık Sektörünün Maliye İle İlişkisi Ve Sağladığı Dışsallıklar	9
1.5. Sigortanın Tarafları.....	12
1.5.2. Sigortacı.....	12
1.5.3. Sigortalı	12
1.5.4. Sigorta Ettiren.....	13
1.5.5. Lehdar-Kanuni Mirasçı	13
1.5.6. İpotekli Alacaklı	13
1.5.7. Zarar Gören Üçüncü Şahıs	13
1.6. Sigortacılığın Genel Prensipleri.....	14
1.6.1. Azami İyi Niyet Prensibi	14
1.6.2. Sigortalanabilir Menfaat Prensibi	15
1.6.3. Tazminat Prensibi	16
1.6.4. Yakın Sebep Prensibi	16
1.6.5. Hasara Katılım Prensibi.....	16
1.6.6. Rizikonun Varlığı Prensibi	17
1.7. Sigorta Sektöründe Kurumlar	17
1.7.1. Sigortacılık Genel Müdürlüğü	18

1.7.2. Sigorta Şirketi	18
1.7.3. Reasürans Şirketi	18
1.7.4. Acente	19
1.7.5. Broker	20
1.7.6. Sigorta Eksperleri	20
1.7.7. Aktüerler	21
1.7.8. Emeklilik Gözetim Merkezi	21
1.7.9. Trafik Sigortası Bilgi Merkezi	22
1.7.10. Doğal Afet Sigortaları Kurumu	22
1.7.11. Tarım Sigortaları Havuzu	22
1.7.12. Sigortacılık Eğitim Merkezi	23
1.7.13. Türkiye Sigorta Ve Reasürans Şirketleri Birliği	23
1.8.1985'den Günümüze Türkiye'de Sigortacılık Sektörünün Genel Görünümü	23
1.8.1. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı	27
1.8.2. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı	29
1.8.3. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Toplam Prim Üretimi	30
1.8.4. 1985-2017 Yılları Arası Kişi Başına Prim Üretiminin Gelişimi	31
1.8.5. 1985-2017 Yılları Arasında Prim/Gsmh Oranının Dağılımı	32
BÖLÜM 2: İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ	34
2.1. İnsani Gelişme Endeksi	34
2.2. İnsani Gelişme Endeksinin Tarihsel Süreçte Hesaplanma Şekilleri	34
2.2.1. 1990 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	36
2.2.2. 1991 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	36
2.2.3. 1994 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	37
2.2.4. 1995 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	37
2.2.5. 1999 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	37
2.2.6. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	38
2.2.7. 2014 Yılı İnsani Gelişme Endeksi	38
2.3. İnsani Gelişme Endeksinin Dünyadaki Görünümü	40
2.4. Türkiye'de İnsani Gelişme Endeksi	43
2.5. Literatür Taraması	48

BÖLÜM 3: SİGORTACILIK SEKTÖRÜ VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ	
ARASINDAKİ NEDENSELLİK ANALİZİ	54
3.1. Durağanlık Analizi	55
3.1.1. Dickey Fuller (Df) Ve Genişletilmiş Dickey Fuller (Adf) Birim Kök Testi	56
3.1.2. Phillips Perron (Pp) Birim Kök Testi	58
3.2. Eşbütünleşme Analizi	59
3.2.1. Johansen Eşbütünleşme Testi	59
3.3. Granger Nedensellik Analizi	61
3.4. Etki-Tepki Fonksiyonları Analizi	63
3.5. Varyans Ayrıştırması	64
3.6. Veri Seti Ve Ekonometrik Model	65
3.7. Var Analizi Sonuçları	66
3.7.1. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	68
3.7.2. Etki Tepki Fonksiyonları Analizi Sonuçları	69
3.8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	71
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ	81

TABLolar LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.1. 2000-2017 Yılları Arası Sigortacılık Sektörünün Çeşitli Göstergeleri	26
Tablo 2.1 İGE Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum Ve Minimum Değerler (1994).....	37
Tablo 2.2. İnsani Gelişme Endeksine İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler	38
Tablo 2.3. Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi Bileşenleri Gruplara Göre Dağılımı (2017)	41
Tablo 2.4. 2017 Yılı Verileri İle Seçilmiş Ülkelerde İGE ve Kişi Başına Düşen GSYİH	42
Tablo 2.5. 2017 Yılı İtibari ile İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması	43
Tablo 2.6. 1990-1994 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi ve Alt değişkenleri	44
Tablo 2.7. 1995-2009 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi ve Değişkenleri.....	45
Tablo 2.8. 2010-2017 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi Değişkenleri	46
Tablo 3.1. Birim Kök Testi Sonuçları	66
Tablo 3.2. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	67
Tablo 3.3. Johanssen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	68
Tablo 3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	69
Tablo 3.5. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Sigorta Branşları.....	25
Şekil 1.2. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı Şirket Sayısı	28
Şekil 1.3. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı.....	29
Şekil 1.4. 1985-2017 Yılları Arası Sigortacılık Sektöründe Toplam Prim Üretimi	30
Şekil 1.5. 1985-2017 Yılları Arası Kişi Başına Prim Üretiminin Gelişimi.....	31
Şekil 1.6. 1985-2017 Yılları Arasında Prim/GSMH Oranının Dağılımı.....	32
Şekil 2.1. 2010 Yılına Kadar İGE Hesaplanma Yöntemi.....	39
Şekil 2.2. 2010 Yılından Sonra İGE Hesaplanma Yöntemi	40
Şekil 2.3. 1985-2017 Yılları Arası Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi	47
Şekil 3.1. Karakteristik Polinom Ters Kökleri	67
Şekil 3.2. Etki Tepki Analizi Sonuçları.....	70

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
BM	: Birleşmiş Milletler
EGT	: Eğitim Endeksi
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HDI	: Human Development Index
HIV	: Human Immunodeficiency Virus
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SAG	: Sağlık Endeksi
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TSB	: Türkiye Sigorta Birliği
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UNDP	: United Nations Development Programme
WB	: World Bank

GİRİŞ

Gelişen ekonomik koşullarda ve günlük yaşam şartlarında gerçekleşme olasılığı düşük ama gerçekleştiğinde büyük maddi kayıplara yol açabilecek kayıpların etkisi, sigorta aracılığı ile en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Geçmişte sadece ticari hayatı korumak ve riski dağıtmak için ortaya çıkan sigorta; tarım, ekonomi, sanayi, ihracat, ulaştırma ve diğer faaliyet alanlarındaki riskleri karşılama yönünden özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ayrı bir öneme sahiptir. Toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen sigortacılık faaliyetleri aynı zamanda gelişmiş ekonomilerin en önemli finansal kurumlarından biridir. Sigortacılık sektörü, ülkelerin ekonomik kalkınma ve gelişimleri için en çok ihtiyaç duyulan sermaye birikiminin sağlanması, tasarrufların artması ve bu sayede yatırım projelerinin finansmanında etkin rol oynar. Bunun yanı sıra sigorta şirketlerinin ülke ekonomisi açısından bir başka önemi de kamu harcamalarına kaynak teşkil eden vergilere büyük oranda katkıda bulunmasıdır. Sigortacılık faaliyetlerinin yoğun olduğu ülkelerde bu vergiler toplam vergiler içinde önemli bir paya sahiptir. Ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte, sigorta şirketleri ödemek durumunda oldukları kurumlar vergisine ek olarak, yaptıkları sigortalardan banka ve sigorta muameleleri vergisi (gider vergisi), yangın sigortalarından dolayı ayrıca yangın sigorta vergisi, hayat sigortalarından dolayı veraset ve intikal vergisi, sigortacılık sektöründe istihdam edilen kişilerin gelirleri üzerinden gelir vergisi gibi birçok vergiyi devlete ödeyerek, hazine açısından ciddi bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Ayrıca sigortacılık sektörü hizmet üreten bir sektördür ve diğer hizmet sektöründeki kurumlar gibi faaliyetlerini devam ettirmek ve topluma daha iyi hizmet sunmak için sektörel açıdan eğitimli ve donanımlı eleman istihdam etmek zorundadırlar. Sigortacılık sektöründe istihdam edilen personel sayısı her geçen gün artmakla beraber, özellikle sektörün geliştiği ülkelerde kendi faaliyetlerinin dışına çıkarak inşaat, bankacılık, eğitim, danışmanlık ve turizm gibi alanlarda da faaliyet göstermesi istihdamı daha da artırmaktadır.

Sigortacılık sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde bir gösterge olarak da gösterilebilir. Zira toplumda sigorta kültürünün yerleşmiş olması, bireylerin kendi canlarını, sağlıklarını mal varlıklarını, sosyal, ekonomik ve yasal sorumluluklarına yönelik potansiyel riskleri kontrol altına almayı ve yönetmeyi düşünmesi ve insanca yaşam standartlarını, korumaya çalışması dürtülerin ötesine taşıma bilincine sahip olması önemli bir kültürel gelişme sayılabilir.

Sigorta sektörünün hizmetlerinden faydalanmak, kişilerin gelir düzeyleri ile doğrudan bağlantılı bir konu olarak görünse de aslında kişilerin sosyal ve kültürel özellikleri, alışkanlıkları yaşadıkları olumlu ve olumsuz tecrübeleri ile de yakından ilgilidir. Kişilerin sosyal ve kültürel anlamda belirli bir aşamaya gelmeleri, eğitim seviyelerinin yükselmesi ve bebek ölüm oranlarının azalması ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri ile doğrudan ilgilidir. 1964 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında kalkınmadaki rolü resmi olarak kabul edilen sigorta, kalkınma kavramı ile ilişkili olması bakımından dikkate değerdir. Ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini ölçen ve dünyada kabul gören en önemli göstergelerden birisi ise İnsani Gelişme Endeksidir. İnsani Gelişme Endeksinin bugünkü uygulaması geçmişle birebir aynı değildir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bugüne kadar yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) bu doğrultuda geliştirilmiş ve en çok kullanılan endeks olmuştur. İnsani Gelişme Endeksi, bir ülkenin kalkınma düzeyinin belirlenmesinde dikkate alınacak tek ölçütün ekonomik büyüme olmadığını, ekonomik faktörlerin yanında sosyal faktörlerin de kalkınmanın sağlanmasında önemli olduğunu vurgulamak amacıyla geliştirilmiştir. Kalkınma kavramını gelir değişkenine ek olarak sosyal göstergelerle açıklamaya çalışan bu anlayış temelinde, insani kalkınma endeksi eğitim, sağlık ve gelir alt endekslerinden oluşmaktadır.

Sigortacılık sektörüne ilişkin düzenlenen piyasa analiz raporlarından derlenen bilgiler doğrultusunda bütün göstergelerin artış eğiliminde olduğu, Türk Sigorta Sektörünün hızla gelişen ve büyüyen bir ivmeye sahip olduğu ancak beklenen düzeyde gelişme kaydetmediği gözlenmiştir. Türkiye’de sigorta sektörünün benzer ekonomik yapıdaki ülkelere göre daha geride kaldığı ve bu durumun sadece ekonomik parametrelerle ilgili olmadığı tespit edilmiştir. Sigortanın, kişilerin ve kurumların maddi kazanım ve taşıdıkları sorumlulukları konusunda teminat veren bir disiplin olması nedeniyle ekonomik gelişim yanında insani gelişme ile de ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmada, Türkiye’de 1985-2017 yıllarına ilişkin sigortacılık sektöründeki toplam prim üretimi ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için birbiriyle bağlantılı analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde sigorta sektörü tanıtılmış ve 1985-2017 yılları arasında gayrisafi milli hâsıla içinde sigorta priminin payı, prim üretimi, istihdam ve şirket sayılarındaki gelişmeler itibarıyla sigortacılık sektörü incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde İnsani Gelişme Endeksinin tanımı, önemi, insani kalkınma endeksinin bileşenleri,

alt göstergeleri, hesaplama yöntemi ve yıllar itibariyle bu endekste yaşanan değişimler ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin yıllara göre değişen İGE verileri değerlendirilmiş ve Türkiye İGE açısından benzer ekonomiler ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'deki sigortacılık sektörü ile insani gelişme endeksi arasındaki ilişki, 1985-2017 dönemi için yıllık veriler ele alınarak incelenmiştir. Bu yıllara ait veriler ilgili kaynaklardan derlenmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere kullanılacak metodoloji, uygulanacak ekonometrik modeller ve testler hakkında bilgi verilmiştir. Belirlenen ekonometrik model çerçevesinde birbiriyle bağlantılı analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen istatistiksel bulgular ve analiz sonuçları bu başlık altında incelenmiştir.

BÖLÜM 1: SİGORTACILIK SEKTÖRÜ

1.1.SİGORTA KAVRAMI

Sigorta kelimesi, dünyanın birçok ülkesinde farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Türkiye’de ise İtalyanca, İspanyolca, Portekizce kullanılan şekline yakın bir kullanım olan “Sigorta” kelimesi kullanılmıştır (Uralcan, 2011:21). Sigorta “Latince” güvence anlamına gelen “sıcurta” kelimesinden gelir ve risklere karşı kişinin güvenlik ihtiyacı duymasının sonucu olarak ifade edilir. Türk Ticaret Kanunu’na göre sigortacılık şu şekilde tanımlanmaktadır: “Sigortacının prim karşılığında bireyin maddi menfaatini olası zararlara uğratan tehlikenin meydana gelmesi durumunda zararın tazmin etme veya bireylerin hayat süreleri ve hayatlarında meydana gelen durumlar nedeniyle yapılan ödeme taahhüdüdür.” Sigorta kavramının tanımına literatürde farklı şekillerde rastlanmaktadır. Sigorta; kişinin belirli tutarlarda yaptığı ödemeler yoluyla kişinin belli bir zarara uğraması durumunda işe koşulan bir çeşit risk transfer sistemidir (Gümüş, 2012:14). 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 1401. Maddesinin I bendine göre “Sigorta sözleşmesi, ise sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para ile ölçülebilir bir menfaatini zarara uğratan tehlikenin, rizikonun, meydana gelmesi hâlinde bunu tazmin etmeyi ya da bir veya birkaç kişinin hayat süreleri sebebiyle ya da hayatlarında gerçekleşen bazı olaylar dolayısıyla bir para ödemeyi veya diğer edimlerde bulunmayı yüklediği sözleşmedir.” diye tanımlanmaktadır (TTK, 2011:161). Ancak sigorta sektörünü, yalnızca riskten korunmak isteyen sigortalılardan toplanan tüm kaynakları, riskle karşılaşan sigortalılara aktaran basit bir sistem değil, üstlendiği finansal işlevleri sayesinde ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunan bir disiplin olduğunu vurgulamak gerekir.

Günümüzde ekonomik büyüme modellerine, bankacılık ve sigorta sektörleri de eklenmiş ve yapılan birçok ampirik çalışma, bankaların ve sigorta şirketlerinin ekonomik büyümeye katkı sağladığını tespit etmiştir. Sigorta sektörü Türkiye’de finans sektörünün en önemli kaynak tedarik unsurlarından biridir. Türkiye’de sigortacılık sektörü 13.01.2011 tarih 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nu ve 14.06.2017 tarih 5684 sayılı Sigortacılık Kanununun yayınlanması ile büyük gelişimler göstermiştir (Alpay, 2001:21). Sigorta risklere karşı birlikte hareket etme içgüdüğü ile kişi başına düşen hasarın miktarını azaltmaktadır. Katılımcıların sayısı arttıkça da sistem kendini geliştirmekte ve büyümektedir.

1.2. SİGORTA TARİHİ

Dünya tarihinde sigortacılığa ait ilk uygulamaların 4000 yıl önce Babil’ler zamanında başladığı bilinmektedir. O dönemde Babilli kervan tüccarlarına borç veren sermayedarlar, kervanların soyulması halinde veya fidye ödemek durumunda kaldıklarında tüccarların borçlarını silmekte ve karşılık olarak ise borçlarını tüccarlardan geri aldıklarında taşıdıkları risk karşılığı olarak ana borç miktarı üzerinden bir miktar daha para almaktaydılar. Bu uygulama şekli ilerleyen dönemde Kral Hammurabi tarafından yasalaştırılarak sigorta tarihinin ilk örneklerinden biri olarak görülmüştür. Hammurabi kanunlarına göre haydut saldırısına maruz kalan kervanın zararı diğer tüm kervanlar arasında paylaştırılmaktadır. Bu tehlike paylaşımı kara taşımacılığı açısından ilk örnektir (Yaslıdağ, 2012: 14).

M.Ö 600’lü yıllarda Atina’da aynı meslek ve sanat sahipleri arasında kurulan birlikler üyelerinin oluşabilecek maddi kayıpları ve ölüm gibi zararları karşılama yoluna gitmiştir. M.S. 1132 yılında da Danimarka armatörleri arasında deniz taşımacılığında hasar oluşması halinde zararın karşılanması garanti altına alınmıştır. Türkiye’de ise sigortacılığın tarihi Avrupa’daki kadar eskiye dayanmamaktadır. Türkiye tarihinde sigortacılık 19.yy. sonlarında başlamıştır. Tanzimat Fermanı’ndan sonra sigortacılık ile ilgili hükümler yaygınlaşmaya başlamıştır (Özbolet, 2010: 34).

Prim esaslı sigorta ise M.S 1250 yıllarında Venedik, Floransa ve Cenova şehirlerinde görülmüştür. Bugünkü anlamda sigorta 14.yy’dan başlayarak çok önemli gelişmeler göstermiş ve ilk sigorta poliçesi 23 Ekim 1347 tarihinde İtalya’nın Cenova Limanı’nda ‘‘Santa Clara’’ adlı geminin yükünü götürmesi esnasında düzenlenmiştir.17.yüzyılda yaşanan gelişmeler de sigortacılık tarihinde oldukça önemli yere sahiptir. Bu gelişmelerden birincisi sigortacılıkta istatistik metotlarının kullanılması, ikincisi ise Londra’da meydana gelen ve çok büyük can ve mal kayıplarına sebep olan büyük yangındır. Londra’da meydana gelen büyük yangın bu tür felaketlerin sonuçlarına karşı güvence alınması fikrini doğurmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra 1667 yılında ‘‘Fire Office-Yangın Bürosu’’ kurulmuş ve ardından ilk olarak yangın sigorta şirketi ‘‘Friendly Society’’ faaliyete geçmiştir (Yaslıdağ, 2012: 17).

Türkiye tarihinde ise ilk sigorta uygulaması Anadolu Selçukluları döneminde kervansaraylara konaklamak için gelen yolcuların mal ve can güvenliğini sağlamak amacıyla alınan ücret karşılığında verilen hizmetle gündeme gelmiştir. Bu dönemde ilk olarak 1860 tarihli Ticaret Kanunname-i Hümayun'un 29. Maddesinde sigorta ile ilgili bir düzenleme gerçekleştirilmiştir (Güvel ve Güvel, 2010: 31). 1880'lü yıllarda Beyoğlu ve Kumkapı yangınları sonrasında yabancı sigorta şirketleri Osmanlı'da acentelik açmışlardır. Türkiye'de sigortacılık 19.yy. sonlarında gelişmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sigorta şirketi "Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi" 01 Nisan 1925 tarihinde kurulmuştur. Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda 10'u Türk 39'u yabancı toplam 49 sigorta şirketi Türkiye'de faaliyet göstermiştir. Sigorta sektöründeki en önemli uygulamalardan birisi 7397 sayılı sigorta Murakabe Kanunudur. 1959 yılında yayınlanan bu kanun ilk kapsamlı sigorta kanunudur. Türkiye'de sigortacılık 19.yy. sonlarında başlamıştır. Bu tarihlerden sonra yaşanan birçok gelişmenin ardından 20 Aralık 1994 tarihinde mülga Hazine Müsteşarlığı¹ (Hazine ve Maliye Bakanlığı) Teşkilat Kanunu ile Sigortacılık Genel Müdürlüğü kurulmuş, 2003 yılında (TRAMER) Trafik Sigortaları Birliği Merkezi kurulmuş ve sigorta kanunlarıyla ilgili son gelişme ise 14 Haziran 2007 tarihinde 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'yla olmuştur.

1.3. SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Ekonomik sistemin sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi, ekonominin büyümesi ve sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşebilmesi şüphesiz sermaye birikimi ve fon akımı ile mümkün olacaktır. Bu noktada sigorta şirketleri diğer işletmelerden farklı olarak, ekonomik hayatta yer alan bireyler ve kurumlara güvence vermek suretiyle gündelik hayatın işleyişi seyrinde maruz kalabilecekleri olası felaketlerin sebep olacağı zararları bertaraf ederek faaliyetlerinin kesintiye uğramadan devamlılığını sağlar (Hayırsever, Çakmak ve Demirtaş, 2017: 62-63). Ayrıca sigorta şirketleri kurumsal bir yatırımcı olarak ekonomiye uzun vadeli fon sağlamak suretiyle sürdürülebilir ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlar (Karaman, 2015: 59-61).

¹10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Hazine Müsteşarlığı Maliye Bakanlığıyla birleşerek yeni ismi Hazine ve Maliye Bakanlığı olmuştur. Sigortacılık Genel Müdürlüğü ve Sigorta Denetleme Kurulu ise Bakanlığın ana birimleri arasında sayılmıştır.

Sigortacılık tarihine bakıldığında, ilk olarak sosyal ve ekonomik bir dayanışma organizasyonu şeklinde başlayan sigortacılık faaliyetleri, zamanla ulusal ve uluslararası ticaretin en önemli aktörü olarak; girişimci sayısını artıran, tasarrufu geliştiren ve sermaye oluşumuna katkıda bulunan, toplumda huzur ve güven tesis eden, refah seviyesini artıran, uluslararası ilişkileri geliştiren finansal istikrarı artıran, girişimcileri ve ticareti destekleyerek iş sürekliliğini artıran, sosyal güvenlik sistemi üzerindeki, baskıyı azaltan, risklerin daha etkin yönetilmesini sağlayan, finansal sistemin etkinliğini artıran, sosyo-ekonomik çöküntü ve kayıpları önleyen, etkisini azaltan, toplumda dayanışmayı sağlayan bir rol oynamaktadır (Hayırsever, Çakmak ve Demirtaş, 2017: 56).

Sigortacılık sektörünün temel işlevi belirli bir prim karşılığında bireylerin ve kurumların öngörülebilir risklerini devralarak ekonomik hayatın kesintisiz işleyişine olanak sağlamaktır. Ancak günümüzde sigorta şirketlerinin ekonomik işlevlerinin artması bu temel işlevine verilen önemi geride bırakmıştır. Gelişmiş ülkelerde sigorta şirketleri sermaye piyasalarının en önemli aktörleri arasında yer almaktadır. AB ülkelerinde sermaye piyasalarının üç büyük ayağından biri olarak bankacılık ve menkul kıymet borsaları yanında sigorta şirketleri de yer almakta olup özellikle sanayisi gelişmiş ülkelere sigortacılık, fon yaratma kapasitesine ve elde edilen fonların verimli alanlara yönlendirilmesi konusunda en etkin sektör olarak kabul görmektedir (Hayırsever Çakmak ve Demirtaş, 2017: 61).

Sigortacılık ekonomik hayatın sağlıklı işleyebilmesi için her şeyden önce bireyler ve kurumlar için ekonomik ve sosyal hayata ilişkin öngörülebilirlik ve emniyet sağlar. Zira gelecek belirsizdir ve risklerle doludur. Sigorta gelecekte ortaya çıkabilecek risklerden korkmadan yaşayabilme, çalışabilme ve yeni teşebbüslere girebilme olanağı sağlar. Bunun yanında ekonomik hayatın işleyebilmesi, ticaretin devamlılığı için hiç şüphesiz uygun şartlarda sağlanabilen fon kaynaklarına yani kredilere ihtiyaç vardır. Kredi karşılığında verilen teminatların sigorta edilmesi, krediyi kullanan tarafın teminatının güçlenmesini, uygun şartlarda ve daha kolay kredi almasını sağlarken öte yandan krediyi veren tarafın krediden kaynaklanabilecek riskler dolayısıyla mali yapısının zarar görmesini engeller. Ayrıca sigorta sektöründe özellikle hayat sigortaları ve benzeri sigortalar ekonomide uzun vadeli fon birikimine kaynak oluşturur. Sigortacılık faaliyetleriyle sağlanan küçük tasarrufların, uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi iktisadi hayata önemli bir katkı sağlar. Sigortanın bahsedilen yatırımları artırıcı etkisi, çok sayıda yeni iş alanı oluşmasını ve istihdamın artmasını sağlar. Ayrıca sigortacılık faaliyetleri ekonomik hayatın yaşanabilecek muhtemel

felaketler dolayısıyla asgari kesintilerle devamlılığını sağlar. Sigortacılık faaliyetleri vasıtasıyla toplumda ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik problemlerin ve kayıpların önüne geçilmesi ya da etkisini azaltılması, toplumda huzursuzluğun artmasını engelleyerek toplumda huzur ve güven ortamının oluşmasını sağlar.

Sigortacılık bir risk transferi işlemidir. Sigorta şirketleri de sigortalılardan devraldıkları riskleri reasürans yoluyla başka sigorta şirketlerine ya da reasürans şirketlerine devreder. Bu sistemle kişilerin ve kurumların taşımış oldukları riskler uluslararası piyasalara da yayılmış olur. Sigorta bireylerin ve kurumların canları, sağlıkları, sorumlulukları, malları ve finansal varlıkları konusunda güvence verir. Sigorta olmasaydı bireyler yaşayabilecekleri muhtemel bir kayıp sonucunda ailelerinden, yakınlarından ya da devletten destek talep etmek zorunda kalacaklardı ve söz konusu desteğin temini ve miktarı konusunda herhangi bir güvenceleri olmayacaktı. Firmalar için ise böyle bir desteğin temini çok daha güç olacağından yaşanabilecek finansal kayıplar firmaların iflas etmesi, üretimlerinin ve iş hacimlerinin düşmesi gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına ve ayrıca ekonomik büyümeye katkılarının azalmasına ve devletin vergi kaybına uğramasına sebep olacaktı. Firmalar ve bireyler gelecekte karşılarına çıkabilecek ve büyük kayıplara neden olabilecek bu tür risklere karşı fon ayırma yolunu seçtiklerinde, yeni yatırımlar yapmak, üretimlerini artırmak, teknolojilerini geliştirmek ya da araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunmak noktasında finansal sorunlarla karşı karşıya kalacaklardı. Aktif işleyen bir sigorta sistemi ile bireylerin ve kurumların bu tür sorunları giderilerek piyasalarda finansal istikrarın sağlanmasına katkı sağlanır.

Sigorta sektörü ticari hayatın gelişmesine ve sanayinin artmasına önemli katkıda bulunur. Sigorta şirketlerinin girişimcilere verdikleri teminatlar üretimin ve istihdamın artmasını sağlar. Girişimciler karşılaşılabilecekleri finansal kayıplara karşı sigorta şirketlerinden aldıkları güvencelerle daha cesur hareket eder. Ayrıca sigorta şirketleri zaman içinde edindikleri tecrübeler ve sahip oldukları bilgi birikimleri ile hayatın işleyişinde meydana gelebilecek olası hasarların azaltılması, hasar öncesinde gerekli tedbirlerin alınmasını, hasar neticesinde meydana gelen zararın en kısa zamanda tazminini sağlayarak ticari hayatın kesintiye uğramamasını ve iş sürekliliğini sağlar. Bunun yanında sigortacılık sektöründe yer alan bireysel emeklilik, hayat ve sağlık sigortaları gibi uygulamalar devletin büyük miktarlarda harcamalar yapmasını gerektiren sosyal güvenlik programlarını

tamamlayıcı bir rol üstlenerek bu tür harcamaların devlet bütçesi üzerindeki baskısını hafifletir.

Sigorta sektörü uluslararası ekonomi kapsamında bir sektördür. Bu özelliği sayesinde yurt dışından döviz getirileri sağlamakta ve ödemeler dengesine katkıda bulunmaktadır (Hayırsever, Çakmak ve Demirtaş, 2017: 63). Ayrıca sigortacılık, ithalat ve ihracata konu malların taşınması konusunda verdiği teminatlarla ve uluslararası bir işlem olan şirketlerce devralınan risklerin reasüransı gibi uygulamaları dolayısıyla uluslararası ekonomik birliğine katkı sağlar.

Sigorta sektörünün mali piyasalara en büyük katkısı borç verilebilir fon arzını artırıcı etkisidir. Zira birçok ülkede toplam tasarrufların büyük bir kısmını sigorta tasarrufları oluşturur (Ularcan, 2011: 50). Büyük tutarlardaki sigorta fonlarının, sermaye piyasalarında yatırımlara yönlendirilmesi hem piyasalardaki kısa vadeli fiyat dalgalanmalarını azaltarak piyasalarda istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur hem de girişimcilerin daha düşük maliyetlerle fon ihtiyaçlarını karşılamalarını ve bu sayede girişimci sayısının artmasına ve daha büyük ölçeklerde girişimlerin oluşmasına katkıda bulunur (Hayırsever, Çakmak ve Demirtaş, 2017: 53).

1.4. SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN MALİYE İLE İLİŞKİSİ VE SAĞLADIĞI DIŞSALLIKLAR

Sigortacılık sektörü, kamu maliyesi açısından önemini pozitif ve negatif dışsallıklar yoluyla göstermektedir. Bilindiği üzere dışsallık “toplumun herhangi bir üyesi veya iktisadi ünitesi tarafından gerçekleştirilen üretim veya tüketim sonucunda, fayda ve maliyetlerin, toplumun diğer üyelerine veya iktisadi ünitelerine intikal etmesi veya taşınması” şeklinde tanımlanmaktadır (Savaş, 1999: 696). Sigorta ya da sosyal güvenlik, topluma sağladığı fayda nedeniyle kamusal mal niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kamusal mallarda görülen dışsallık konusunun sigortacılık sektörü için de geçerli olduğu söylenebilir.

Örneğin sigortacılık sektörünün olmadığı durumda kişinin kaza yapması ve iş göremez duruma gelmesi halinde kişi hayatını idame ettirecek gelirden yoksun kalır ve bu durum önemli bir sosyal probleme neden olur. Bu yönüyle sigortacılık sektörü devletin görevlerinden olan vatandaşların asgari yaşamlarını sürdürecektir gelire sahip olma görevini üstlenerek topluma pozitif dışsallık yayar. Bunun yanında sigortacılık sektörü vergiler yoluyla devlet

bütçesine katkı sağlaması, devletin borçlanması için fon kaynağı oluşturması, devletin görevlerinden biri olan sosyal güvenlik hizmetini tamamlayıcı rol üstlenmesi, istihdama katkı sağlaması ve asimetrik bilgiyi engellemesi gibi katkılar sağlamaktadır.

Sigortacılık sektörünün kamu maliyesi açısından ilk katkısı sağladığı vergi gelirleri yoluyla devlet bütçesini iyileştirmesidir. Türkiye de kişilerin ve kurumların elde ettikleri kazançlar üzerinden çeşitli adlarla vergiler alınır. Sigorta şirketleri yılsonu bilançolarına göre elde ettikleri ticari kazançta göre tahakkuk edilen kurumlar vergisi öderler. Bunun yanı sıra, sahip oldukları tahvil, hisse senedi, motorlu araçlar ve bina gibi menkul ve gayrimenkul unsurlardan oluşan varlıklarına ilişkin, gelir vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi gibi vergiler öderler. Ayrıca, düzenlenen her sigorta poliçesi için primle orantılı olarak, yaptıkları sigortalardan banka ve sigorta muameleleri vergisi (gider vergisi), yangın sigortalarından dolayı ayrıca yangın sigorta vergisi, hayat sigortalarından dolayı veraset ve intikal vergisi gibi birçok vergiyi devlete ödeyerek, hazine açısından bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında sigorta sektörünün gelişmiş olduğu ülkelerde sektöre faaliyetlerle ilişkili olarak devlete ödenen vergilerin, toplam vergi hasılatı içinde önemli bir paya sahiptir.

Sigortacılık sektörünün bir diğer katkısı sosyal güvenlik sisteminin neden olduğu kamu kesimi açıklarını azaltması ve devlete borçlanma imkânı sağlayacak fon piyasası oluşturmasıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, bütçe açıklarının en önemli nedenleri arasında sosyal güvenlik kurumlarından kaynaklanan açıklar önemli bir yer tutmaktadır. Sigortacılık faaliyetleri dolayısıyla devletin, sosyal güvenlik kurumları sebebiyle ekonomide alacağı rol azalacak ve devletin karşı karşıya kaldığı bütçe açığı problemi nispeten azalacaktır. Bunun yanı sıra, sermaye piyasalarının en önemli aktörleri olan, sigortacılık sektörü ve bireysel emeklilik sistemi sayesinde Hazine'nin iç borçlanma ihalelerinde daha düşük faizlerle, daha uzun vadeli ve kolay olarak borçlanabilmesi mümkün olabilmektedir.

Sigortacılık sektörünün kamu maliyesine yönelik bir diğer katkısı devletin sosyal güvenlik hizmetleri için tamamlayıcı rol üstlenmesidir. Özellikle bireysel emeklilik sistemi ve birikimli-birikimsiz hayat sigortaları devletin büyük harcamalar gerektiren sosyal güvenlik programları için tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Sigortacılık sektörü, sosyal güvenlik sistemi üzerindeki yükü azaltarak, devlet bütçesi üzerindeki baskıyı hafifletir ve böylece tasarruf edilen kaynaklar hükümetler tarafından başka yerlere ve yatırımlara aktarılabilir.

Sigortacılık sektörünün bir diğer katkısı ekonomide ilave istihdam oluşturmaktır. Sigortacılık sektörü, hizmet üreten sektörlerin başında geldiğinden sektörde istihdam edilen personel sayısı, ülkenin toplam istihdamına doğrudan ve dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır. Öyle ki sigorta faaliyetleri sonucu oluşan fonların uzun vadeli yatırımlara aktarılması yeni fabrika ve iş yerlerinin kurulmasını sağlamakta ve yeni istihdam alanları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle sigortacılık sektörü gelişmiş ülkelerde sigorta şirketlerinin kendi faaliyetlerinin dışına çıkarak inşaat, bankacılık, eğitim, danışmanlık ve turizm gibi alanlarda faaliyet göstermeleri de istihdamı artırıcı etki göstermektedir (Turgutlu, 2006:92).

Sigortacılık sektörünün topluma kazandırdığı bir diğer fayda ekonomideki asimetrik bilgiyi engelleyen bilgilendirme fonksiyonunu üstlenmesidir. Sigorta şirketleri, sigorta sözleşmesi yapmadan önce potansiyel müşterilerle, yönetici veya yürüttüğü projelerle ilgili çok detaylı analizler yapar ve konuyla ilgili kapsamlı bilgi toplar. Bu sayede alternatifler içinden en uygun firmaların veya projelerin risklerini üstlenir ve finansal sermayenin en optimal yöne akışını sağlar. Bunun yanı sıra, bireysel tasarruf sahipleri veya yatırımcılar, böyle detaylı bir analiz yapmak için yeterli kaynaklara ve zamana sahip değildirler. Finansal sermayenin dağılımının etkin olmasını da sağlamak amacıyla, piyasalara ilişkin enformasyon eksikliğinin aktif işleyen sigortacılık sektörü sayesinde giderilmesi sektörün sağladığı dışsal faydalardan bir olarak sayılabilir.

Sigortaya konu varlıkların risk açısından iyileştirilmesi, sigortalıların bu konuda bilinçlendirilmesi sektörün sağladığı bir başka dışsal faydadır. Sigortacılar faaliyetleri sürecinde edindikleri bilgi ve deneyimleri, gerçekleşmesi muhtemel hasarların etkilerinin azaltılması ya da gerçekleşmemesi için alınması gereken tedbirler konusunda sigortalılara önerilerde bulunur. Alınan tedbirlere rağmen büyük ölçekli hasarlar meydana geldiğinde sigortacılık sektörü tarafından tazmin edilen bu zararlar ekonomik faaliyetlerin durmasını engellemektedir. Böylece sigortacılık faaliyetleri, kişiler ve kurumlar için mali kayıplara sebep olabilecek hasarların telafisini mümkün kıldığı için, iş yerlerinin kapatılması, yatırımların azalması ve faaliyetlerin devamını engelleyecek düzeyde gelir kaybının oluşması gibi ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik sorunları önler (Ularcan,2011: 58).

Sigortacılık sektörünün kamu maliyesi açısından önemini gösteren son katkısı ülkedeki milli gelire ve ekonomik büyüme yaptığı katkıdır. Bir ülkenin sosyal refah seviyesinin belirlenmesinde en sık kullanılan ölçütlerinden biri, kişi başına düşen reel gelir düzeyidir (Turgutlu, 2006: 70). Kişi başına düşen reel gelirin artması, kişilerin satın alma

gücünün artması anlamına geldiği için, refah artışı olarak yorumlanabilir. Kişi başına düşen geliri artırmanın en etkili yolu yatırımların ve istihdamın artırılmasıdır. Sigortacılık sektörü, yatırımlar için gerekli olan fonun oluşturulmasında önemli bir aracılık işlevine sahiptir. Kişilerin ve kurumların karşılaşabilecekleri risklerin ve belirsizliklerin azaltılmasını sağlayarak oluşturulan güven ortamı ise üretim artışını, yeniliği ve ticareti teşvik eder. Bu sayede yatırım, üretim, istihdam ve dolayısıyla kişi başına düşen reel gelir artmış ve ülkenin refah seviyesi yükselmiş olur.

1.5. SİGORTANIN TARAFLARI

Sigorta poliçeleri, yasal belge özelliği taşıyan sözleşmelerdir (Ularcan, 2011: 93). Sigorta sözleşmelerinde; bir tarafta ilgili kanunun verdiği yetkiye dayanarak mevzuata uygun bir şekilde sigortacılık hizmeti sağlayan ve teminat vermeyi taahhüt eden sigortacı, diğer tarafta malını, canını ya da sahip olduğu sorumluluklarından kaynaklanacak olan risklerini devretmek isteyen sigortalı yer alır (Hayırsever Çakmak ve Demirtaş, 2017: 73). Sigorta poliçesinde; sigortacı, sigortalı, sigorta ettiren, lehtar ve ipotekli alacaklılar taraf olarak yer almaktadır (Yaslıdağ,2012: 65). Ayrıca sigorta poliçelerinde ismi geçmese de üçüncü şahıslar (zarar gören) taraf olabilir (Ularcan, 2011: 93). Sigorta sözleşmelerinin tarafları kısaca aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

1.5.2. Sigortacı

Sigortacı, poliçe kapsamında alınan belirli bir pirim karşılığında sigortalı veya lehtara tazminat ödemeyi kabul eden taraftır (Karaman, 2015: 65). Sigortacının, sigortalı ile poliçe düzenleme, poliçeyi sigortalıya verme ve muhtemel hasar durumunda tazminat ödeme yükümlülükleri vardır. Sigorta şirketi sigortalının riskini devralan şirkettir ve 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'na göre sigorta şirketi Türkiye ve yurtdışında kurulmuş olan şirketlerin Türkiye teşkilatı olarak tanımlanmaktadır (Karaman, 2015: 65).

1.5.3. Sigortalı

Sigortalı, taşıdığı muhtemel riskleri prim ödemeleri aracılığı ile sigorta şirketlerine devreden taraftır (Özbolat, 2011: 85). Çeşitli sigorta branşlarında sigortalı ve sigorta ettiren farklı kişiler olabilmektedir. Sigortalının sigorta sözleşmesinden doğan prim borcunu

zamanında ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Poliçeyle teminat altına alınan rizikonun gerçekleşmesi durumunda tazminat talep etme hakkını elinde tutmaktadır.

1.5.4. Sigorta Ettiren

Sigorta ettiren, sigorta şirketine devrettiği riske karşılık olarak pirim ödeme taahhüdünde bulunan taraftır (Özbolet, 2011: 86). Sigorta ettiren aynı zamanda sigortalı iş durumunda poliçeden doğan alacak hakkı sigortalıya aittir. Sigorta sözleşmesinde menfaati korunan taraf sigorta ettiren olması durumunda kendi hesabına sigorta, menfaati korunan başka bir kişi olması durumunda ise başkası hesabına sigorta bulunmaktadır (Yaslıdağ, 2012: 69).

1.5.5. Lehtar-Kanuni Mirasçı

Lehtar ve/veya kanuni mirasçı, sigorta bedelini talep hakkına sahip olan, lehine poliçe düzenlenmiş taraftır ve lehtar ile sigortalı aynı kişi olabilir (Duygulu, 2008: 150). 5684 sayılı Sigortacılık Kanununa göre sigorta sözleşmesinden doğacak alacak hakkı sadece sigortalıya aittir. Ancak sigortalının talebi doğrultusunda poliçeye tazminatın başka bir kişiye ödenmesi hükmü konulabilir. Lehtar düzenlenen sigorta poliçesinin sonuçlarında faydalanan kişidir (Özbolet, 2011: 86).

1.5.6. İpotekli Alacaklı

İpotekli alacak hakkına sahip olan kişi, sigortalı malın maliki olmaksızın, söz konusu mal üzerinde önceden kanunen tahsis edilmiş bir alacak hakkına sahip olan ve sigortanın sonuçlarından yararlanacak olan taraftır (Ularcan, 2011: 93). Bir malı sahibinin dışında, para ile ölçülebilen menfaati olan malikinin rehin ya da ipotek alacaklısı durumunda olan ya da malın muhafaza edilmesi konusunda malikine karşı sorumlu olan kiracı, komisyoncu, acente ve diğer kimseler, kanuni temsilciler bu menfaati sigorta ettirebilirler (Ularcan, 2011: 94).

1.5.7. Zarar Gören Üçüncü Şahıs

Sorumluluk sigortalarında maddi menfaati zarara uğrayan üçüncü şahıslar, poliçede isimleri yazmasa bile sigortanın taraflarından biri olabilirler (Ularcan, 2011: 94). Poliçe ile teminat altına alınmış rizikonun gerçekleşmesiyle zarar gören üçüncü şahıslar hem doğrudan

sigortacıya karşı talepte bulunma hem de olası bir uyuşmazlık durumunda taraf olarak dava açabilme hakkına sahiptir (Bağrıaçık, 2013: 7).

1.6. SİGORTACILIĞIN GENEL PRENSİPLERİ

Sigorta faaliyetlerinin topluma, ekonomiye ve girişimcilere en büyük katkıyı sağlayan risk yönetimi türü olarak benimsenmesi, sigortanın kendine ait özellik ve prensiplerinin sisteme getirdiği disiplin sayesinde mümkün olmuştur (Bölükbaşı, Pamukçu ve Pamukçu, 2008: 25). Sigorta ilişkisi sigortalı ile sigortacı arasında düzenlenen “sigorta sözleşmesi” ile başlar ve tarafların karşılıklı güveni üzerine kurulur (Özbolat, 2011: 107). Sigorta faaliyetlerinin sigortanın genel prensiplerine uyumlu yürütülmesi yasalarla da desteklenmiştir ve sektöre ilişkin tüm faaliyetlerin bu çerçevede yürütülmesine azami gayret gösterilmektedir. Sigortacılığın genel prensipleri, ekonomide, kişilerin iş ve özel yaşamlarını sürdürürken gerçekleşmesi muhtemel kayıp ve zararları önlerken, sigorta aracılığıyla elde edilebilecek haksız kazançların da önüne geçmektedir (Ularcan, 2011: 37). Bu sayede sigortacılık faaliyetleri insanların hem özel hem de iş hayatlarını huzur ve güven içinde sürdürmelerine fırsat sağlayan, istatistiksel analizlere ve matematiksel hesaplamalara dayanan önemli risk transferi yöntemi haline gelmektedir.

Risk yönetim türlerinin her birinin kendi çapında bir önemi ve uygulama pratiği vardır. Ancak sigorta, kendine özgü özellik ve prensipleri ile çok daha genel kabul gören ve yaygın olarak kullanılan ve ekonomide çok büyük miktarlarda fon oluşmasını, yatırımların artmasını, ekonomi açısından oluşabilecek mali kayıpları asgariye indiren en etkili risk yönetim türüdür.

Sigorta şirketi ile sigortalı arasında yapılan sigorta sözleşmesinde temelde yedi prensip bulunmaktadır. Bunlar; azami iyi niyet prensibi, sigortalanabilir menfaat prensibi, tazminat prensibi, yakın sebep prensibi, hasara katılım prensibi, rizikonun varlığı prensibi, birden çok sigorta veya hasara katılım prensibi şeklindedir (Karaman, 2015: 25).

1.6.1. Azami İyi Niyet Prensibi

Yapılan bir anlaşmada tarafların birbirlerine karşı iyi niyetli olması, iyi niyet kurallarına uyması bütün sözleşmeler için önemli bir konudur (Nomer ve Yunak, 2000: 66). Bu sigortacılık prensibinde ön görülen sigortalı ve sigortacının karşılıklı olarak birbirlerini aldatmaktan kaçınmalarıdır. Birçok ticari sözleşmede tarafların kararlarını verirken

alanlarında uzman olduğu varsayılır ve bu yüzden bazı özel durumların karşı tarafa açıklanması zorunluluğu yoktur (Nomer ve Yunak, 2000: 68). Ancak sigorta sözleşmelerinde durum oldukça farklıdır. Sigorta işlemlerinde güven en önemli unsurdur (Ularcan, 2011: 41). Sigorta sözleşmelerinde “azami iyi niyet prensibi” sigortacının da sigorta ettirenin de sözleşmenin düzenlenmesinde etkili olabilecek bütün bilgileri, talep edilmemiş olsa bile karşılıklı olarak paylaşmasını gerektirir (Nomer ve Yunak, 2000: 69).

Sigortalı taraf sigorta konusu ile ilgili detaylı bilgiye sahip olan taraftır. Dolayısıyla sigorta poliçesinin düzenlenmesinde özellikle sigortacının riski kabul edip etmemesinde ve fiyatlandırma konusunda sigortacının kararlarını etkileyebilecek bütün konularda sigortacı talep etmemiş olsa bile bilgi vermesi şarttır (Ularcan, 2011: 4). Ayrıca yine sigortalının poliçe düzenlendikten sonrada azami iyi niyet prensibi gereği sigortalı malı, sigortalı değilmiş gibi koruması, özenli kullanması ve hasar meydana geldiğinde hasarın miktarını ve etkilerinin azaltılması için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Sigortacı tarafın sigortalıya karşı iyi niyetinin en önemli göstergesi olarak, sigortalıya verdiği teminatın konusu ve sınırlarıyla ilgili detaylı bilgi vermesi ve hasar meydana geldiğinde sigortalıyı mağdur etmeden en kısa zamanda tazminatı ödemesi sayılabilir.

Sigortalı ve sigortacı arasında karşılıklı güvene ve azami iyi niyet prensibine dayalı olarak oluşturulan sigorta sözleşmesi, iyi niyetin ortadan kalkması ve yanlış beyan gibi kötü niyetli davranışların tespiti durumunda fesih edilebilmektedir.

1.6.2. Sigortalanabilir Menfaat Prensibi

Sigortalanabilir menfaat prensibi, sigortalanan kıymet ile sigorta ettiren arasında yasal ve parayla ölçülebilen bir ilişkinin bulunması gerektiğini ifade eder (Erdoğan, 2013: 27). Bu prensibe göre, sigorta ettirenin sigortalanacak kıymetin maliki olması şartı aranmaz. Sigorta ettiren ile sigorta konusu arasında mali ve kanuni bir bağın olması yeterlidir. Sigorta konusu zarar gördüğünde sigorta ettiren, sigortalı malın maliki olmasa bile maddi bir kayba uğrayabilir. Sigortalanabilir menfaat prensibi, sigorta konusu ile sigortalı arasındaki mali ve yasal ilişki dolayısıyla elde edilen sigorta ettirme hakkı olarak da ifade edilebilir.

1.6.3. Tazminat Prensibi

Tazminat, sigortacı tarafından sigortalıya hasarın gerçekleşmesi sebebiyle ödenen meblağdır. Tazminat prensibi ise tazminat miktarının, sigorta bedelinin azami bedelini aşmaması durumudur (Erdoğan, 2013: 20).

1.6.4. Yakın Sebep Prensibi

Yakın sebep prensibi, prim ile güvence altına alınmış riskin gerçekleşmesi durumunda tazminatın ödeneceğini ifade eder (Kaya, 2010: 52). Ancak tazminatın ödenmesinde hasarla ilgili nedenin sigorta poliçesi ile güvence altına alınan riskler arasında olmaması belirleyicidir. Örneğin; bir yangın poliçesinde, bir halk hareketi sırasında dışarıdan atılacak patlayıcı bir madde ile çıkacak yangının neden olacağı hasarlar güvence altına alınmamışsa, bu tip bir olay sonunda doğacak hasar, sigorta kuruluşu tarafından ödenmez. Zira bunlar sigorta poliçelerinde ek risk olarak belirtilir ve ayrı prim ödenmesine tabidir. Hatta prim oranları yani fiyatları birbirinden farklı olan bu risklerin acente prim yüzdeleri de değişmektedir. O nedenle esas riske ek olarak belirlenen hasarların sigorta poliçesi ile güvence altına alınan başka bir riski tetikleyerek hasara neden olduğunda bile tazminat ödenmez. Hasara en yakın nedenin poliçede güvence altına alınan risk olması gerekir (Uralcan, 2011: 44).

Bu prensibin temelinde bulunan amaç, risklerinin güvence altına alınması ile ilgili primi ödeyen sigortalı ile bu primi ödemeyen sigortalının aynı haklara sahip sayılarak, zararlarının karşılanması gibi bir yanlışın önüne geçmektir. Risklerin gerçekleşme olasılığının ve frekansının birçok faktöre göre değişmesi nedeniyle prime esas alınan fiyatlar da değişmektedir. Ek riskler poliçede güvence altına alındığında bunlarla ilgili fiyatlar da prime katılır ve ek risklerle ilgili primi ödememiş kişinin, bu risklerin gerçekleşmesinden kaynaklanan zararlarının ödenmemesi gerekmektedir (Uralcan, 2011: 45).

1.6.5. Hasara Katılım Prensibi

Hasara katılım prensibinde amaç sigortalının haksız kazanç sağlamasını önlemektir (Kaya, 2010:46). Sigorta bedelinin, sigorta şirketinin kapasitesini veya mali yapısını aştığı durumlarda riski diğer sigorta şirketleriyle paylaşmasına müşterek sigorta (koasürans) denmektedir (Kaya, 2010:48). Müşterek sigorta durumunda sigorta poliçesinde var olan riskin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan sigorta bedeli sigorta şirketlerinin koasürans

sözleşmesindeki payları oranında ödeme yapar (Nomer ve Yunak, 2000: 78). Sigortalı ise hasarı jeran şirketten (sigortalıyla muhatap olan şirket) talep etmektedir. Jeran şirket sigortalıya ödemesini yapar ve daha sonra diğer sigorta şirketleri hasar katılım oranları dikkate alınarak rücu prensibi uygulanır (Kaya, 2010: 49).

Tazminat sigortası niteliğinde olmadığı için hayat ve ferdi kaza sigortalarında hasara katılım ilkesi uygulanmaz. Hasara katılım ilkesinin etkin olabilmesi için sağlanması gereken koşullar şu şekildedir (Bölükbaşı, Pamukçu ve Pamukçu,2008: 28).

- En az iki sigorta poliçesi bulunmalıdır.
- Poliçelerin tamamı aynı sigorta konusuna ilişkin olmalıdır.
- Poliçelerin tamamı hasara yol açan rizikoyu teminat altına almış olmalıdır.
- Hasar anında poliçelerin tamamı yürürlükte olmalıdır.
- Poliçeler ile aynı sigortalının aynı menfaat ilişkisi teminat altına alınmış olmalıdır.
- Poliçeler hasara katılımı engelleyecek bir hüküm barındırmamalıdır.

1.6.6. Rizikonun Varlığı Prensibi

Rizikonun varlığı prensibi; henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleşmesi mümkün olan ve sigorta şirketi tarafından bilinen bir rizikonun varlığını ifade etmektedir (Yılmaz, 2010). Sigorta sözleşmesinin yapılabilmesi için; sigorta sözleşmesinin yapıldığı anda riziko gerçekleşmemiş, ölçülebilir, yasal ve önlenebilir ölçülerde olmalıdır. Ayrıca çok büyük boyutlara ulaşabilecek olağanüstü hasar durumlarında, sigorta şirketinin teminatı karşılayabilecek paydaşlarla koasürans yoluyla risk dağılımını gerçekleştirmiş olması gerekmektedir (Özbolet, 2010: 110).

1.7. SİGORTA SEKTÖRÜNDE KURUMLAR

Sigorta sektörünün zaman içerisinde öneminin anlaşılması ve kurumsallaşarak faaliyet göstermesi birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de birçok kurum ve kuruluşun faaliyete geçmesine sebep olmuştur. Türkiye’de sigorta sektörünü düzenleyen ve etkin çalışmasını sağlayan bazı kurum ve kuruluşlardan aşağıda kısaca bahsedilmektedir.

1.7.1. Sigortacılık Genel Müdürlüğü

Sigortacılık Genel Müdürlüğü; mülga Hazine Müsteşarlığı bağlı olarak faaliyet gösteren, sektörün ihtiyaç duyduğu mevzuatın çıkarılmasını sağlayan ve sigorta sektörünü denetleme dışında sigorta ile ilgili tüm konuları takip eden ve düzenleyen kamu kuruluşudur (Özbolet, 2010: 134).

Sigortacılık Genel Müdürlüğü; Sigortacılıkla ilgili konulara ilişkin mevzuat hazırlamak, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve mevzuatın Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması çalışmalarının yürütmek, sigortalıların korunmasını ve ülkede sigortacılığın gelişmesi için gerekli tedbirleri almak, bu tedbirleri bizzat uygulamak veya ilgili kuruluşlar tarafından uygulanmasını takip etmek, sektörle ilgili kuruluşları yönlendirmek ve mülga Hazine Müsteşarlığınca verilecek görevleri yerine getirmek gibi konularda görevli ve yetkilidir (Kaya, 2010: 187). Sigortacılık Genel Müdürlüğü ifade edilen faaliyetlerine ek olarak sektöre ilişkin istatistiksel verilerin izlenmesi ve değerlendirilmesi suretiyle sigorta şirketlerinin mali durumlarını ve yükümlülüklerini yerine getirebilme yetilerini sürekli olarak takip etmektedir.

1.7.2. Sigorta Şirketi

Sigortacılıkla ilgili öngörülen hukuki düzenlemelere uygun olarak kurulan ve faaliyette bulunma konusunda ruhsatı bulunan, prim karşılığında sigortalı veya sigorta ettirenden riski devralan ve sigortaya konu rizikonun gerçekleşmesi durumunda meydana gelecek ekonomik kaybın telafisini üstlenen ticari işletmedir (Uralcan, 2011: 95). Sigorta şirketleri hayat ve hayat dışı sigorta gruplarından sadece birinde faaliyet göstermek üzere anonim şirket ya da kooperatif şeklinde kurulur ve sigortacılık ve sigortacılıkla doğrudan bağlantısı bulunan faaliyetler dışında başka hiçbir faaliyette bulunamazlar (Kaya, 2010: 65).

1.7.3. Reasürans Şirketi

Sigorta şirketlerinin sigorta ettirenlerden devraldıkları risklerin tamamını ya da bir kısmını belirli bir ücret (komisyon) karşılığında başka bir sigorta şirketine ya da reasürans şirketine sigortalaması işlemine reasürans denir (Özkan, 2010: 227). Başka bir ifadeyle sigortacının kendini sigortalaması işlemidir. Sigorta şirketlerinin mali yapıları ne kadar güçlü olursa olsun üstlendikleri risklerin tamamını tek başına karşılamaları mümkün değildir.

Sigorta şirketleri mali yapılarını korumak ama bu arada iş kabul kapasitelerini de artırmak yani sigortacılık faaliyetlerini sürdürürken kendilerini güvence altına almak için reasürans işlemine başvurur.

Reasürans anlaşmaları aracılığıyla sigortalıdan üstlendiği riskini kısmen ya da tamamen devreden sigorta şirketine “sedan”; reasürans güvencesi veren şirkete “reasürör” adı verilir. Reasürans anlaşmalarında taraflar sigorta şirketi ve reasürans şirkettir, sigortalı bu anlaşmaya taraf değildir ve reasürörden herhangi bir talepte bulunamaz (Duygulu, 2008: 145). Bu arada reasürans şirketleri de sigorta şirketleri gibi teminat verdikleri risklerin mali yapılarına zarar vermemesi için kendi bünyelerinde tutmazlar ve bir başka reasürans şirketine devrederler. Bu işleme “rotresesyon” denir (Özkan, 2010: 229).

Sigorta şirketleri reasüransa; doğal afetleri gibi büyük ve katastrofik hasarların mali yapılarına verebileceği zararı en aza indirmek, iş kabul kapasitelerini ve esnekliklerini artırmak, üstlendikleri risklerin dengeli bir şekilde yayılmasını sağlamak ve reasürans şirketlerinin teknik ve istatistikî bilgi ve deneyimlerinden istifade edebilmek amacıyla ihtiyaç duymaktadır (Duygulu, 2008: 146).

1.7.4. Acente

5684 sayılı Sigortacılık Kanunu acenteyi şöyle tanımlamaktadır: “Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tabi bir sıfatı olmaksızın bir sözleşmeye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimi surette sigorta şirketlerinin nam ve hesabına sigorta sözleşmesine aracılık etmeyi veya bunları sigorta şirketi adına yapmayı meslek edinen, sözleşmenin akdinden önce hazırlık çalışmalarını yürüten ve sözleşmenin uygulanması ve tazminatın ödenmesine yardımcı olan gerçek ya da tüzel kişidir.” (Sigortacılık Kanunu [SK], 2007: Madde 2). Acente sigorta şirketinin ticari vekili olarak faaliyette bulunur. Bağımsız tacir yardımcısı ve sigorta sektörünün en önemli üretim organıdır. Sigorta acentesi; sigorta şirketiyle yaptığı acentecilik sözleşmesi çerçevesinde, belirli bir yer veya bölge için sürekli olarak, sigorta şirketi nam ve hesabına sigortacılık faaliyetinde bulunur ya da bu işi sigorta şirketi adına meslek edinen, sigorta sözleşmesinin düzenlenmesinden önceki hazırlık çalışmalarını, sözleşmenin düzenlenmesi, uygulanması ve olası bir hasar durumunda tazminatın ödenmesine yardımcı olur (Kaya, 2015: 127). Sigorta acenteleri sigorta şirketi adına sözleşme kabulleri, prim tahsilâtı ve hasar durumunda tazminat ödemeleri gibi

konularda yetkileri ve sınırlılıkları açısından “yetkili acente” ve “yetkisiz acente” olmak üzere iki gruba ayrılır.

5684 sayılı Sigortacılık Kanununa göre Türkiye’de Sigorta Acenteciliği faaliyetinde bulunmak isteyenlerin, mülga Hazine Müsteşarlığı ilgili yönetmelikle belirtilen acentelik niteliklerini taşıdıklarına ilişkin “uygunluk belgesi” almaları zorunlu tutulmuştur. Ancak bankalar ve özel kanunla kurulmuş ve kendisine sigorta acenteciliği yapma yetkisi tanınan kurumlar bu zorunluluktan muaf tutulmuşlardır (Güvel ve Güvel, 2010: 195).

1.7.5. Broker

5684 sayılı Sigortacılık Kanunu brokeri şöyle tanımlanmaktadır. “Sigorta veya reasürans sözleşmesi yapmak isteyenleri temsil ederek, bu sözleşmelerin yaptırılacağı şirketlerin seçiminde tamamen tarafsız ve bağımsız davranarak ve sözleşmenin akdinden önceki hazırlık çalışmalarını yürütmeyi ve gerektiğinde sözleşmelerin uygulanmasında veya tazminatın tahsilinde yardımcı olmayı meslek edinen kişidir.” (Özbolet, 2010: 151).

Sigorta brokerleri sigortacının değil sigortalının temsilcisi olarak, sigorta şirketinin seçiminde tamamen tarafsız ve bağımsız davranarak ancak sigortalının menfaatini gözeterek tarafları bir araya getiren, sözleşme hazırlık çalışmalarını ve öncesinde yapılması gereken bütün analiz ve değerlendirmeleri yapan ve gerektiğinde anlaşmaların uygulanmasında özellikle tazminatın ödenmesi sürecinde sigortalıya yardımcı olan gerçek ya da tüzel kişilerdir (Kaya, 2015: 129).

1.7.6. Sigorta Eksperleri

Sigorta sözleşmesi ile teminat altına alınan rizikonun gerçekleşmesi durumunda meydana gelen mali kayıp ve hasarların miktarını belirlemek üzere faaliyet gösteren gerçek ya da tüzel kişilerdir. Sigorta eksperlerinin; hem meydana gelen hasarın nedenleri, nitelikleri, gerçekleşme zamanı ve şekli, hasarın mali büyüklüğü gibi konularda tespit ve analizler yapacak kadar teknik bilgiye hem de tarafların birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini, hasarın bütün adli sonuçlarını tespit edip yorumlayabilecek hukuki bilgi ve donanıma sahip olması gerekir. Eksperler faaliyetlerinde sigorta şirketlerinden tamamen bağımsız, tarafsız ve objektif olmalıdır. Sigorta eksperleri, sigorta acentelerinden, brokerlerden ve prodüktörlerden farklı olarak sigortanın üretimi sürecinde yer almazlar (Güvel ve Güvel, 2010: 205).

1.7.7. Aktüerler

Aktüerlerin faaliyetlerine ilişkin esas ve usulleri düzenleyen Aktüerler yönetmeliğinde; “Yatırım, istatistik, matematik, finansman ve demografi konularında çeşitli bilimsel teoriler kullanarak prim, karşılık ve yatırım getirilerini hesaplayan, her türlü tarife, tablo ve teknik esasları hazırlayan, geleceğe yönelik teknik ve finansal tahminler yapan, olası riskleri belirleyen, bunların olumsuz etkilerini önleyici tedbirlere ilişkin tavsiyelerde bulunan ve Müsteşarlık nezdinde aktüerler için tutulan sicile kayıtlı kişilere Aktüer denilmektedir.” şeklinde tanımlanmaktadır (SK, 2007: Madde 2). Aktüerler de eksperler gibi sigortanın üretimi sürecinde yer almazlar.

5684 sayılı Sigortacılık Kanununa göre, sigorta şirketleri en az bir aktüer ile çalışmak zorundadır (Özbolet, 2010). Aktüerya, sigorta işletmelerinin yardımcı dış hizmetler bölümlerinden biridir ve aktüerler, sigorta işletmelerinin tarifelerini, riziko primlerini, sigorta bölümleri için ayrılacak rezervleri, kâr paylarının hesaplanması suretiyle teknik bilançoların hazırlarlar (Duygulu, 2008: 95).

1.7.8. Emeklilik Gözetim Merkezi

Emeklilik Gözetim Merkezi mülga Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen görev ve yetki çerçevesinde, katılımcıların hak ve menfaatlerini korumak amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Sermaye Piyasası Kurulunun karar almasına yardımcı olacak verilerin hazırlanması, kamuya sağlıklı ve anlaşılır şekilde bilgi aktarımı için emeklilik şirketlerinin elektronik ortamda faaliyetlerinin gözetimi ve ilgili kamu otoritelerine raporlanması, katılımcıların ve kamuoyunun bilgilendirilmesi, katılımcılara ait kişisel bilgilerin saklanması ve gizliliğinin korunması, sisteme ilişkin istatistiklerin üretilmesi ve sistemin analitik olarak sorgulanması, bireysel emeklilik aracılığı sınavının yapılması ve bireysel emeklilik araçları sicilinin tutulması, sistemin güvenli ve etkin bir şekilde işleyişini sağlamak amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve olası sorunlara zamanında müdahalede bulunulması için gerekli altyapının oluşturulması faaliyetlerinde bulunmak üzere kurulmuş olan sigorta kurumudur (Özbolet, 2010: 206).

1.7.9. Trafik Sigortası Bilgi Merkezi

16 Aralık 2013 tarihinde yürürlüğe giren Trafik Sigortası Bilgi Merkezi (TRAMER) yönetmeliğinde “Trafik Sigortası Bilgi Merkezi, trafik sigortalarında uygulama birliğinin sağlanması, sigorta sahtekârlıklarının önlenmesi, sigorta sistemine olan güvenin artırılması, zorunlu sigortalarını yaptırmamış motorlu araç işletenlerin tespiti, sağlıklı fiyatlandırma yapılması, tazminat ödemelerinin düzenli ve doğru biçimde gerçekleştirilmesi ve sigortalılık oranlarının artırılmasını sağlamak amacıyla trafik sigortalarına ilişkin güvenilir verilerin merkezi bir veri tabanında toplanmasını, günlük olarak güncellenmesi ve bu verilerin yetki düzeyine göre ilgili tarafların kullanımına sunulması amacıyla kurulmuş bir sigorta kurumudur.” şeklinde tanımlanmaktadır.

1.7.10. Doğal Afet Sigortaları Kurumu

Zorunlu Deprem Sigortası olası bir deprem durumunda meskenlerde oluşacak maddi zararı ödenebilir bir prim karşılığında güvence altına alınması, doğal afet riskinin ülke genelinde paylaşımının sağlanması amacıyla özel sektör ve devletin iş birliğiyle tazmin edilmesine dayanan sigorta sistemidir (Kaya, 2015: 134). Dask yoluyla deprem başta olmak üzere doğal afetler nedeniyle oluşacak büyük yıkımlar nedeniyle mağdurların ve devletin mali açıdan desteklenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin de katılımıyla sigorta havuzu şeklinde teşkilatlandırılan Dask, 27 Eylül 2000 tarihinden itibaren meskenler için zorunlu hale getirilmiştir (Özbolet, 2010: 188). Türkiye’de Dask kâr amacı gütmeyen ve birçok ülkeye örnek olmuş başarılı bir sigorta kurumudur.

1.7.11. Tarım Sigortaları Havuzu

14.06.2005 tarihli 5363 sayılı Tarım Sigortaları kanununda Tarım Sigortaları Havuzu “Kanun kapsamına alınan riskler ile ilgili olarak yapılacak sigorta sözleşmelerinde standardın sağlanması, riskin en iyi koşullarda transferi için uygun ortam oluşturulması, oluşacak hasarlarda tazminatın tek merkezden ödenmesi ve tarım sigortalarının geliştirilmesi, yaygınlaştırılması amacıyla yönelik olmak üzere kurulmuş olan bu havuza “tarım sigortaları havuzu denir” şeklinde tanımlanmıştır (Tarım Sigortaları Kanunu [TSK], 2005: Madde 4). Tarım sigortaları havuzuna dair bütün iş ve işlemler, bu havuza katılan sigorta şirketlerinin eşit hisselerle ortak oldukları Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş tarafından yürütülmektedir. Paydaş şirketler kendi adlarına poliçe düzenlemekte ancak hem devraldıkları

risklerin hem de primin tamamını havuza devretmek zorundadır (Çetin ve Turhan, 2013: 21). Devlet adı geçen kanun kapsamında düzenlenecek poliçelerde çiftçi adına sigorta primine destek olmaktadır (Kaya, 2010: 136).

1.7.12. Sigortacılık Eğitim Merkezi

Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği bünyesinde 5364 sayılı Sigortacılık Kanununun 31. Maddesine istinaden tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur. Adı geçen kanunda Sigortacılık Eğitim Merkezi “sigortacılıkla ilgili özellik taşıyan mesleki nitelikteki konular için gerekli sınavların tarafsız bir şekilde yapılması, toplumda risk ve sigorta bilincinin oluşturulması, sigorta sektörüne yetişmiş eleman istihdamına katkıda bulunulması, sigortacılık konusunda mevcut eğitim programlarının geliştirilmesi ve etkinliğine katkı sağlanması, yurt içinde ve yurt dışında ya da uluslararası anlaşmalar çerçevesindeki eğitim taleplerinin eşgüdümünün sağlanması, sigorta sektörünün gelişimine katkı sağlayacak araştırma ve incelemelerde bulunulması, elde edilecek verilerin ilgililerin paylaşımına sunulması ve bu konuya ilişkin gerekli organizasyonların yapılması amacıyla kurulmuş olan sigorta kurumudur” şeklinde tanımlanmıştır.

1.7.13. Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği

Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği “sigortacılık mesleğinin geliştirilmesini, sigorta ve reasürans şirketleri arasında dayanışmanın sağlanması haksız rekabetin önlenmesi, sigorta ve reasürans şirketlerinin sigortacılık mesleğinin gerektirdiği düzen ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak amacıyla kurulan, tüzel kişiliği sahip kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur” (Özbolet, 2010: 180). Türkiye’de faaliyette bulunan yerli ve yabancı tüm sigorta şirketleri veya şubelerinin ve reasürans şirketlerinin birliğe üye olmaları zorunludur.

1.8.1985’DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de uzun yıllar boyunca sigorta bilincinin gelişmemesi, kişi başına düşen milli gelirinin düşük olması, kadercilik anlayışının halk arasında yaygın olması, sigortacılık sektöründe serbest piyasa dönemine geçilinceye kadar sabit ve yüksek oranlardaki fiyat uygulamaları, sektörün gözetim ve denetiminin yeterli yapılmaması ve gerekli yasal

düzenlemelerin yeterli olmaması gibi sebeplerle, poliçe satışları çok az sayıda gerçekleşmiş ve prim üretimi uzun yıllar istenilen düzeye ulaşamamıştır. İlerleyen zamanlarda gerçekleştirilen yasal düzenleme ve değişiklikler serbest piyasa işlerliğini sağlamış, rekabet ortamı doğmuş ve bu sayede fiyatlardaki azalma poliçe satışını arttırmıştır. Hayat ve hayat dışı branşlarında olmak üzere çok sayıda ve türde poliçe satışa sunulmuştur. Ancak Türkiye’de hayat sigortalarının payı günümüzde bile hayat dışı branşlara göre oldukça düşüktür. Hayat dışı branşlarda, sanayinin ve üretim çeşit ve yöntemlerinin değişimi, toplumun büyük kesimini olumsuz etkileyen doğal afetler sonucunda zorunlu deprem sigortası, trafik sigortası, kasko, yangın sigortası, nakliyat sigortası, zorunlu seyahat sigortası, devlet destekli tarım sigortası gibi sigortaların devreye sokulması prim üretimini hızla arttırmıştır. Bunların yanında ekonomik hayatın işleyişini kolaylaştırmak ve hızlandırmak için bireysel ve ticari kredi tahsisi sırasında ve kredili ev ve araç satışlarında sigorta yapılması uygulaması yaygınlaştırılmış buna bağlı olarak da poliçe satışları ve toplam prim üretimi hızla artış göstermiştir (Çekici ve İnel, 2013: 136-138).

Günümüzde finans sektörünün en önemli araçlarından birisi olan sigorta sektörü tarihsel süreç içerisinde çeşitlenmiş ve toplumda ihtiyaç duyulan birçok alanda hizmet sunmaya başlamıştır. Sigorta sektöründe branşlar; hayat branşı ve hayat dışı branşlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında sigorta sektörünün sayısal verileri incelenirken tüm branşların toplamları ele alınarak inceleme yapılacaktır. Sigorta branşları aşağıda Şekil 1.1’de yer almaktadır.

Şekil 1.1.Sigorta Branşları

Kaynak: Demir ve İtik-Mazman (2017)

Sigortacılık sektörünün gelişmesi, ekonomide yaşanan gelişmeler ve sektördeki değişikliklerden ziyade halkın sigorta yaptırma konusundaki anlayış ve alışkanlıklarında meydana gelen değişikliklerle yakından ilgilidir. Kişilerin yetersiz gelirleri dolayısıyla sigorta yaptırmayı ekonomik bir yük olarak görmesi, doğal afet veya kaza vb. tecrübeler yaşamamış kişilerin sigorta yaptırmak istememesi ve toplumun genelinde yaygın olan kadercilik anlayışı sektörün en önemli kısıtları arasında sayılabilir. Ancak günümüzde, geçmişe oranla halkın sigortacılık faaliyetlerine bakışı ve ilgisi her geçen gün artmakta ve sektör büyümektedir. Bu gelişme aşağıda ele alınacak olan sektörün yapısal analizinde daha belirgin bir şekilde

görülmektedir. Tablo 1.1’de sigortacılık sektörünün yapısal göstergelerine ilişkin 1985 ile 2017 dönemi değerleri verilmiştir.

Tablo 1.1. 2000-2017 Yılları Arası Sigortacılık Sektörünün Çeşitli Göstergeleri

Yıllar	Sigrt. Şirk. Say	Sigorta Sekt.Çiş. Pers.Say.	Toplam Prim Üretimi (Milyon \$)	Kişi Başına Prim Üretimi (\$)	Prim/GSMH (\$)	İGE
1985	19	2.987	283	5	0,37	0,54
1986	20	3.143	303	5	0,37	0,551
1987	20	3.122	391	7	0,42	0,561
1988	34	11.836	442	7	0,44	0,572
1989	22	9.807	539	9	0,46	0,576
1990	20	17.773	895	13	0,56	0,579
1991	26	13.510	1.010	17	0,64	0,583
1992	30	14.460	1.216	20	0,75	0,589
1993	32	15.880	1.564	26	0,87	0,597
1994	36	16.593	1.083	17	0,82	0,599
1995	36	17.301	1.395	22	0,81	0,607
1996	39	19.644	1.591	24	0,87	0,615
1997	33	21.938	1.883	30	0,98	0,624
1998	47	22.249	2.142	26,89	0,78	0,635
1999	45	23.282	2.632	27,49	0,92	0,643
2000	47	24.669	3.162	40,42	1,06	0,655
2001	46	25.020	2.287	25,05	1,03	0,662
2002	41	25.800	2.467	31,5	1,04	0,672
2003	39	25.800	3.385	49,84	1,09	0,679
2004	36	24.925	4.760	67,69	1,54	0,685
2005	41	29.081	5.254	76,96	1,57	0,69
2006	33	30.729	5.916	96	1,28	0,701
2007	36	32.176	8.389	130,8	1,3	0,708
2008	46	40.352	9.051	125	1,22	0,71
2009	52	42.177	8.455	109	1,28	0,718
2010	52	31.694	9.971	125	1,26	0,734
2011	57	26.829	10.247	135	1,29	0,753
2012	56	34.298	11.399	144	1,37	0,76
2013	57	33.900	13.212	163	1,31	0,771
2014	61	34.892	12.314	149	1,24	0,778
2015	59	38.205	11.775	141	1,3	0,783
2016	57	55.232	13.718	164	1,52	0,787
2017	62	40.238	12.752	149	1,42	0,791

Kaynak: TSB Resmi İstatistikleri, TÜİK ve UNDP Raporlarından derlenerek hazırlanmıştır.

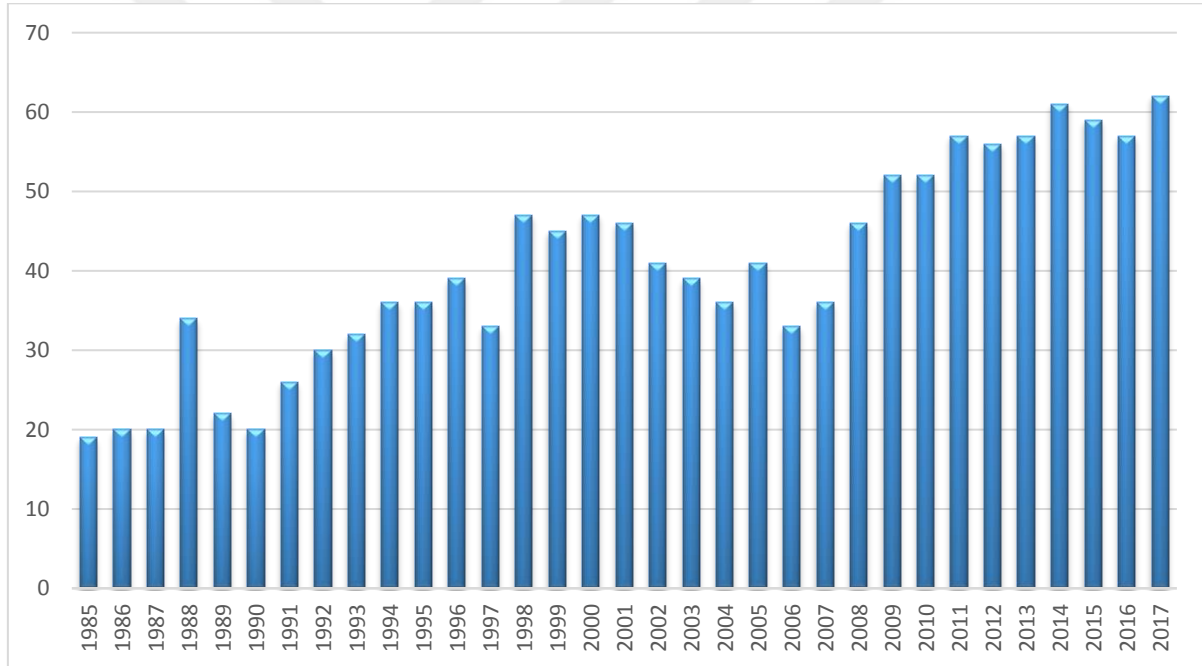
Sigortacılık sektörünün yapısal göstergelerinin 1985-2017 dönemine ilişkin değerlerinin genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Sektörde faaliyet gösteren şirket sayısı 1985 yılında 19 iken, 2017 yılında bu rakam yaklaşık 3 katına çıkarak 62'ye ulaşmıştır. Bu artışın, sigorta şirketlerinin uluslararası kimliğe sahip olmasından ve Türkiye'nin 1980 yılından itibaren dışa açık bir ekonomi politikası izlemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Sektörde istihdam edilen personel sayısı bakımından tabloya bakıldığında, 1985 yılında sektörde istihdam edilen kişi sayısının 2.987 olduğu ve dalgalı bir seyir izleyerek 2017 de 40.238'e ulaştığı gözlemlenmektedir. Sektörde istihdam edilen personel sayısındaki dalgalanmanın, teknolojik gelişmelerin getirdiği farklı dağıtım kanallarının sayısındaki artıştan kaynaklandığı söyleyebilir. Toplam prim üretimi sigortacılık sektörünün en önemli göstergesi olarak, adı geçen dönemde bazı yıllar dışında artan oranlı bir eğilim göstererek 2016 yılında zorunlu trafik sigortalarına ilişkin yapılan yasal düzenlemelerin etkisiyle 13 milyar 718 milyon dolar düzeyine kadar yükselmiş ancak bu dönemde sigorta şirketlerinin primlerde indirimde gitmesiyle ve 2017 yılında 12 milyar 752 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 1985-2017 yılları arasında kişi başına düşen prim üretiminin de artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. 1985 ve 2017 döneminde kişi başına düşen prim üretimi dağılımına bakıldığında, ele alınan dönemin en yüksek değeri 2016 yılında 164 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kişi başına düşen prim üretiminin artış eğiliminde olması, Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı istikrarlı büyümeyle, kişi başına milli gelir artışıyla ve toplumda sigorta bilincinin oluşmasıyla açıklanabilir. Sigorta sektöründe toplam prim üretiminin GSMH içerisindeki payı, sektörün potansiyelinin belirlenmesi konusunda önemli göstergelerden biridir. Bu payın 1985 ve 2017 yılları arasındaki genel olarak diğer göstergeler gibi artış eğiliminde olduğu ama özellikle 2004-2005 yıllarında önceki yıllara oranla daha yüksek değerlerde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. İlgili yıllarda bu oranın yüksek olmasının, Türkiye'nin 2001 ekonomik krizinin etkilerinden kurtulmasından ve koalisyon olmadan tek partinin iktidara gelmesi dolayısıyla piyasalarda istikrarın sağlanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

1.8.1. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı

1985-2017 yılları arası sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirket sayıları Şekil 1.2'de verilmiştir. 1985 yılında 19 sigorta şirketi faaliyet gösterirken 2017 yılında bu rakam yaklaşık 3 katına çıkarak 62 adet sigorta şirketine ulaşmıştır. Yıllar içerisindeki dağılımına

bakıldığında 1987 yılında 20 adet olan şirket sayısının 1988 yılında 34 şirkete ulaştığı görülmektedir. Bu önemli bir gelişme olup bu durumun Türkiye'nin 1980 yılından itibaren dışa açık bir ekonomi politikası izlemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer bir gelişmede 2001 yılında 46 olan şirket sayısının 2002'de 41, 2003 yılında 39, 2004 yılında da 36 adete inmesidir. Bu azalışın sebebi Türkiye'de yaşanan 2001 ekonomik krizinin finans ve sigorta sektörüne yansması ve şirketlerin Türkiye'den çekilmesi olabilir. 2007 yılından sonra ise sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirket sayısı daha istikrarlı bir seyir izlemiş olup ani iniş ve çıkışlar yaşanmamıştır. Özellikle 2017 yılında geçmiş 32 yılın en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir.

Şekil 1.2. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı

Kaynak: OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

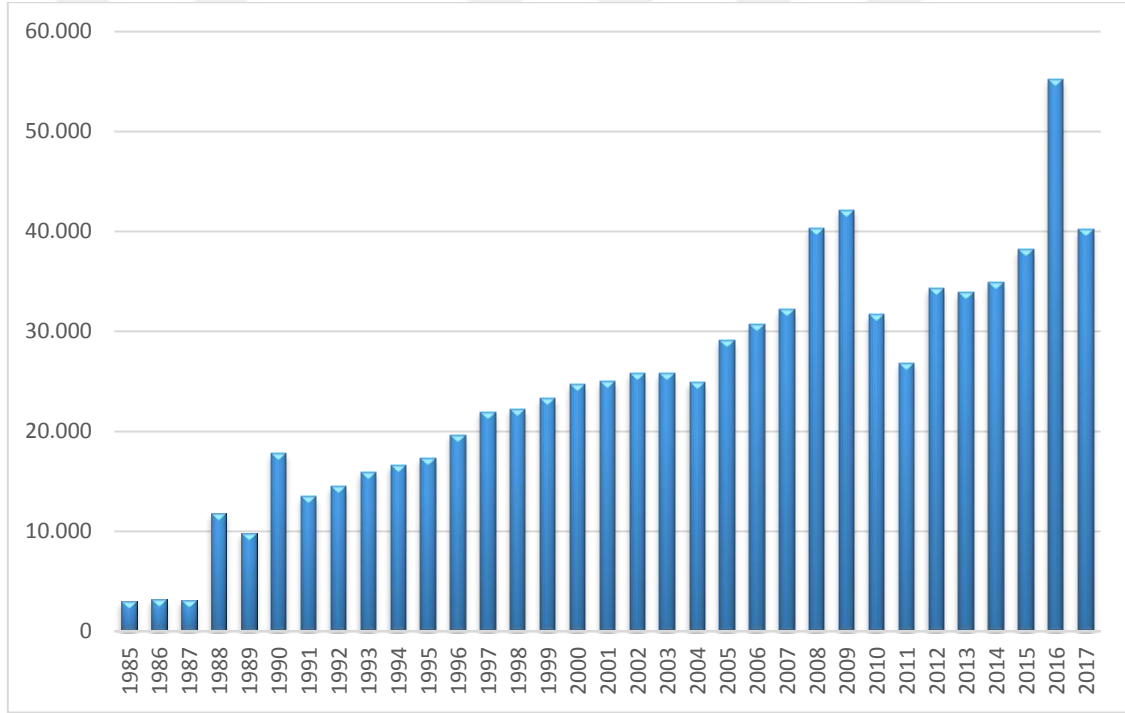
Türkiye'de 2017 yılı itibariyle; atmış iki sigorta, reasürans ve emeklilik şirketinden elli altısı anonim şirket, ikisi kooperatif şirket, ikisi ise yurtdışı kurulu bulunan şirketlerin şubesi şeklinde faaliyet göstermektedir. Yıllar itibarı ile şirket sayılarının dağılımı incelendiğinde 2014 yılında en fazla şirketin faaliyet gösterdiği yıl olduğu görülmektedir. 2014 yılında 63 olan şirket sayısının; iki sigorta şirketinin ruhsatlarının iptal edilmesi ve bir şirketin hayat portföyünü devrederek faaliyetine son vermesi sonucu 2015 yılı sonunda 60'a düştüğü görülmektedir (TSB, 2018a). 2017 yılı itibari ile "Türkiye Sigorta Birliğine" kayıtlı

(TSB) 62 adet sigorta şirketinin 60'ı sigorta şirketi 2 si ise reasürans şirkettir. Sigorta şirketlerinin 4'ü hayat 18'i hayat emeklilik 38'i ise hayat dışı sigorta şirkettir. Türkiye'de 2 reasürans şirketi olmasına rağmen yalnızca birisi prim üretimi yapmaktadır (TSB, 2018b).

1. 8.2. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı

Sektörlerin istihdam açısından büyüklüğü hem makro açıdan hem de sosyal açıdan büyük önem arz etmektedir. Hizmet sektörünün en önemli branşlarından birisi olan sigorta sektörü istihdam açısından daha vasıflı ve donanımlı bireyler çalıştırması yönüyle de birçok sektörden ayrılmaktadır.

Şekil 1.3. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı

Kaynak: OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

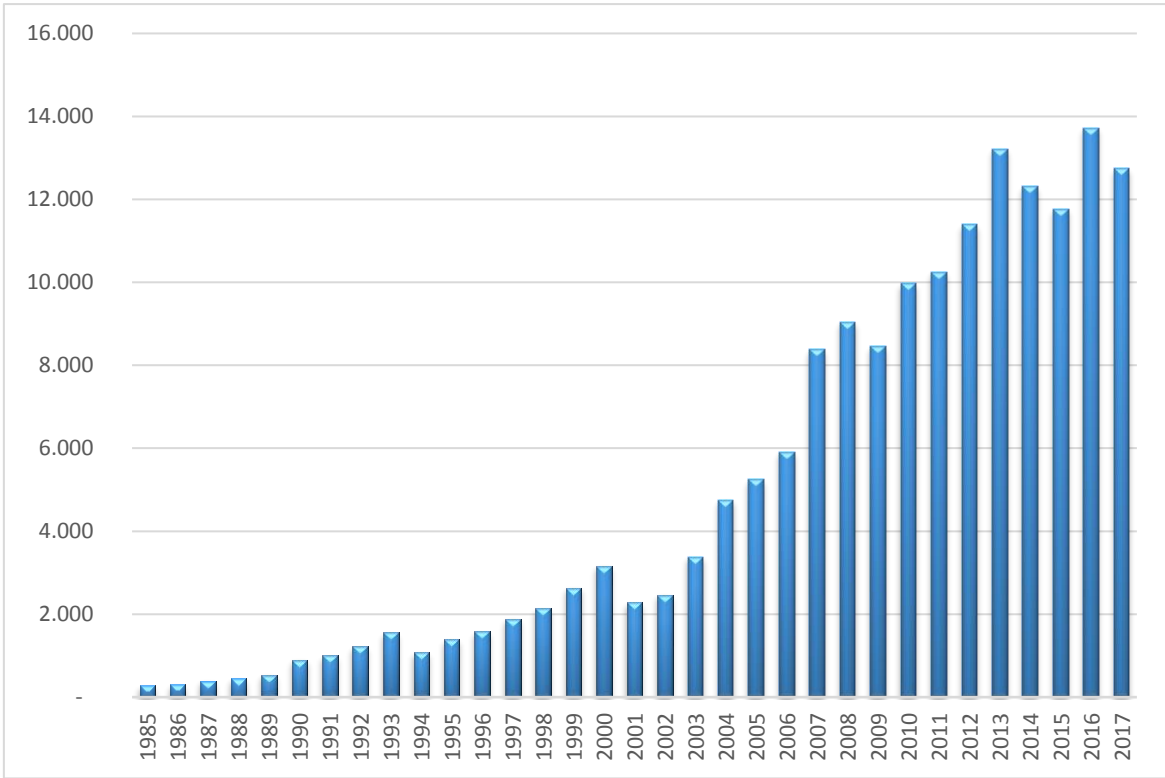
1985-2017 yılları arasında sigorta sektöründe kayıtlı çalışan kişi sayısı Şekil 1.3'de verilmiştir. Sigorta sektöründe istihdam edilen kişi sayısının 1988 yılında bir önceki yıla göre ciddi bir artış sergilediği görülmektedir. 1987 yılında 3.122 olan kişi sayısı 1988 yılında 11.836 kişiye yükselmiştir. Bu tarihten sonra ki süreçte 1991 yılından 2009 yılına kadar sigorta sektöründe faaliyet gösteren kişi sayısı sürekli bir artış seyrindedir. Nitekim 1991 yılında 13.510 olan kişi sayısı 2009 yılında 42.177 kişiye ulaşmıştır. 2009 yılından sonraki

zaman diliminde ise istihdam edilen kişi sayısı daha dalgalı bir seyir izlemiş 2017 yılında ise çalışan sayısı 40.238 kişiye ulaşmıştır.

1.8.3. 1985-2017 Yılları Arası Sigorta Sektöründe Toplam Prim Üretimi

Sigortacılık sektörünün en önemli göstergelerinden biri de prim üretimidir. Türkiye'nin 1985 -2017 yılları arası prim üretimi Şekil 1.4'de verilmiştir.

Şekil 1.4. 1985-2017 Yılları Arası Sigortacılık Sektöründe Toplam Prim Üretimi

Kaynak: OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

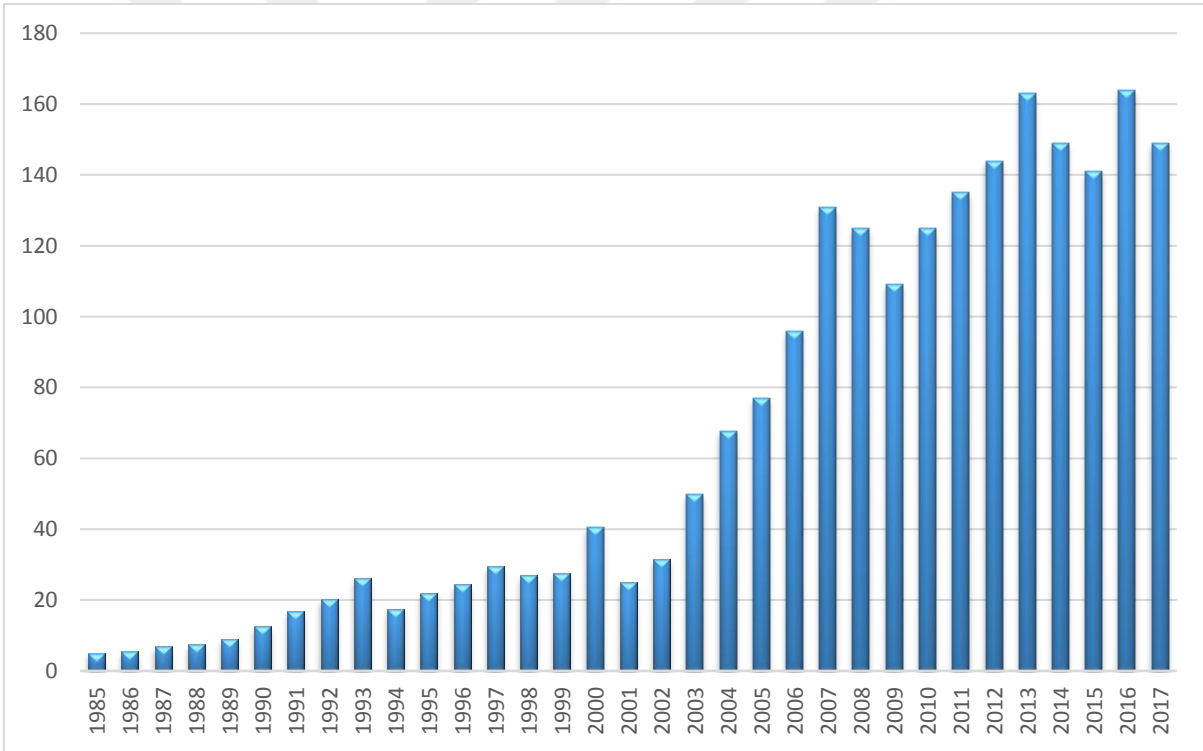
Şekil 1.4'de 1985 ile 2017 yılları arasında sigorta sektöründe üretilen prim miktarı yer almaktadır. 1985-2017 yılları arasında toplam prim üretimi bazı yılları dışında artan oranlı bir eğilim göstermiştir. 2006 yılında 5 milyar 916 milyon dolar olan prim üretimi 2007 yılında %70 oranında artarak 8 milyar 389 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Prim üretiminin 1985 ile 2017 yılları arasındaki gelişimi de önemli düzeydedir. 1985 yılında 283 milyon dolar olan prim üretimi 2017 yılında 12 milyar 752 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Bu artış finans sektörünün en önemli aktörlerinden biri olan sigorta sektörünün, zaman içinde kaydettiği gelişimi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Prim üretiminin artış eğiliminde olmasında,

sigortacılık faaliyetlerine ilişkin ürün çeşitliliğinin artmasının, bireylerin gelir düzeylerinin artmasının, kişilerin sahip olduğu değerleri koruma içgüdüsünün artmasının, karşı karşıya oldukları risklere karşı kendilerini güvence altına almak istemelerinin ve özellikle hayat sigortaları branşında vatandaşların bireysel tasarruf konusunda bilinç düzeylerinin artmış olmasının etkili olduğu söylenebilir.

1.8.4. 1985-2017 Yılları Arası Kişi Başına Prim Üretimini Gelişimi

Sigorta sektörünün yapısal göstergelerinden biri olan kişi başına düşen prim, ülkenin soyo-ekonomik yapısıyla, bireylerin ve kurumların sigorta kültürüyle doğrudan ilgilidir. Türkiye'nin 1985 -2017 yılları arası kişi başına düşen prim üretimi Şekil 1.5'de verilmiştir.

Şekil 1.5. 1985-2017 Yılları Arası Kişi Başına Prim Üretimini Gelişimi

Kaynak: OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

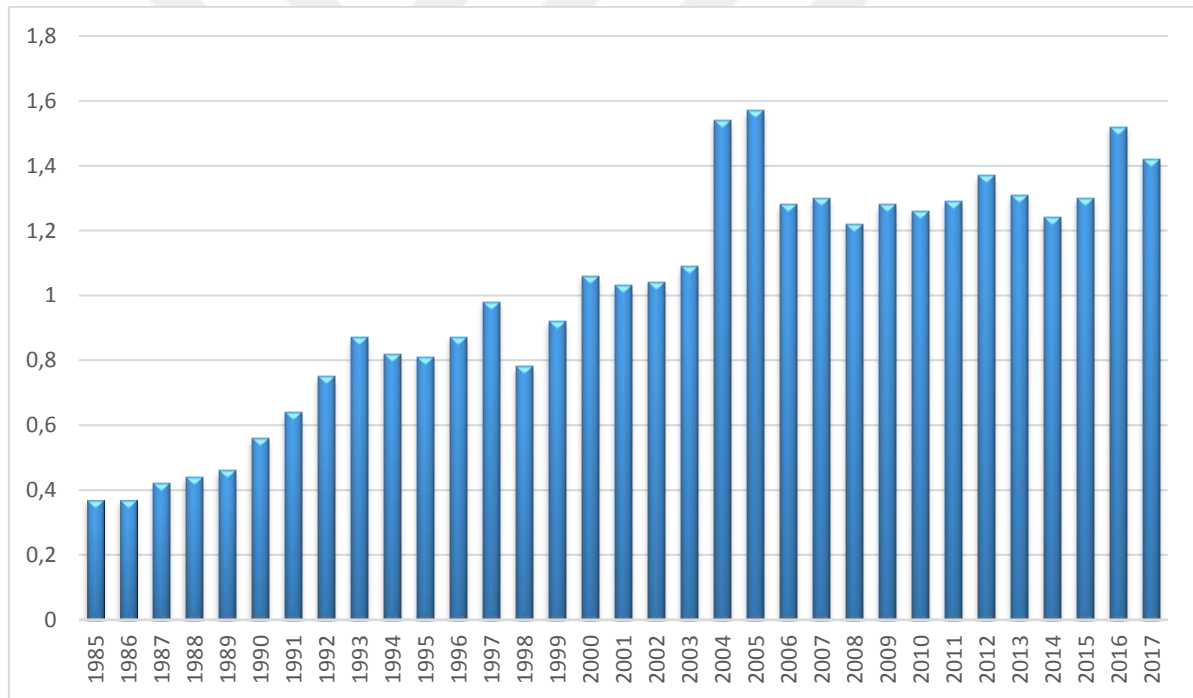
1985-2017 yılları arasında kişi başına prim üretimi incelendiğinde 1985 ile 1993 yılına kadar artan oranlı bir seyir izlediği görülmektedir. 1985 yılında 5 dolar olan kişi başına prim üretimi, 1993 yılında 26 dolara yükselmiştir. 1993 yılından sonraki 10 yıllık zaman dilimindeyse 1994 yılından 2003 yılına kadar dalgalı bir seyir izlese de 2003 yılında yaklaşık 50 dolar düzeyine çıkmıştır. Toplam prim üretiminin 1985 ve 2017 yılları arasındaki

dağılımına baktığımızda, 2016 yılında adı geçen süre içerisinde en yüksek seviye olan 164 dolar düzeyine çıktığı görülmektedir. Kişi başına prim üretiminin artan nüfusa oranla dalgalı bir seyir izlemesine rağmen artış trendinde olması Türkiye'nin son yıllarda istikrarlı ekonomik büyümesi ve kişilerin gelirlerinin yanı sıra sigorta bilincinin artması şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda sigortacılık sektörüne yapılan yasal düzenlemelerde kişi başına prim üretimini artıran etkenler arasında olduğu söylenebilir.

1.8.5. 1985-2017 Yılları Arasında Prim/GSMH Oranının Dağılımı

Sigorta sektörünün toplam üretiminin GSMH içerisindeki payı sektörün büyüklüğünü tespit etmek açısından önemli göstergelerden birisidir. Şekil 1.6'da 1985-2017 yılları arası prim/GSMH oranının dağılımı verilmiştir.

Şekil 1.5. 1985-2017 Yılları Arasında Prim/GSMH Oranının Dağılımı

Kaynak: OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Sigorta sektöründe, toplam prim üretiminin GSMH içindeki payı sektörün büyüklüğünün belirlenmesi için kullanılan önemli göstergelerden biridir. Şekil 1.6'da 1985-2017 dönemi prim/GSMH oranının dağılımına bakıldığında bu dönemde toplam prim üretiminin, GSMH içindeki payının istikrarlı bir gelişme gösterdiği gözlenmektedir. 1985 yılında %0,37 olan oran, 2017 yılında 5 kat artarak %1,42 düzeyine yükselmiştir. Prim/GSMH

oranının ele alınan dönemde özellikle 2004 ile 2005 yıllarında önceki yıllara oranla daha yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir.

2004-2005 yıllarında oranın yüksek gerçekleşmesinde, Türkiye'nin 2001 ekonomik krizinin etkilerinden çıkması, uzun yıllar sonra koalisyon olmadan tek partinin iktidara gelmesi ve ekonomide sağlanan güven ortamı ile istikrarlı piyasa şartların hâkim olmasının etkili olduğunu söylenebilir.

BÖLÜM 2: İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

2.1. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

İnsani Gelişme Endeksi, ulusal kalkınmayı ölçerken gelir düzeyi ile ekonomik büyüme hızı gibi bilinmiş ölçümlere alternatif olarak ortaya çıkmış bir endekstir. 1990'lı yıllarda kalkınma literatüründe çok sık kullanılmaya başlayan insani gelişme kavramını ilk kullanan UNDP olmuştur (Günsoy, 2005: 36). İnsani Gelişme Endeksi, bir ülkenin kalkınma düzeyinin belirlenmesinde değerlendirilmesi gereken tek ölçütün ekonomik büyüme olmadığını, bununla birlikte kişiler ve onların kapasiteleri olduğunu vurgulamak amacıyla geliştirilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi gelir düzeyleri aynı olan iki ülkenin neden farklı insani gelişme sonuçlarına sahip olduğunu, gelir düzeyi diğer ülkeye kıyasla yüksek olan bir ülkenin insani gelişme endeksinin neden daha düşük olduğu gibi birçok sorunun cevabını aramaktadır. Ayrıca İnsani Gelişme Endeksi eğitim, sağlık ve gelir boyutlarını dikkate alarak kalkınmayı üç ana alanda ölçmeye çalışan karma bir endekstir. İnsani Gelişme Endeksi aynı zamanda seçilen ulusal politikaların sorgulanması konusunda ve hükümetlerin öncelik verdiği politikalar hakkında bizlere bilgi vermektedir (UNDP, 2007a). İnsani Gelişme Endeksi dünya literatürüne girdiği tarihten bugüne kadar birçok ülkenin birbirleriyle kıyaslanmasına olanak tanımış ve ülke politikalarının belirlenmesinde ve tercih edilmesinde önemli bir faktör olmuştur.

2.2. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİNİN TARİHSEL SÜREÇTE HESAPLANMA ŞEKİLLERİ

Ülkelerin elde ettikleri gelirler kalkınmanın önemli bir boyutunu teşkil etmektedir fakat kalkınmayı sadece gelir boyutuna indirgeyip değerlendirmek doğru değildir. Bir ülkenin kalkınmasının anlamı sadece gelir düzeyinin artması değil aynı zamanda sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel anlamda da daha donanımlı toplum yapısına sahip olunmasını ifade etmektedir (UNDP, 2007b).

Ülkelerin kalkınma düzeylerini belirleyen birçok faktör vardır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, temiz su ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlar, toplumsal ve siyasi etkinliklere katılma hakkı, bilgiye erişebilme düzeyi, güvenilir bir hayat, kadın erkek eşitliği gibi birçok faktör

örnek gösterilebilir. Zaman içerisinde iyi bir yaşamın ölçülebilmesi için dünyada birçok insani kalkınma göstergesi ve birçok endeks geliştirilerek yeni araştırmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan ölçümlerden en çok bilinen ve öncü sayılabilecek üç çalışma şu şekilde özetlenebilir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006: 56).

- 1960'lı ve 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (United Nations Research Institute on Social Development) tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan çok sayıda ülkeyi kapsayan dokuz sosyal, yedi iktisadi olmak üzere toplamda on altı gösterge kullanılarak bileşik bir endeks formülü oluşturulmuş ve bu konuya ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların birleştiği ortak nokta, ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin ölçülmesinde, ülkelerin kişi başına GSMH'nin yanı sıra sosyal göstergelerin, insanın ve insani gelişmenin göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgulanmasıdır (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006: 56).
- Adelman ve Morris (1967) tarafından 74 ülkenin ve 41 değişkenin kullanıldığı çalışmada, tarihsel zaman içinde ülkelerin ekonomik büyümelerinde gözlemlenen karmaşıklıkların ve farklılıkların iktisadi etkenlerin yanı sıra sosyal, politik, kültürel ve kurumsal etkenlerden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.
- 1970 ile 1980'li yıllarda Washington'da Denizaşırı Kalkınma Konseyi (Overseas Development Council) tarafından, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri kapsayacak şekilde Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi oluşturulmuş ve bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi ve yetişkin okuryazarlık oranından oluşan üç temel gösterge karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kalkınmayı açıklamada kullanılan kişi başına GSYH'nin tek başına yetersiz olduğu, ülkelerin kalkınma sürecinde ekonomik göstergelerin yanı sıra insana önem verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006: 56).

Günümüzde kullanılan insani kalkınma endeksinin temelleri ise Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımına dayanan insani kalkınma endeksidir. Bu endeks eğitim, sağlık ve gelir gibi sosyal göstergelerden oluşmaktadır. Oluşturulan bu endeksin ilki 1990 yılında Pakistanlı iktisatçı ve dönemin maliye bakanı Mahbubul Haq ve ekibi tarafından hazırlanmıştır. UNDP'nin her yıl yayımladığı insani gelişme raporlarında yer alan değerlerin insani gelişme endeksleri 0 ile 1 arasında bir değerle ifade edilmektedir. Ülkelerin refah düzeylerini belirlemede kullanılan bu endeks 1'e yaklaştığında ülkenin daha refah bir ülke

olduğu olarak kabul edilmektedir (UNDP, 2007c). İnsani gelişme endeksinin aldığı değerlere göre ülkeler dört kategoride sınıflandırılır. Bunlar; çok yüksek insani gelişme gösteren grup, yüksek insani gelişme gösteren grup, orta insani gelişme gösteren grup ve düşük insani gelişme gösteren grup şeklindedir. Son olarak 2014 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda yapılan düzenlemeye göre; endeks değerine ilişkin yapılan kategori sınırları, İGE puanları 0,550'nin altında olan ülkeler düşük insani gelişme, İGE puanları 0,550-0,699 arasında olan ülkeler orta insani gelişme, İGE puanları 0,700-0,799 arasındaki ülkeler yüksek insani gelişme ve İGE puanları 0,800 ve üzerinde bulunan ülkeler ise çok yüksek insani gelişme kategorisi şeklinde gerçekleşmektedir (UNDP, 2014).

1990 yılında ilk kez yayımlanmaya başlayan insani gelişme raporları yayımlandığı dönemlerde meydana gelen değişimlerden etkilenmiş ve 1990 yılında insani gelişme kavramı ve Ölçümü adı altında yayımlanmışken meydana gelen değişimler doğrultusunda daha sonraki yıllarda raporların isim ve içerikleri şekillenmiştir. İnsani gelişme endeksinin hesaplanma şekilleri ve kapsadıkları alt endekslerin zaman içerisindeki değişimi şu şekilde özetlenebilir (Şeker-Demir, 2011: 5).

2.2.1. 1990 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

1990 yılında yayımlanan ilk raporda sağlık, eğitim ve gelir endeksi oluşturulurken, sağlık göstergesi olarak doğumda beklenen yaşam süresi, eğitim göstergesi olarak yetişkin okuryazarlık oranı ve gelir göstergesi olarak ise kişi başı GSYH değeri kullanılmıştır.

2.2.2. 1991 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

1991 yılında insani gelişme raporunda eğitim ve gelir endekslerinin oluşturulmasına yönelik değişiklikler yapılmıştır. 1990 yılında eğitim endeksi sadece yetişkin okur-yazar oranı dikkate alınarak hesaplanmaktaydı. Ancak yapılan değişikliklerle 1991 yılında bireylerin okula devam etme süreleri de değerlendirmeye dahil edilmiştir. Gelir endeksinin hesaplanmasında yapılan değişiklik ise GSYH hesaplama yönteminde yapılmıştır. 1990 yılında bir ülkenin kişi başı geliri, yoksulluk sınırının üzerinde tespit edilirse, o ülkenin düzeltilmiş GSYH 'sının hesaplanmasında ilgili yılın yoksulluk sınırının logaritması alınmaktaydı. Ancak bu durum, geliri yüksek düzeyde tespit edilen ülkeler için daha düşük İGE çıkmasına sebep olmaktadır.

Yapılan değişiklikle ülkenin kişi başı GSYH değeri, yoksulluk sınırının kaç katı ise formül de aynı doğrultuda genişletilmiştir.

2.2.3. 1994 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

1994 yılında endeks hesaplamasında yine değişiklik yapılmış ve endekslerin hesaplanmasında kullanılan maksimum ve minimum değerler Tablo 2.1' de görüldüğü gibi sabitlenmiştir. 1994 yılında alt endeks hesaplamasında ve İGE hesaplamasında kullanılan formül aşağıda verilmektedir.

$$\text{Alt Endeks} = (\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})$$

$$\text{İGE} = (\text{Yaşam Beklentisi Alt Endeksi} + \text{Eğitim Endeksi} + \text{Kişi Başı GSYH Alt Endeksi}) / 3$$

Tablo 2.1. İGE Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (1994)

Değişken	Maksimum	Minimum
Yaşam Beklentisi	85 yıl	25 yıl
Yetişkin Okur- Yazar oranı	%100	%0
Okula Devam Süresi	15 yıl	0 yıl
Kişi Başı Gelir	40.000 dolar	200 dolar

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1994

2.2.4. 1995 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

1995 yılında, insani gelişme endeksinin yapısında maksimum ve minimum değerlerin belirlenmesinde iki değişiklik yapılmıştır. Bunlardan ilki ortalama eğitim yılı değişkenlerinin yerine, ilk, orta ve yükseköğrenim aşamalarının tümü için okullaşma oranı bileşenin yer almasıdır. İkinci değişiklik ise, daha önce 200 dolar olarak kullanılan en düşük gelir düzeyinin 100 dolara düşürülmesi olmuştur.

2.2.5. 1999 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

1999 yılında endeks hesaplamasına ilişkin bir değişiklik daha yapılmış, gelir düzeyi düşük olan ülkelerin kişi başına GSYH' sinin İGE' ye katkısı azalmıştır. 2010 yılına kadar İGE, 1999 yılında belirlenen hesaplama yöntemi ile hesaplanmaya devam edilmiştir (Şeker-Demir, 2011: 6).

2.2.6. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

2010 yılında hem endeks hesaplamasında kullanılan formüllerde hem de göstergelerde değişiklikler yapılmıştır. İGE'yi oluşturan üç faktör aynı kalmış ancak gelir ve eğitim alt endekslerinin ölçütleri değişmiştir. Eğitim alt endeksi hesaplanırken, yetişkin nüfusun eğitiminin ortalama yılı ile okula başlama yaşına gelen çocukların beklenen okullaşma yılı göstergeleri kullanılmaya başlanmıştır. Önceki dönemlerde kullanılan yöntemde İGE sıralamasında üst sıralarda yer alan ülkelerin okullaşma oranı ve okuryazarlık oranları oldukça yüksek ve birbirlerine çok yakın değerlere sahip olduğundan bu ölçütler net ayrımlar yapmada yetersiz kalmıştır. Yeni göstergelerin kullanılması ile ülkeler arasındaki bu ayrımın daha net görülebileceği belirtilmiştir (Şeker-Demir, 2011: 6).

2.2.7. 2014 Yılı İnsani Gelişme Endeksi

2014 yılı İGE'de endekslerin hesaplanmasında kullanılan maksimum ve minimum değerler yeniden düzenlenmiş ve Tablo 2.2'de görüldüğü gibi sabitlenmiştir.

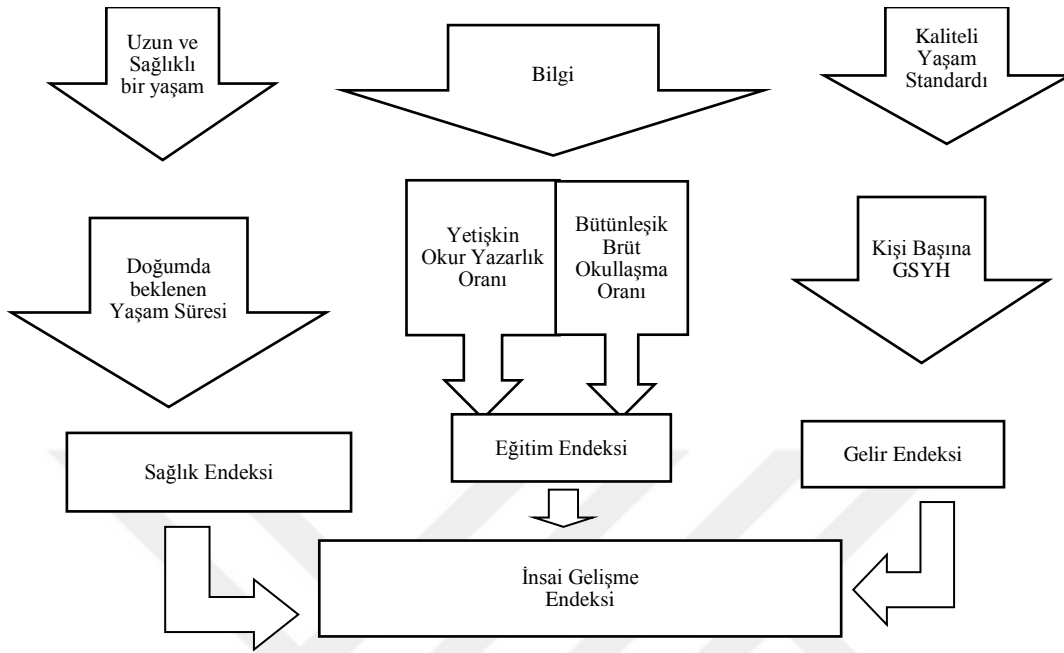
Tablo 2.2. İnsani Gelişme Endeksine İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler

Boyut	Gösterge	Maksimum	Minimum
Sağlık	Beklenen Yaşam Süresi	85	20
Eğitim	Beklenen Eğitim Süresi	18	0
	Ortalama Eğitim Süresi	15	0
Yaşam Standardı	Kişi Başına Düşen GSMH	75.000	100

Kaynak: UNDP, Humman Development Report, 2015

İGE' nin, 2010 yılına kadar 1999 yılından itibaren kullanılan hesaplama yöntemi ile hesaplanmasına devam edilmiştir. Şekil 2.2'de 1995 yılından 2010 yılına kadar İGE hesaplamasında kullanılan değişkenler gösterilmektedir. Şekil 8'de ise 2010 yılından sonra İGE hesaplanma yöntemi yer almaktadır.

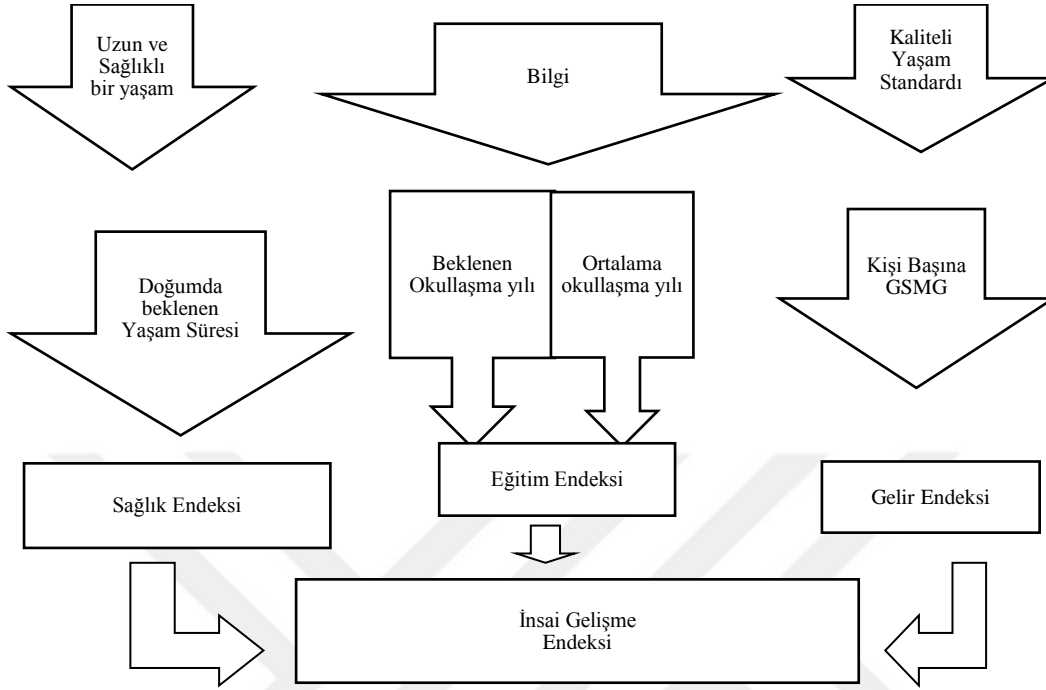
Şekil 2.1.2010 Yılına Kadar İGE Hesaplanma Yöntemi

Kaynak: Şeker Demir, (2011: 7)

Şekil 2.1’de de görüldüğü üzere 2010 yılına kadar İGE hesaplamasında kullanılan “doğumda beklenen yaşam süresi”, “yetişkin okur-yazarlık oranı”, “bütünleşik brüt okullaşma oranı” ve “kişi başına GSYH” değişkenlerinden “sağlık”, “eğitim” ve “gelir” alt endeksleri oluşmakta ve bu üç alt endeks kullanılarak da İGE değeri hesaplanmaktadır. 2010 yılı raporunda söz konusu üç boyut (eğitim, sağlık, gelir) aynı kalmakla birlikte, bu boyutlardan gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan alt endeksler farklılaşmıştır. Eğitim endeksinin ölçütünü belirleyen unsur okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı olarak değiştiği görülmektedir (Şeker Demir, S, 2011: 11).

Şekil 2.2. 2010 Yılından Sonra İGE Hesaplanma Yöntemi

Kaynak: Şeker Demir, (2011: 8)

Literatürde, insani gelişme endeksinin eleştirilmeye konu bazı tarafları da bulunmaktadır. İGE değeri yüksek olan bazı ülkeler toplumun geneli için eşit gelişme seviyesi sunmamaktadır. Bununla birlikte eğitim, sağlık ve kişi başına düşen gelir seviyeleri yüksek olmasına karşın bazı ülkelerde kadınların aynı gelişmişlik düzeyinden faydalanamadıkları ve aynı gelişmişlik düzeyini yakalayamadıkları görülmektedir. Birleşmiş Milletler çatısı altında Kalkınma Programı Ofisi tarafında yayımlanan raporlar ve oluşturulan endeksler eğitim, sağlık ve kişi başına düşen gelir kavramlarını ele alırken gelir adaletsizliği gibi konuları kapsamadığından çok yönlü ve bütüncül bir değerlendirmeden uzaktır. Bu eleştirilere rağmen İGE kalkınmayı açıklamada diğer teori, endeks ve göstergelere kıyasla daha belirleyici ve açıklayıcı bir değişkendir (Deniz ve Hobikoglu, 2012: 123-129).

2.3. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİNİN DÜNYADAKİ GÖRÜNÜMÜ

İnsani gelişme endeksinin yüksek olması sadece ülkelerin elde ettiği gelir ya da makro değişkenlerle açıklanamaz. Tablo 2.3'te görüldüğü üzere gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin okullaşma oranı ve yaşam süresi daha düşük düzeyde kalabilmektedir.

Tablo 2.3. Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi Bileşenleri Gruplara Göre Dağılımı (2017)

	Ülkeler	Gelir	Doğumdan İtibaren Beklenen Yaşam Süresi	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı
Düşük Gelir Yüksek İnsani Kalkınma	Uruguay	18,108	77,2	8,5	15,5
	Türkiye	18,391	75,3	7,6	14,4
Yüksek Gelir Düşük İnsani Kalkınma	Şili	20,804	80,0	9,8	15,1
	G. Kore	30,345	81,5	11,8	17,0
	Katar	119,029	78,4	9,1	13,8

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2017

Yapılan araştırmalarda düşük gelirli bazı ülkelerin, yüksek gelirli ülkelere kıyasla daha yüksek insani gelişme değerlerine sahip olduğu gözlenmiştir. Kişi başına düşen geliri 18,108 dolar olan Uruguay'da doğuştan yaşam beklentisi 77,2 yıl ortalama okullaşma yılı 8,5 yıl ve beklenen okullaşma yılı ise 15,5 yıl iken kişi başına düşen milli geliri daha yüksek olan Türkiye'de eğitim ve sağlık alt endekslerinin daha düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Yine yüksek gelir düzeyine sahip olan Katar, Şili ve G. Kore'nin düşük gelirli ülkelerle karşılaştırıldığında, insani gelişme endekslerinin daha düşük gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Gelir açısından üst sıralarda bulunan bu ülkelerin, insani gelişme açısından daha alt sıralarda yer alması, bu ülkelerin ekonomik yönlerinin güçlü sosyal yönlerinin ise zayıf olduğunu gösterir (Karaca, 2016: 227). Bu durum kalkınmanın sadece gelirle ilgili bir kavram olmadığını vurgular niteliktedir. İnsani gelişme endeksi, kalkınma kavramının gelirin yanı sıra eğitim ve sağlık göstergeleri ile de yakından ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2.4. 2017 Yılı Verileri ile Seçilmiş Ülkelerde İGE ve Kişi Başına Düşen GSYİH
GSYİH Değerleri

Ülkeler	İGE Değerleri	Kişi Başına Düşen GSYİH
Polonya	0,834	21,487
Şili	0,822	20804
Macaristan	0,818	21,329
Kuveyt	0,814	85,220
Uruguay	0,790	18,108
Endonezya	0,684	8,970
Filipinler	0,660	6,381
Güney Afrika	0,658	11,781

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2017.

Kişi başına düşen geliri daha yüksek olan bazı ülkeler insani gelişme endeksi açısından, kişi başına düşen geliri düşük olan ülkelere göre daha düşük değere sahip olabilmektedir. Kişi başına düşen geliri 85,220 olan Kuveyt'in insani gelişme endeks değeri 0,814 iken kişi başına düşen geliri daha düşük olan Polonya, Şili, Macaristan'da ise insani gelişme endeks değeri daha yüksektir. Güney Afrika için de aynı durumdan söz etmek mümkündür. İnsani gelişme endeks değeri daha yüksek olan Endonezya ve Filipinler kişi başına düşen gelir olarak bu ülkeden daha düşük bir seviyede yer almaktadırlar. Bu durum geleneksel gelir odaklı kalkınma anlayışıyla açıklanamamakta ve insani gelişme endeksini oluşturan değişkenlerin safi gelirden oluşmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.5. 2017 Yılı İtibari ile İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması

Düzyey	İGE Sırası	Ülke	İGE Değeri
	1	Norveç	0,953
Çok Yüksek İnsani Gelişme	2	İsviçre	0,944
	3	Avustralya	0,399
	4	İrlanda	0,038
	5	Almanya	0,936
	62	Seyşeller	0,797
Yüksek İnsani Gelişme	63	Kosta Rika	0,794
	64	Türkiye	0,791
	64	Mauritius	0,790
	66	Panama	0,789
	113	Filipinler	0,699
Orta İnsani Gelişme	113	Güney Afrika	0,699
	115	Mısır	0,696
	116	Endonezya	0,694
	116	Vietnam	0,694
	185	Burundi	0,417
Düşük İnsani Gelişme	186	Çad	0,404
	187	Güney Sudan	0,388
	188	Orta Afrika Cumhuriyeti	0,367
	189	Nijer	0,354

Kaynak: UNDP, Human Devalopment Report, 2017.

Tablo 2.5'e göre, İGE değeri en yüksek olan ülke 0,953'lük değeri ile Norveç'tir. Norveç' i sırasıyla İsviçre, Avustralya, İrlanda, Almanya takip etmektedir. İlk 49 ülke çok yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer almaktadır. Türkiye'nin 2017 yılındaki İGE değeri 0,791 olduğu görülmektedir. Bu değerle Türkiye, yüksek insani gelişme kategorisinde yer almış ve 189 ülke arasında 64. olmuştur. 1985-2017 yılları arasında ise Türkiye'nin İGE değeri %42,5 artarak 0,540'dan 0,791'e yükselmiştir. İnsani gelişme endeksine genel olarak bakıldığında artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Ancak dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye'nin, insani gelişme düzeyinde yeterli seviyede yer almamaktadır.

2.4. TÜRKİYE'DE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

İnsani gelişme endeksinin hesaplanma yöntemleri yıllar itibari ile farklılık göstermektedir. Bu yüzden Türkiye'nin insani gelişme endeksine yönelik değerlendirme yapılırken konunun dönemler halinde ele alınması daha doğru olacaktır. İnsani gelişme endeksinin Türkiye için farklılıklar gösterdiği bu dönemler; 1990-1994, 1995-2009 ve 2010-

2017 şeklinde incelenecektir. Tablo 2.6’da Türkiye’nin 1990 ile 1994 yılları arasında gerçekleşen insani gelişme endeksi ve bu endeksin alt gösterge değerleri yer almaktadır.

Tablo 2.6. 1990-1994 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi ve Alt değişkenleri

Yıllar/ Türkiye	Ortalama Ömür (Yıl)	Yetişkin Okur Yazarlık Oranı (15yaş Üzeri)	Bütünleşik Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına GSYİH
1990	65	%74	-	3.781
1991	65.1	%76	2.8	3.900
1992	65.1	%80,7	3.5	4.002
1993	65.1	%80,7	3.5	4.652
1994	66.7	%81,9	3.6	4.840

Kaynak: UNDP, Human Development Report, (1990-1994).

İnsani gelişme endeksinin yayımlandığı ilk yıl olan 1990’da 0,751 olan İGE endeksi 1991 yılında 0,694 olarak hesaplanmıştır. İGE değerinde meydana gelen bu düşüş 1991 yılında gelir alt göstergesinin hesaplanmasında meydana gelen değişiklikten, kişi başına düşen GSYİH hesaplamasında belirlenen yoksulluk sınırının değişiminden ve eğitim endeksine bütünleşik okullaşma oranının da dâhil edilmesinden kaynaklandığı söylenilebilir. 1990-1994 yılları arasında doğumda beklenen yaşam süresi yaklaşık %3 artmıştır. Yine bu dönemde yetişkin okuryazarlık oranı yaklaşık %11 artmıştır. 1991-1994 yılları arasında bütünleşik okullaşma oranı ise yaklaşık %29 artış göstermiştir. 1990-1994 yılları arasında kişi başına düşen gelir ise yaklaşık %28 artış göstermiştir.

İnsani gelişme endeksinin ikinci bölümünü oluşturan 1995-2009 yılları arasında Türkiye’nin insani gelişme endeksinin alt göstergeleri Tablo 2.7’de görülmektedir.

Tablo 2.7. 1995-2009 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi ve Değişkenleri

Türkiye	Ortalama Ömür (Yıl)	Eğitim Endeksi	Kişi Başına GSYH (SGP, ABD Doları)
1995	66.5	0.740	5.230
1996	66.7	0.750	4.210
1997	68.2	0.750	5.193
1998	68.5	0.750	5.516
1999	69.0	0.760	6.350
2000	69.3	0.760	6.422
2001	69.5	0.770	6.380
2002	69.8	0.770	6.974
2003	70.1	0.770	5.890
2004	70.4	0.800	6.390
2005	68.7	0.820	6.772
2006	68.9	0.810	7.753
2007	71.4	0.812	8.407
2008	71.4	0.812	8.407
2009	71.7	0.828	12.955

Kaynak: UNDP, Human Development Report, (1995-2009).

İnsani gelişme endeksinin alt göstergesi olan ortalama yaşam süresinin 1995 yılından 2009 yılına kadar düzenli olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 1995 yılında 66,5 olan ortalama yaşam süresi 2009 yılında 71,7 yaşa çıkmıştır. Bu durumu destekleyen unsurlardan biri de kişi başına GSMH değeridir. Kişi başına GSMH değeri 1995 ve 2008 yılları arasında yumuşak geçişlerle 5 230-8 407 dolar bandında hareket etmiştir. Ancak 2009 yılında kişi başına GSMH %65 oranında artarak 12 955 dolara yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu artış diğer yıllara oranla oldukça dikkat çekicidir. Eğitim endeksini incelediğimizde yine aynı dönemde istikrarlı bir artış sergilediği gözlemlenmektedir. 1995 yılında 0.740 olan eğitim endeksi 2009 yılında 0.828'e yükselmiştir.

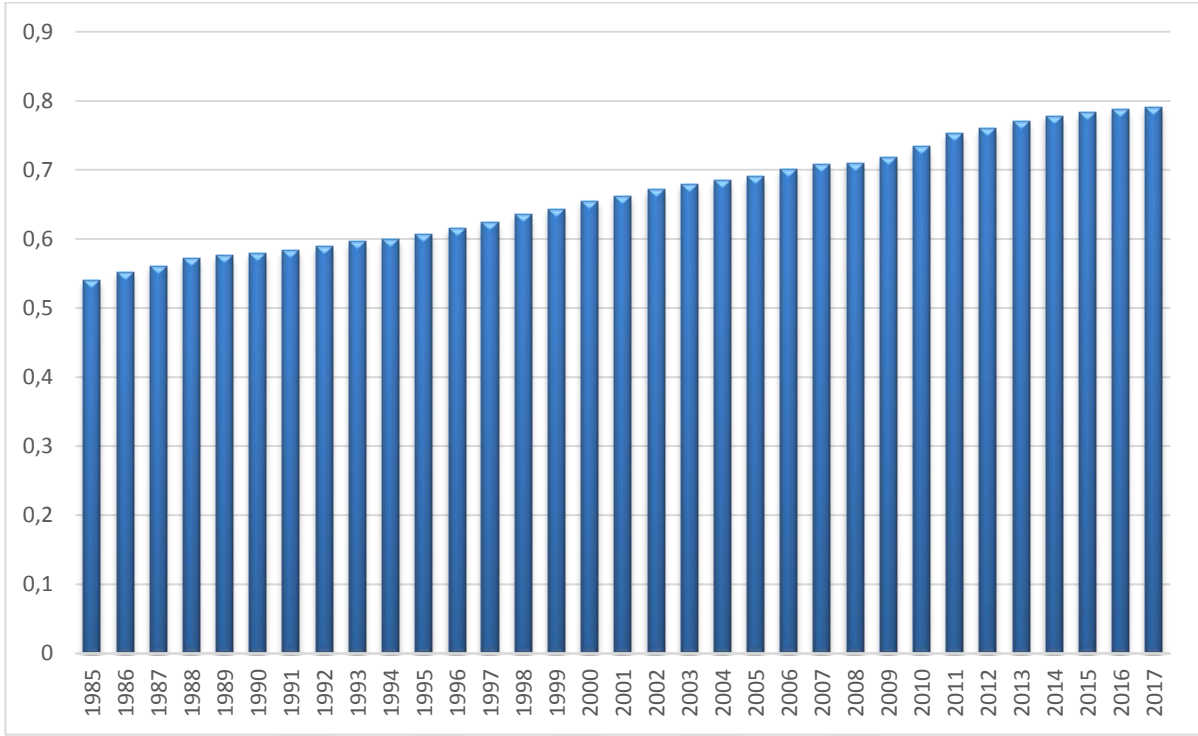
Tablo 2.8. 2010-2017 Türkiye İnsani Gelişme Endeksi Değişkenleri

Türkiye	Doğumda Beklenen Ortalama Ömür(Yıl)	Ortalama Eğitim Süresi(Yıl)	Beklenen Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSYH (SGP, ABD Doları)
2010	72,2	6,5	11,8	13359,0
2011	74,0	6,5	11,8	12246,0
2013	74,2	6,5	12,9	13710,0
2014	75,3	7,6	14,4	18391,0
2015	75,5	7,9	14,6	23125,0
2016	76	8	15,2	23500,0
2017	78	8	15,2	24804,0

Kaynak: UNDP, Human Development Report, (2010-2017)

Türkiye’de insani gelişme endeksinin alt göstergelerinden biri olan ortalama yaşam süresinin 2010-2017 yılları arasında düzenli bir artış eğiliminde oluşu gözlenmiştir. 2010 yılında 72,2 olan ortalama yaşam süresinin 2017 yılında 78 yaşa kadar yükseldiği gözlenmektedir. Kişi başına GSMH değeri ise 2010 ve 2014 yılları arasında yumuşak geçişlerle 13.259-18.391 dolar bandında seyretmiş ancak 2015 yılında %25 oranında artarak 23.125 dolar seviyesine yükselmiştir. Eğitim alt endeksi açısından incelendiğinde, alt endekslerin hesaplamasında kullanılan yöntemdeki değişikliklere rağmen endeksin istikrarlı bir artış sergilediği gözlenmektedir. 2010 yılında ortalama eğitim süresi 11,8 iken 2017 yılında 8 yıla; beklenen okullaşma oranı ise 2010 yılında 11,8 iken 2017 yılında 15,2 yıla yükselmiştir. İnsani gelişme endeksinin 1985 ile 2017 yılları arası genel görünümü Şekil 2.3’de verilmiştir.

Şekil 2.3. 1985-2017 Yılları Arası Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi

Kaynak: UNDP, Human Development Report, (1990-2017)

Şekilde 2.3'te 1985-2017 yılları arası Türkiye'nin insani gelişme endeks değerleri görülmektedir. 1985-2017 döneminde insani gelişme endeksinin, dikkat çekici bir dalgalanma içermediği ve genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. 1985 yılında 0,54 olan endeks 2017 yılında 0,79 düzeyine yükselmiştir. Mevcut süre içerisinde endeks yaklaşık %1 oranında hemen hemen her yıl artış eğilimi göstermiştir. İnsani gelişme endeksinin kendi içerisindeki kategorisini incelediğimizde Türkiye'nin 2006 yılından sonra 0,701 oranı ile yüksek insani gelişme kategorisinde yer aldığı görülmektedir.

1985 yılında orta insani gelişme kategorisinde yer alan Türkiye 2006 yılından sonra yüksek insani gelişme kategorisinde yer alarak önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu oranın artış sebebi 2006 yılından sonraki Türkiye'nin istikrarlı ekonomisi ve insana yapılan doğru yatırımlar şeklinde yorumlanabilir. İnsani gelişme endeksini oluşturan alt endekslerin hesaplanmasında, yöntem ve kullanılan göstergelere ilişkin birçok değişikliğe gidilmiş ancak güvenilirliğini kaybetmemiş, dünya kabul görmüş ve en yaygın kullanılan endekslerden biridir. Ekonomilerin kalkınmışlık düzeylerinin göstergesi olarak da kabul edilen endeks,

sağlık, eğitim ve gelir değişkenleriyle hesaplanarak, ülkelerin benzer ülke grupları ile karşılaştırma yapmalarına imkân tanımaktadır.

2.5. LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan literatür taramasında çalışmaya benzer çok az sayıda çalışma bulunmakta ancak Sigortacılık sektörüne ve İnsani Gelişme Endeksine ait tanımlamaların ve sektör analizlerinin yer aldığı ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışma bundan sonraki çalışmalara kaynak teşkil edebilecek bir çalışma niteliğindedir. Konuyla ilgili literatür şu şekilde özetlenebilir.

Mihçı ve Mihçı (2003) çalışmalarında, Türkiye'nin insani gelişme alanında yakın dönemde gösterdiği ilerlemeyi farklı ülke gruplarıyla karşılaştırmalar yaparak değerlendirmişler ve bu alanda daha ileri aşamalara ulaşılabilmesi için nelerin yapılması gerektiğini saptamaya çalışmışlar ayrıca Türkiye'nin son çeyrek yüzyılda insani gelişme alanında hızlı ilerleyen ülkeler arasında yer aldığını ancak benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülke gruplarıyla yapılan karşılaştırmalarda, Türkiye'nin görece konumunda ciddi bir iyileşmenin gözlenmediğini tespit etmişlerdir.

Kılıçkaplan ve Karpat (2004) çalışmalarında, 1998-2002 yılları arasında Türkiye'deki hayat sigortası sektöründe faaliyet gösteren şirketleri incelemişler ardından söz konusu firmaların etkinliklerinin analizinde, Tobit Model kullanılmış ve prim tahsilatları ve bu tahsilatların finansal enstrümanlara aktarılması aracılığıyla gelir sağlayan sigorta şirketlerinin sayısındaki artışın, pazar paylarındaki bölünme nedeniyle, şirket başına düşen prim tutarında azalışa neden olduğu ve bu durumun teknik etkinliği azaltıcı yönde bir etkiye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüylüoğlu ve Karalı (2006) çalışmalarında, beşer yıllık periyotlarla UNDP tarafından hesaplanan HDI (Human Development Index) trend değerleri dışında Türkiye için bağımsız olarak hesaplanan HDI değerleri, UNDP'nin hesaplamalarına göre daha istikrarlı ve az miktarda da olsa daha yüksek olduğunu tespit etmiş ancak genel olarak Türkiye orta insani gelişme düzeyini aşamadığından sağlıklı bir hesaplamanın yapılabilmesi ve başarılı bir insani kalkınma politikasının uygulanabilmesi için, iller düzeyinde UNDP standartlarında resmi verilerin oluşturulması gerekliliğini vurgulamışlardır.

Türkiye’de sigorta sektörü ile ilgili olarak yaşanan bazı problemlerin saptanması, sigorta hizmetinin pazarlanması için gerekli uygulamaların ve sigorta pazarlama stratejilerinin ortaya konulması amacıyla yaptığı çalışmada Evren (2007), sigortacılığın temel ilkelerini, pazarlama ve sigorta pazarlama tekniklerini, sigorta sektörünün genel açıdan ve pazarlama açısından sorunlarına değinmiş ve çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Evrin Turgutlu, Kök ve Kasman (2007), çalışmalarında 1990-2004 döneminde hayat-dışı alanlarda faaliyet gösteren Türk sigortacılık şirketlerinde teknik etkinliği incelemiş ve Türk sigortacılık endüstrisinde hayat-dışı alanlarda belirgin bir etkinsizlik sorunu olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ünal (2008) çalışmasında Türkiye’nin bölgeleri arasındaki farklılıkları İnsani Gelişme Endeksine göre ortaya konulmuş ve tespit ettiği bölgeler arasındaki bu farklılığı ortadan kaldırmak ve Türkiye’nin İnsani Gelişme Raporlarında daha üst seviyelere ulaşmasını sağlamak için çözüm önerilerinde ve izlenmesi gereken ekonomik politikalara yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.

Çalışmasında, “insani gelişmeyi” düşünsel ve felsefi temelini oluşturan ‘yapabilirlik yaklaşımı’ çerçevesinde açıklayan Gürses (2009), insani gelişme raporlarına göre Türkiye’nin düzenli ancak dengesiz bir gelişme eğilimi içinde olduğunu, bunun yanı sıra, orta gelişme kategorisinde bir ülke olarak aynı ve /veya daha alt gelir düzeyinde ülkelerle karşılaştırıldığında eğitim ve okullaşma endeks değerlerinin daha düşük olduğunu tespit etmiş, insani gelişmişlik alanında, Türkiye’nin gelir boyutunun güçlü, bilgi boyutunun zayıf olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Köse (2010) çalışmasında, sağlık, hizmet, finans vb. birçok alanda sıklıkla kullanılmaya başlanan veri zarflama analizini (VZA), hayat ve hayat/emeklilik şirketlerinin etkinlikleri veri zarflama analizini kullanılarak değerlendirmiştir. 2004-2008 dönemleri analiz edilmiş ve dönemdeki her yılın ortalama etkinlik değeri ilgili yılda etkin olmayan şirketlerin etkinlik değerleri ile karşılaştırıldığında genelde bütün yıllarda etkin olmayan şirketlerin çoğunluğunun, ortalama etkinlik değerine yakın değerler aldığı gözlenmiş ve sektörün homojen bir yapıda olduğu bir başka ifade ile etkin olmayan şirketlerin çoğunluğunun etkinlik değerlerinin birbirine yakın ve yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışkan (2010), çalışmasında Türkiye’de beşerî sermayenin temel iki bileşeni olan eğitim ve sağlık için yapılan harcamaların analiz edilmiş, ayrıca, insani gelişme raporlarında insani gelişmişliğin üç temel kriteri olarak kabul edilen; eğitim, yaşam beklentisi ve gelir endeksleri açısından Türkiye’nin durumunu ele alınmıştır. Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının hem kişi başına miktarının hem de gayri safi yurtiçi hâsılaya oranının, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yeterli olmadığını tespit etmiştir. Çalışmada, insani gelişmişliğin özellikle eğitim ve sağlık boyutuna ilişkin eksiklikler tespit edildiği için, Türkiye’nin insani gelişmişlik seviyesinin yükselmesi için, kamu ve özel kesimin eğitim ve sağlık alanına daha fazla kaynak ayırması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Karataş ve Çankaya (2010), çalışmalarında iktisadi kalkınma sürecinde sermaye faktörü olarak sadece fiziki sermayenin yeterli olmadığını, ülkelerin iktisadi kalkınmasında beşerî sermayenin de önemli payının olduğu vurgulamışlardır

Erol (2011), seçilmiş bazı gelişmekte olan ülkelerin insani gelişme düzeyini belirlemek amacıyla çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden “Temel Bileşenler Analizi” yöntemini kullanmışlar ve bu şekilde hesaplanan endeks değeri ile 2010 UNDP İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile uyumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Uralcan (2011) çalışmasında sigorta sektörüne ait kavramları ve kurumları tanıtmış ardından sigorta sektörünün yapısal değişkenlerini anlatmış ve tanımlamaya çalışmıştır.

Peker ve Baki (2011) çalışmalarında, Gri ilişkisel Analiz yöntemi ile likidite, kaldıraç ve kârlılık oranlarını kullanarak performans ölçümünde bulunulmuş ve bu ölçüye göre sigorta sektöründe faaliyet gösteren üç şirketi finansal performanslarına göre sıralamıştır. Likidite oranları yüksek olan bir şirketin finansal performansının da yüksek olabileceği sonucuna varmıştır.

Türk sigorta sektörünün iç ve dış çevresinde karşılaşılabileceği fırsatlar, üstünlükler, tehditler ve zayıflıklar yaptığı çalışmada ele alan Kamilçelebi (2011), Türk sigorta sektörünün sürdürülebilirliğini sağlayabilmesi için sigortacılığın ekonomideki yerinin belirlenmesi ve sigorta konusunda kamunun ve özel sektörün sigorta potansiyelinin farkına varılmasını sağlaması ve halkı bilinçlendirmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Erdoğan (2013), sigortacılık sektörü ile ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında yakın ilişki bulunduğunu savunmuş, Türkiye açısından durumu incelemiştir. Türkiye de sigortacılık sektörünün finans piyasaları içerisindeki payının çok düşük olduğunu, ancak sigortacılık sektörünün gelişiminin ekonominin gelişimine paralel olduğu ve hatta ekonominin büyüme dönemlerinde sigortacılığın ekonomiden daha hızlı bir biçimde büyüdüğü tespit etmiştir.

1990-2011 yılları arasında Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi (İGE) seyrini analitik olarak ortaya koymayı amaçlayan Doğan (2013) çalışmasında, insani gelişme alt endekslerinin artış eğiliminde olduğunu tespit etmiş ve Türkiye'nin İGE puanının ve kategorisinin, GSYH artışına bağlı olarak yükselme trendinde olduğu sonucuna varmıştır.

Cebeci ve Dilber (2014) çalışmasında büyüme ve kalkınma arasındaki farkı kavramsal bazda irdelemiş insani gelişme kavramının ortaya çıkışına değinilmiş ve İnsani Gelişme Endeksi'ni (İGE) oluşturan alt bileşenler 2011 ve 2012 yılı için karşılaştırılarak endeks hesaplaması yapılmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre son yıllarda ekonomide gösterilen büyüme performansı kalkınma ile ilişkili tüm kavramlarda da gerçekleştirilmeli, eğitim, sağlık, çevre ile ilgili konularda yapılan yatırımlar artırılmalı, bireylerin yaşam kalitesini artıracak değerler üzerinde çalışılmalıdır. Geleceğe ilişkin ekonomi politikaları oluşturulurken insani değerler üzerinde daha çok durulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karaköy (2015) çalışmasında, sigorta sektörünün ülke ekonomisine ve topluma olan faydalarının toplumsal organizasyonlarda doğru ve anlaşılır bir biçimde aktarılması suretiyle topluma sigorta bilinci kazandırılması gerektiğini vurgulamış ve Türkiye'de, sigortacılık sektörünün sermaye piyasasındaki yerini arttırabilmesi için prim üretimlerinin GSYH içerisindeki payının arttırılması gerekmektediri anlatmış sonuç olarak Türkiye de sigorta sektörünün birçok ülkeye göre daha az gelişmesinin nedenini toplumda yeterli düzeyde sigorta bilincinin oluşmamasına bağlamıştır.

İnsani Gelişme Endeksi ve alt endekslerden biri olan eğitim endeksinin, Türkiye göstergelerini zaman dizisi kapsamında analiz eden Fırat ve Aydın (2015), çalışmalarında Türkiye'nin eğitim alanında kalkınmışlık düzeyini tespit etmek için, Türkiye'nin göstergelerini OECD ülkeleri ile karşılaştırmaya yer vermişlerdir. Eğitim alt endeksi açısından yaptıkları karşılaştırma neticesinde Türkiye'nin insani gelişme düzeyinin yeterli

seviyede olmadığını ve eğitim göstergelerinin OECD ülkelerine göre düşük olduğunu saptamışlardır.

Ebeoğluğil ve Zortuk (2016) yılındaki çalışmalarında sigorta ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkinin varlığını belirttikten sonra sigortanın maddi kazanımların güvence altına alınması ve zenginliğin korunması işlevini de gerçekleştiren bir disiplin olduğu için, insani kalkınma ile sigorta arasında ki ilişkiyi vurgulamıştır. Daha sonra Afro-Avrasya'daki geçiş ekonomisi ülkelerinden seçilen bir grup ülke üzerinde insani kalkınma seviyeleri ve sigorta prim üretim düzeyleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Avrupa Sigorta ve Reasürans Federasyonu (CEA) raporlarından elde edilen veriler çerçevesinde, analiz yapılarak yorumlanmıştır. Yapılan analizlere göre, insani kalkınma endeksindeki 1 birimlik artış, sigorta prim üretiminde 1,63 birimlik bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Türk Sigorta sektörünün de yakından takip ettiği sigorta prim üretimleri düzeyinin beklenen seviyede olmamasının sebepleri arasında, insani kalkınmanın yeteri kadar olmamasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayramoğlu ve Başarır (2016) alışmalarında, Borsa İstanbul'da işlem gören altı adet sigorta şirketinin oran analizi yaklaşımı ile birbirleriyle karşılaştırmalı finansal performans analizini yapmıştır. Çalışma kapsamında 2011-2014 yıllarına ilişkin yıllık mali tablolar kullanılmış olup, bu tablolardan elde edilen mali oranların TOPSIS yöntemi ile finansal performans analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre ilgili dönemde, dört firmanın farklı seviyelerde olmakla birlikte finansal açıdan başarılı olduğu, iki firmanın ise başarısız olduğu belirlenmiştir.

Akel, Torun ve Aksoy (2016) Türkiye'de hayat dışı sigortacılık sektöründe aktif karlılığı ile firmaya özgü faktörler arasındaki ilişkiyi tespit ederek aktif krlılığının etkinlikten mi yoksa yoğunlaşmadan mı kaynaklandığını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla 15 sigorta şirketinin 2010-2015 dönemine ait mali verileri ile performans ilişkisine yönelik Period SUR panel veri analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, aktif büyüklüğü, likidite ve pazar payı değişkenleri ile aktif karlılığı arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmişken kaldıraç, hasar/prim oranı ve firma yaşı değişkenleri arasında ise negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Şahin ve Gökdemir (2016), İnsani Gelişme Endeksi'ni oluşturan bileşenlerin kısa ve uzun dönem dinamiklerini Türkiye ölçeğinde incelemişler ve yüksek bir insani gelişmişlik düzeyine erişebilme hedefine ulaşabilmesi için mevcut eğitim ve ekonomi politikalarını gözden geçirmesi, gerekli iyileştirmeleri yapması gerekliliğini tespit etmişlerdir.

BÖLÜM 3: SİGORTACILIK SEKTÖRÜ VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, insani gelişme endeksi ve sigorta sektörüne ait veri seti arasında ilişki olup olmadığı sınamak için kullanılan ekonometrik yöntemler ile ilgili bilgi verilecektir. İçsel ve dışsal değişken ayırımına yer vermemesi ve değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri analiz edebilme imkânı sağladığı için VAR analizi daha çok avantaj sağlamaktadır. VAR analizi kullanılabilmesi için ilk olarak serilerin durağan değilse, durağanlaştırılması gerekmektedir. Serilerin durağanlaştırılmasını belirlemek için Birim Kök Testine başvurulmuştur. Serilerde birim kök saptansa bile aynı dereceden durağansa, serilerin seviye değerlerine eşbütünleşme analizi yapılabilmesi mümkündür. Seriler arasında eğer eşbütünleşme mevcut ise vektör hata düzeltme modeli oluşturulmalıdır. İlgili değişkene bir dönemde verilen şokun kendisine ve diğer değişkenlere etkisinin incelenmesi için etki tepki fonksiyonları oluşturulmaktadır. Değişkende oluşan değişimin ne oranda diğer değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığını belirlemek için de Varyans Ayırıştırması kullanılmaktadır.

Bu bölümde İGE ve sigorta sektörüne ait veri seti arasında ilişkiyi analiz etmek için kullanılacak olan Durağanlık Testi, Eşbütünleşme Testi, Nedensellik Testi, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırması analizi açıklanacaktır.

İnsani Gelişme Endeksinin 2009 yılından itibaren yeniden farklı değişkenlerle hesaplanmış olması bu tarihten önce ve sonraki süreçteki rakamların birbiriyle kıyaslanmasını olumsuz etkilemiştir. Ancak metodolojik değişikliklerin sebep olduğu bu sorun, UNDP'nin geçmiş yıllara dönük yeniden hesaplanan düzeltilmiş İGE değeri ile güncellenmiştir. Çalışmada İnsani Gelişme Endeksi verileri 1985-2017 dönemi yıllık verilerini kapsayacak şekilde alınmıştır

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere öncelikle ulusal ve uluslararası düzeyde literatür taraması yapılmış ve özellikle insani gelişme endeksine ait kurum ve kuruluşlara ulaşılarak görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye'deki sigortacılık sektörü ile insani gelişme endeksi arasındaki ilişki, 1985-2017 dönemi için yıllık veriler ele alınarak incelenmiştir. Bu yıllara ait insani gelişme endeksine yönelik veriler UNDP'den, Kalkınma

Bakanlığı ile TÜİK'in resmi internet sitesinden alınmıştır. Sigortacılık sektörüne ait veriler ise Türkiye Sigorta Birliği, Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi, OECD, T.C. Başbakanlık Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü ve TÜİK'ten elde edilerek analize dahil edilmiştir.

3.1. DURAĞANLIK ANALİZİ

Uzun dönemde makroekonomik parametreler, bir trende ve bu eğilim etrafında dalgalanan, seyirde konjonktürel davranışlara sahiptir. Bu parametrelerdeki konjonktürel dalgalanmayı kontrol altına almak için ilgili seriden mevsimsel dalgalanmaları ve trendi ayırtmak gerekmektedir. Uzun dönemde yükselen trende sahip olan seri durağan olmayacağından dolayı seri trendden ve mevsimsellikten temizlenmelidir. Durağan serilerde meydana gelen bir şokun etkisi devamlı olmazken, durağan olmayan serilerde şokun etkisi sürekli olacaktır. Bunun sebebi, uzun dönemde durağan seriler ortalama seviyelerine geri döneceklerdir (Enders, 2004:171). Buna ek olarak durağan olmayan serilerin uygulandığı yöntemlerde sahte (düzmece) regresyonlar görülebilmektedir. Düzmece regresyonlarının göstergesi, istatistiksel olarak anlamlı t değerleri ve yüksek olmasına karşılık parametre tahminlerinin anlamsız olması durumudur (Hendry ve diğerleri, 1984:1023-110).

Durağanlık testi bir zaman serisi yönteminde en mühim testtir. Ekonometrik yöntemlerde, varyansının ve ortalamasının sabit olduğu, değişkenlerin ise zamandan bağımsız olduğu farz edilmektedir. Ancak birim kök testleri neticesinde bu varsayımın daima doğru olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zaman içerisinde durağan olmayan değişkenler meydana gelmektedir. Seçilmiş dönem için gözlemlenen serinin ortalaması ve varyansının sabit olması, o seriyi meydana getiren stokastik dönemin durağan olmasını ifade etmektedir (Bowerman ve O'Connell, 1979: 340).

$$\text{Sabit Ortalama: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Sabit Varyans: } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans: } \forall k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Eğer bir zaman serisi durağanlaşmışsa, varyansı, ortalaması ve çeşitli gecikmelerdeki ortak varyansı her zaman aynı olacaktır (Gujurati, 2012: 740). Ekonometrik analiz sonucunda

ulaşılan değişkenlerin durağan olup olmadıkları sınamak için genellikle Dickey Fuller Testi (DF), Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF), Phillips- Peron Testi (PP) kullanılmaktadır.

3.1.1. Dickey Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Zaman serisi yönteminde, durağanlık tespitini geçerliliği yüksek bir test olan ve en fazlatacih edilen Dickey Fuller birim kök testi kabul edilmektedir (Enders, 2004). Dickey Fuller birim kök testi modellemesi aşıağıda gösterildiği gibidir:

$$Y_t = Y_{(t-1)} + u_t \quad (3.1)$$

Yukarıdaki eşıitlikte Y analize tabi tutulan bir zaman serisi olduğunu farz edersek, eşıitlikteki u_t hata terimi, yani Y serisinin bir evvelki dönem ile birbirleri arasındaki meydana gelen farkı simgeleyen bir gösterge olmaktadır. Bu hata terimi sabit varyanslı, sıfır ortalamalı ve ardışık bağımlı olmayan bir hata terimidir. Bu hata terimlerine literatürde White Noise (Beyaz Gürültü) hata terimi denilmektedir. Yapısı gereği bu hata terimi rassal yürüyüş veya stokastik paradigmasına örnek olarak gösterilmektedir (Gujarati, 2012). Bu regresyon modeli bağımlı değişken olan Y'nin bir gecikmeli değişkenini barındırdığı için birinci dereceden ardışık bağlanım AR (1) modelidir. Sabit terimine sahip olmayan bir model aşıağıda gösterildiği gibi yazılabilir:

$$Y_t = \rho Y_{(t-1)} + u_t \quad (3.2)$$

Yukarıda bulunan (3.2) denklemde, regresyona ilişkin elde edilecek sonuç Y serisinin rassal yürüyüş modeline uygun olduğunu ve stokastik bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle Y serisinin birim kök barındırdığını ve durağan bir halde olmadığını göstermektedir. Zaman serisi yönteminde konu olan Y serisi düzmece regresyon sonuçlarını bu biçimde sunabilmektedir. Bu sebep ile daha farklı analizlerin kullanılması gerekmektedir. Dickey Fuller Testi için ihtiyaç duyulan aşamalar şu şekilde sıralanabilmektedir (Dickey ve Fuller, 1981: 1057-1072).

$$1) \Delta Y_t = (\rho-1)Y_{(t-1)} + u_t$$

$$2) \delta = (\rho-1)$$

$$3) \Delta Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t \text{ (Sabitsiz ve Trendsiz Regresyon)}$$

Bu aşamalar yapıldıktan sonra, 3.Aşamada bulunan δ katsayısı dikkate alınarak hipotezler oluşturulmaktadır. δ parametrisinin t istatistiğine bakılarak da hipotezler red veya kabul edilmektedir. Hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$H_0 : \delta \geq 0 \text{ Birim kök vardır. (Seri durağan değildir)}$$

$$H_1 : \delta < 0 \text{ Birim kök yoktur. (Seri durağandır)}$$

Daima Dickey Fuller Testi üç numaralı eşitlikteki gibi trendsiz ve sabitsiz regresyonları test etmemektedir. Bazen bu eşitlikler bir sabit terim ve ek olarak bir eğilim katsayısı yani trend de içerebilmektedir.

$$4) \Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \text{ (Sabit Terimli ve Trendsiz Regresyon)}$$

$$5) \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + u_t \text{ (Sabit Terim ve Trendli Regresyon)}$$

3, 4 ve 5 nolu denklemlerde bulunan fark deterministik ögelerin regresyona dâhil olup olmamasıyla ilgilidir. 4 ve 5 numaralı regresyonlarda hipotezi test etmek için t testi yeterli olmadığından dolayı yerini Tau istatistiğine bırakmaktadır. Tau istatistiğinin kritik değerleri yukarıda bulunan farklı deterministik öğelere sahip olan regresyonlara ve anlamlılık düzeylerine göre ayrı ayrı belirlenmektedir (Dickey ve Fuller,1979: 427-431). Monte Carlo ve MacKinnon, örnekleriyle $\delta = 0$ için kritik Tau değerleri belirlenmiştir. Trendsiz ve sabit regresyon için kritik değerleri τ , sabit terimli ve trendsiz regresyonu τ_μ sabit ve trend içeren regresyon ise τ_τ şeklinde adlandırılmıştır (Enders, 2004).

Kimi zaman Dickey Fuller testinde bulunan hata terimi, sabit varyans hipotezini bozabilmekte ve değişen varyans özelliği gösterebilmekte veya ardışık bağımlı olabilmektedir. Bu koşulda yukarıda bahsedilen sabit terimsiz, sabit terimli ve sabit terimle birlikte trend içeren modellere hata teriminin ardışık bağımlı olmasını önleyecek kadar bağımlı değişkenin birinci dereceden farkının bir veya birden fazla gecikmeli değerini ekleyerek model genişletilebilir. Bu şekilde genişletilen Dickey Fuller testine Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (Augmented Dickey Fuller Test-ADF) denilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + a_i + u_t$$

Yukarıda bulunan denklemde β_1 , β_2 , δ ve Y_t parametreleri tıpkı Dickey Fuller Testindeki gibi tahmin edilerek Y 'nin durağan olmadığı sıfır hipotezine yani $H_0: \delta = 0$ karşın Y değişkenin durağan olduğu $H_1: \delta < 0$ alternatif hipotezi test edilmektedir (Yavuz, 2005: 273-274). Tahmin edilen ADF istatistikleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde mutlak değer olarak Mac Kinnon tarafından geliştirilen kritik değerlerin mutlak değerinden küçükse sıfır hipotezi red edilememektedir. Diğer bir ifadeyle seri birim kök taşıdığı için durağan değil sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumlarda serinin birinci dereceden farkı alınmaktadır. Örneğin birincil farklar halen durağanlaşmamışsa, serinin ikincil veya daha yüksek dereceden farkları alınarak serinin durağan olasılıklı süreç karakteristiği taşıması sağlanmaktadır.

3.1.2. Phillips Perron (Pp) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testleri hata terimlerinin stokastik yapıda ve ortak varyans olması gibi bazı temel varsayımlara dayanmaktadır (Enders, 2004). Phillips ve Perron 1988 yılında yapmış oldukları çalışmada Dickey-Fuller ve Genişletilmiş Dickey Fuller testlerinin, varsayımların sağlanmadığı durumda veya serilerin yapısal kırılma içermesi durumunda yetersiz olacağını tespit etmişlerdir. Parametrik olmayan ve hata terimlerini düzelten bir ekleme yaparak bu yetersizliği yok etmeye çalışmışlardır. Bu düzeltme otoregresif süreci (AR) içeren DF ve ADF testlerine, hareketli ortalama sürecin (MA) dahil edilmesini içermektedir. Böylelikle PP Testi bir ARMA (Autoregressi ve Moving Average) süreci halini almaktadır (Phillips ve Perron, 1988). Phillips Perron Testinin modellenmesi aşağıdaki aşamalar gibidir:

$$Y_t = \delta Y(t-1) + u_t$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + u_t \quad (\text{Sabit Terimli})$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + \beta_2 (t-T/2) + u_t \quad (\text{Sabit Terimli ve Eğilim Katsayılı})$$

Yukarıda bulunan modellerde gözlem sayısını, eğim katsayısını ve sabit terimi göstermektedir. Modellerdeki hata terimlerinin ortalaması sıfır olabileceği gibi hata terimleri ardışık bağımlı ya da değişen varyansa sahip olabilmektedir. Bu açıdan DF ve ADF testlerinin

varsayımlarından uzaklaşmaktadır. Ancak Newey-West hata düzeltme mekanizmasıyla ardışık bağımlılık ortadan kaldırılmakta ve ortak varyans varsayımı sağlanmaktadır. Sonuç itibarıyla Dickey Fuller Testinin kullanıldığı tüm kritik değerler PP Testi içinde kullanılabilir hale gelmektedir (Phillips ve Perron, 1988: 335-346). Son aşamada da Dickey Fuller Testinde yapıldığı gibi δ katsayısı dikkate alınarak hipotezler oluşturulmaktadır. δ parametrisinin t istatistiğine bakılarak da hipotezler kabul veya red edilmektedir. Hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$H_0: \delta \geq 0$ Birim kök vardır. (Seri durağan değildir)

$H_1: \delta < 0$ Birim kök yoktur. (Seri durağan olasılıklı süreç içerir)

3.2. EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Engel ve Granger 1987 yılında yaptıkları çalışmada eş bütünleşme testini yaptıklarından sonra iktisadi değişkenlerin birim kök içermesi halinde aralarında uzun dönemli ilişki tespit edilmesi için ekonometrik analizlerde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanılmıştır. Panel eş bütünleşme analizlerinde iki ana yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi, Engel-Granger'in ortaya çıkardığı ve uzun dönemde katsayılar ile ayarlama parametrelerinin homojen olduğunun farz edildiği ve bununla beraber kalıntılar arasındaki seri yönünden korelasyonun heterojen varsayıldığı yaklaşımdır. İkincisi ise modelde yer alan bütün istatistiklerin ve parametrelerin heterojen ve birbirinden bağımsız olduğu farz edilmektedir. Bu alternatif yaklaşımda eş bütünleşme testi bireysel parametre ve istatistiklerin çapraz kesit ortalamasına bağlı olarak yapılmaktadır (Bildirici ve diğerleri, 2010:48).

3.2.1. Johansen Eşbütünleşme Testi

Johansen'in 1988 yılındaki çalışması ile geliştirilen yöntem, bir matrisin rankı ile bu matrisin karakteristik kökleri arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Bu analiz durağan olmayan zaman serilerini VAR (Vektör oto regresyon) şu şekilde ele almaktadır:

$$\Delta X_t = \sum \Pi_i \Delta X_{t-1} + \Pi X_{t-p} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Yukarıdaki X_t durağan olmayan düzey değişkenler vektörünü belirtmekte ve

$$\Pi_i = -I + A_1 + \dots + A_i \quad (3.4)$$

$i=(1.....p)$ olmaktadır (Şıklar, 1999: 131).

(3.3) numaralı denklem aynı şekilde hata düzeltme mekanizmasını da içermektedir. Bu denklemde tüm uzun dönem bilgisi $\prod X_{t-p}$ içinde yer almaktadır. Bu sebeple eşitlikte Π matrisi ve bunun rankı (r) olmak üzerinde durulmaktadır. Eşbütünleşme bu matrisin rankı ile araştırılmaktadır. Örneğin, $n \times n$ büyüklüğe sahip bir Π matrisinin rankı 0 olursa bu şartta modeldeki n değişkeni kapsayan X_t 'nin tüm elemanları birim kök içerecektir. Eğer rank modeldeki X_t vektörünü oluşturan değişken sayısı n 'e eşit ise ($r=n$) bu durumda X_t durağan bir sistem olarak görülmektedir. Ancak $r < n$ ise, X_t 'nin elemanları arasında en fazla $n-1$ sayıda eşbütünleşik ilişki olduğu ifade edilecektir. Bu durumda eşitlik (3.5)'teki gibi olmaktadır.

$$\Pi = \alpha\beta' \quad (3.5)$$

β matrisi “*eş bütünleşme sağlayan matris*” olarak adlandırılmaktadır. X_t durağan olmayan bir özelliğe sahipken $\beta'X_t$ eşbütünleşme sağlayan vektör sayesinde durağan olmaktadır. Bu sebeple eşbütünleşme analizinin amacı β' matrisini bulmak ve X_t 'yi durağan ve durağan olmayan bölümlere ayırmaktır. Bunun için ise önce rankın tayin edilmesi gerekmektedir. Johansen'nin 1988 yılında ve Juselius ile beraber 1990 yılında yapmış oldukları çalışmalarla “*iz*” ve “*maksimum öz değer*” analizleri ile rankın belirlenebileceğini göstermişlerdir (Demiray, 1998: 70).

Bu aşamadan sonra her μ_i için olabilirlik oran (LikelihoodRatio) istatistiği aşağıda olduğu gibi hesaplanır:

$$Lr = -T \sum \ln(1 - \mu_i)$$

“*En fazla r adet eşbütünleşik vektör vardır*” şeklindeki sıfır hipotezi altında LR istatistiği, sayısal olarak Johansen tarafından 1988 yılında tablolandırılmıştır ve asimptotik bir dağılıma sahiptir. Analiz işlemi “ $r = 0$ ” yani “*Var modelinde eş bütünleşme yoktur*” hipotezinin testi ile başlamaktadır. Eğer bu hipotez işlemi kabul edilirse test işlemi durmaktadır. Eğer hipotez reddedilmişse, $r < 1, r < 2, \dots$ gibi hipotezlerin ardışık olarak test işlemi devam etmektedir.

Eş bütünleşik vektörler olarak β 'nın sütunları ekonomik bir yoruma sahip olduğundan eşitlik (3.5) 'teki β matrisinin elemanları üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir. Normalizasyon işleminden sonra eş bütünleşik vektörler uzun dönem parametreler olarak yorumlanabilmektedir. Eşitlik (3.5)'deki α matrisinin elemanları ise β matrisinin hesaplanmasından sonra bulunur. Bu matrisin elemanları da ekonomik bir yoruma sahiptir ve α matrisi ilgili değişkenlerin denge ilişkisindeki hatalarını düzeltme hızı katsayıları olarak yorumlandığından, “*düzeltilme matrisi*” olarak isimlendirilir (Işık ve diğerleri, 2004: 334-335).

3.3. GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ

Granger, 1969 yılında nedenselliğin test edilebilir bir tanımını yaparak, iki değişken arasında nedenselliğin olup olmadığını analiz eden *Granger Nedensellik Analizi*'ni geliştirmiştir. Granger Nedensellik Analizi, değişkenlerin birbirleriyle nedensellik ilişkisini test etmesinin yanında nedenselliğin var olması halinde yönü hakkında bilgi vermektedir (Granger, 1969).

Granger Nedensellik Testi'nin yapılabilmesi için ilk olarak serilerin deterministik özelliklerinden arındırılması gerekmektedir. Serilerin deterministik özelliklerinde yer alan rassal bileşenler temizlenmez ise zaman serilerinde geçmiş dönem değerlerinin gelecek dönem değerleri üzerinde bir etkisi olmamaktadır (Hacıhasanoğlu, 1983: 57).

Granger nedensellik, bir zaman serisindeki iki değişken arasındaki nedensellik araştırmasının bir yoludur. Yöntem, olasılıklı bir nedensellik hesabıdır; korelasyon kalıplarını bulmak için ampirik veri kümelerini kullanır. Nedensellik, tamamen aynı olmamakla birlikte, sebep-sonuç fikriyle yakından ilgilidir. Fakat Granger nedensellik analizinde gerçek anlamda bir sebep sonuç ilişkisinden bahsedilmez. Daha çok zaman serisinde bir değişkenin diğer değişken ardına gelmesi test edilir. Granger nedensellik, herhangi bir zaman serisindeki veri üreten süreçlerin bağımsız değişkenler olduğu varsayımı; daha sonra veri kümeleri arasında korelasyon olup olmadığını görmek için analiz edilir. Bunun tersi, süreçlerin bağımsız olmadığını varsayan bir “yukarıdan aşağı” yöntemdir; veri kümeleri daha sonra birbirlerinden bağımsız olarak üretilip üretilmediklerini görmek için analiz edilir. Test için boş hipotez, gecikmeli x değerlerinin y 'deki değişimi açıklamadığıdır. Başka bir deyişle, $x(t)$ 'nin Granger-neden $y(t)$ olmadığını varsaymaktadır. Teorik olarak, iki değişkenin anlık bir anda ilişkili olup olmadığını anlamak için Granger Testi yapılabilir. Granger nedensellik testi işlemi f-

değer hesaplamaları için bir denklem kümesinden seçim yapmak dahil çok sayıda seçenek nedeniyle karmaşıklaşabilir (Leamer, 1985: 255-304). Granger nedensellik testinin aşamalarını genel anlamda aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Boş ve alternatif hipotezler açıklanır. Örneğin $y(t)$ Granger nedeni değildir $x(t)$ 'in şeklinde hipotez kurulabilir.
- İkinci aşama gecikmelerin seçilmesidir. Bu işlem daha çok ne kadar veriye sahip olduğuna göre değişir. Literatürde gecikme sayısını belirleyen birçok test mevcuttur (i ve j gecikme sayılarını tespit etmek için model sıralı testlerini-model order test-kullanılabilir). Gecikme uzunluğu ekonometrik programlardaki paket yazılımlar sayesinde otomatik olarak belirlenebilir.
- Üçüncü aşamada F test değeri hesaplanmalıdır. Bütün j gecikme değerleri için $B_j=0$ ise F değerini bulmak adına aşağıda yer alan iki denklem (3.6 ve 3.7) kullanılır:

$$y(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i y(t-i) + c_1 + v_1(t) \quad (3.6)$$

$$y(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i y(t-i) + \sum_{j=1}^{\infty} \beta_j x(t-j) + c_2 + v_2(t) \quad (3.7)$$

Denklem 3.6 kısıtlı Granger nedenselliği gösterirken denklem 3.7 kısıtlanmamış veya kısıtsız nedenselliği ifade etmektedir. Benzer şekilde $y(t)$ 'nin $x(t)$ 'nin Granger nedeni olup olmadığını test etmek için de denklem 3.8 ve 3.9 kullanılmaktadır:

$$x(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i x(t-i) + c_1 + u_1(t) \quad (3.8)$$

$$x(t) = \sum_{i=1}^{\infty} a_i x(t-i) + \sum_{j=1}^{\infty} \beta_j y(t-j) + c_2 + u_2(t) \quad (3.9)$$

Son olarak F testi değerini bulmak için ise aşağıda yer alan formül kullanılır. Çıkan sonuca göre nedensellik ilişkisi olup olmadığı hakkında olasılık değerlerine bakılarak yorum yapılır.

$$F = \frac{(ESSr - ESSur)/q}{ESSur/(n-k)} \quad (3.10)$$

Denklem 3.10'da çıkan F istatistik değeri, denklem 3.6 veya 3.7'de çıkan f değerinden büyük çıkar ise boş hipotez reddedilir.

3.4. ETKİ-TEPKİ FONKSİYONLARI ANALİZİ

VAR modellerine dayanan analizlerde, analize dahil edilen değişkenlerin katsayılarının doğrudan yorumlanması genel olarak doğru karşılanmamaktadır. Analiz sonucu elde edilen bulguların daha doğru yorumlanabilmesi için etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizlerinin yapılması gerekir.

Etki-tepki fonksiyonlarında VAR modelinden elde edilen katsayıların yardımı ile değişkenler arasındaki dinamik ilişki hakkında yorum yapılmasına olanak sağlayan katsayılar elde edilmektedir. Ele alınan değişkenlerden birinde meydana gelen yapısal şokun diğer değişkenlere yönelik etkisini göstermek amacıyla etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla elde edilen katsayılar kullanılır. Şokların geçici olması nedeniyle etkilerinin zamanla azaldığı ve denge değerine doğru yakınlaşmaktadır. Etki tepki fonksiyonları aşağıda yer alan denklem 3.11 ve 3.12 de gösterilmektedir (Enders, 1995: 295-306).

$$y_t = a_{10} + a_{11}y_{t-1} + a_{12}z_{t-1} + e_{1t} \quad (3.11)$$

$$z_t = a_{20} + a_{21}y_{t-1} + a_{22}z_{t-1} + e_{2t} \quad (3.12)$$

Model matris şekline çevrildiğinde denklem 3.13 elde edilir:

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (3.13)$$

Yukarıdaki matriste e_{1t} ve e_{2t} hata terimlerini: ε_{yt} ve ε_{zt} şokları ifade etmektedir. e_{1t} ve $e_{2t}e_t = \beta^{-1}\varepsilon_t$ olduğu için denklem 3.14 ve 3.15 deki gibi de yazılabilir:

$$e_{1t} = (\varepsilon_{yt} - b_{12}\varepsilon_{zt}) / (1 - b_{12}b_{21}) \quad (3.14)$$

$$e_{2t} = (\varepsilon_{zt} - b_{12}\varepsilon_{yt}) / (1 - b_{12}b_{21}) \quad (3.15)$$

Bu bilgi ışığında denklem 3.16 daki gibi ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ 1 - b_{12}b_{21} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{12} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (3.16)$$

Serilerin durağan olduğu varsayımı altında yukarıdaki denklemlerin bileşiminden 2x2 boyutunda denklem 3.17deki matris tanımlanabilir:

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \phi_{11}(i) & \phi_{12}(i) \\ \phi_{21}(i) & \phi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-i} \\ \varepsilon_{zt-i} \end{bmatrix} \quad (3.17)$$

Denklem 3.17 deki $\phi_{11}(i), \phi_{12}(i), \phi_{21}(i), \phi_{22}(i)$ katsayıları da etki tepki fonksiyonu olarak adlandırılır ve değişkenler arasındaki dinamik ilişki bu katsayılara bakılarak yorumlanır.

3.5. VARYANS AYRIŞTIRMASI

Varyans ayrıştırması, modelde bulunan değişkenlerde yaşanan şokların temel nedenlerini yüzdesel olarak açıklamaktadır. Yani modelin içinde bulunan değişkenlerde yaşanılacak bir birimlik değişimin yüzde kaçının kendisine ait ve yüzde kaçının geri kalan değişkenlere ait olduğunu göstermektedir (Chang ve diğerleri, 2001: 1049; Tari, 2012:469). Aşağıda gösterilmiş denklem 3.18'de hareketli ortalama vektörü ile n dönem tahmin hatası ifade edilebilir:

$$x_{t+n} = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t+n-i} \quad (3.18)$$

$$x_{t+n} - E_t x_{t+n} = \sum_{i=0}^{n-1} \phi_i \varepsilon_{t+n-i} \quad (3.19)$$

y_t serisi için n dönem sonra tahmin sayısının hesaplanması 3.19'da gösterilmiştir:

$$\begin{aligned} y_{t+n} - E_t y_{t+n} = & \phi_{11}(0) \varepsilon_{yt+n} + \phi_{11}(0) \varepsilon_{yt+n-1} + \dots + \phi_{11}(n-1) \varepsilon_{yt+1} + \\ & \phi_{12}(0) \varepsilon_{zt+n} + \phi_{12}(0) \varepsilon_{zt+n-1} + \dots + \phi_{12}(n-1) \varepsilon_{zt+1} \end{aligned} \quad (3.20)$$

y_{t+n} 'nin tahmin hatası, n dönem sonra $\sigma_y(n)^2$ terimi varsayılırsa:

$$\begin{aligned} \sigma_y(n)^2 = & \sigma_y^2 [\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2] + [\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \\ & \dots + \phi_{12}(n-1)^2] \end{aligned} \quad (3.21)$$

ε_{yt} ve ε_{zt} serilerindeki şokları için $\sigma_y(n)^2$ 'nin oranı denklem 3.22 sırası ile ifade edilmiştir:

$$\frac{\sigma_y^2[\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2]}{\sigma_y(n)^2} \quad (3.22)$$

$$\frac{\sigma_z^2[\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \dots + \phi_{12}(n-1)^2]}{\sigma_y(n)^2}$$

Eğer ε_{zt} rastsal hata teriminde yaşanan bir birimlik şok, y_t serisinin tahmin hatasında istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip değilse, y_t serisinin dışsal olarak söylenirken; şok tahmin hatasını tümüyle açıklayabiliyor ise y_t serisinin içsel olduğu ifade edilebilmektedir. Tahmin hatası varyans ayrıştırması serinin kendi şokları ile diğer değişkenlerin şoklarının orantısal hareketini verir (Enders, 2004).

3.6. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK MODEL

Yukarıda açıklanan teorik çerçeve ile uyumlu olarak yapılan analizde, 1985-2017 dönemini kapsayan yıllık ve mevsimsellikten arındırılmış veriler kullanılmıştır. Bütün seriler yüzdesel olarak analize dâhil edilmiştir. Verilerin analizinde E-views 10 ekonometrik paket programı kullanılmıştır. Çalışmada kısıtlanmamış VAR analizi için kullanılan değişkenler şu şekildedir: Sigortacılık sektöründeki toplam prim üretimi (TPU) ve insani gelişme endeksi (İGE).

Bu değişkenlerden sigortacılık sektörüne ait veriler Türkiye Sigorta Birliğinden' den ve TÜİK'ten; insani gelişme endeksine yönelik veriler UNDP'den, Kalkınma Bakanlığı ile TÜİK'in resmi internet sitesinden bulunarak düzenlenmiş ve tablolara aktarılmıştır. VAR analizi için kullanılacak ekonometrik model aşağıda yer alan denklem 3.23'de gösterilmektedir.

$$\Delta \text{LogTPU} = a_1 + \sum_p^k \beta_{1p} \Delta \text{LogİGE} + \varepsilon_{1t} \quad (3.23)$$

Denklem 3.23'deki ekonometrik modelde; p gecikme uzunluğunu, k değişken kümesini ve ε ise ortalaması sıfır, gecikmeli değerleriyle kovaryansı sıfır, varyansı sabit ve normal dağılıma sahip tesadüfi hata terimlerini göstermektedir.

3.7. VAR ANALİZİ SONUÇLARI

VAR yönteminde bulunan sonuçlar güvenilir bir yapıya sahip olabilmesi için durağan değil ise durağanlaştırılması gerekmektedir. Modelin durağan veya durağan olmadığını bulan karakteristik polinom ters köklerinin birim çemberin bünyesinde olup olmadığı incelenerek söylenebilir. Eğer kökler çemberin içinde ise model bütün olarak durağandır yorumu yapılabilir (Banerjee ve diğerleri,1993: 141). Analizde logaritması alınarak kullanılan seriler birim kök testlerine tabi tutularak bireysel, sabitli ve trendli olmak üzere durağanlıkları test edilmiştir. Sonuçlardan serilerin düzey (doğal) seviyede durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 3.1’de bireysel etkileri içeren modellere ait değişkenlerin birim kök testi sonuçlarını gösterilmektedir.

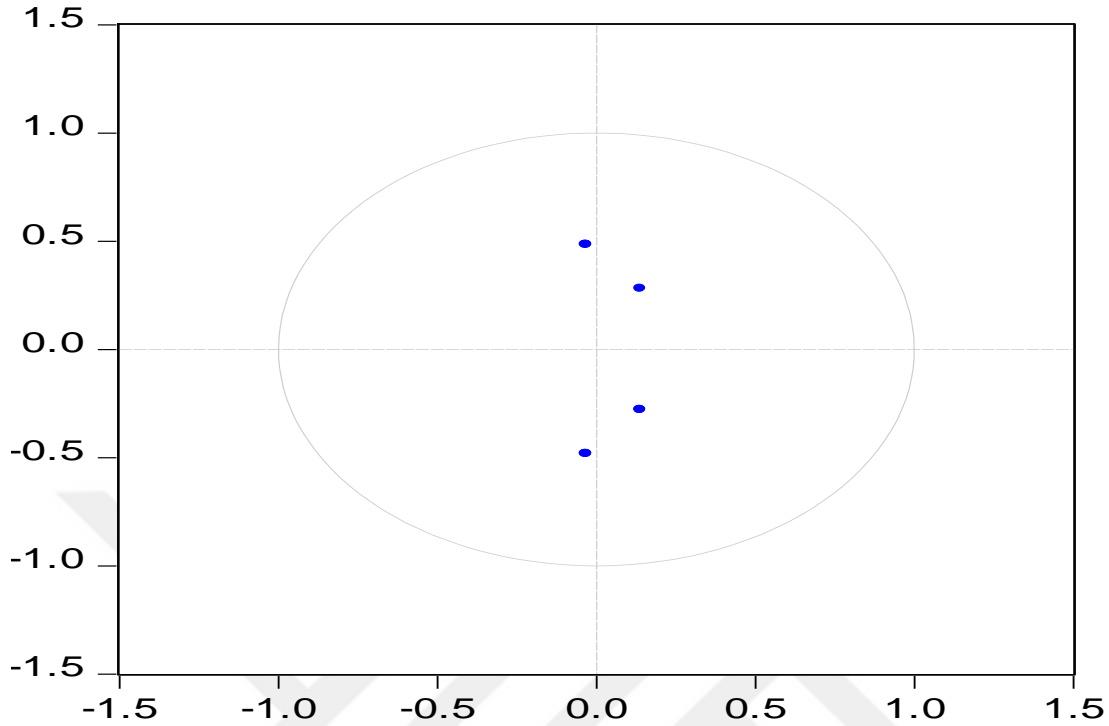
Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye	Değişkenler	ADF	PP	Birinci Derece Fark	Değişkenler	ADF	PP
		Sabitli	LNTPU		-1.789181 (0.3789)	-2.038764 (0,2697)	LNTPU
	LNİGE	0.121263 (0.9625)	-1,018315 (0,7346)	LNİGE	-3.752865 (0.0080)***	-3,661081 (0,0100)**	
Sabitli + Trendli	LNTPU	-1,939505 (0,6108)	-1,939505 (0,6108)	LNTPU	-6.091740 (0.0001)***	-6,353166 (0,0001)***	
	LNİGE	-1.954720 (0.5228)	-1,970351 (0,5948)	LNİGE	-3.822103 (0,0287)**	-3,699156 (0,0375)**	

** %5 anlam düzeyinde ilgili değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu; *** %1 anlam düzeyinde ilgili değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere doğal logaritması alınan değişkenler gerek Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) gerekse de Philips Perron (PP) birim kök test sonuçlarına göre düzey seviyede Sabitli ve Sabitli + Trendli durumlarda durağan değildir. Ancak ilgili değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre %5 ve %1 anlam düzeyinde değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, başka bir ifadeyle durağanlaştığı görülmektedir.

Şekil 3.1. Karakteristik Polinom Ters Kökleri

Modelin bir bütün olarak durağan olup olmadığına bakıldığında ise Şekil 3.1’de de görüldüğü üzere karakteristik polinomun bütün ters kökleri birim çember içerisinde bulunmaktadır. Bu sonuç itibariyle model bir bütün olarak durağan olduğu söylenebilir.

VAR modellerinde önemli sorunlardan birisi de gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Uygun gecikme uzunluğunu bulmak için Ardışık Modifiye Edilmiş Olasılık Oranı (LR), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan – Quin Bilgi Kriteri (HQ) ve Son Tahmin Hata Kriteri (FPE) gibi kriterlerden yararlanılmıştır. Aşağıda gösterilen Tablo 3.2’de uygun gecikme uzunluğunu belirlemeye yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 3.2. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-218.8486	NA	8497.582	14.72324	14.81665	14.75313
1	-115.5181	185.9950*	11.32249*	8.101204*	8.381443*	8.190855*
2	-113.4900	3.380082	12.97716	8.232667	8.699733	8.382085
3	-111.9615	2.343741	15.47448	8.397432	9.051324	8.606618

*işareti uygun gecikme uzunluğunu gösterir.

Tablo 3.2'deki analiz sonuçlarına göre gecikme uzunluğu 1 olarak uygun görülmektedir. Sonraki analizlerde en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak alınacaktır.

Tablo 3.3. Johanssen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

İz Testi				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) değeri
k=0	0.169000	5.892845	15.49471	0.7082
k≤1	0.004954	0.153961	3.841466	0.6948
Maksimum Özdeğer				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) değeri
k=0	0.169000	5.738884	14.26460	0.6469
k≤1	0.004954	0.153961	3.841466	0.6948

Tablo 3.3'de Johanssen Eş bütünleşme testinde yer alan İz ve Maksimum Öz değer testleri sonucunda elde edilen p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için eş bütünleşmenin olmadığı yönündeki sıfır hipotezi kabul edilir. Seriler eş bütünleşik olmadığından dolayı Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yerine Vektör Otoregresif Modeller (VAR) kullanılacaktır.

3.7.1. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Eş bütünleşme testi sonuçları söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı ile ilgili bilgi vermektedir, ancak söz konusu değişkenlerin yönü hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. İlgili değişkenler arasında ilişkinin yönünün belirlenebilmesi için değişkenlerin içsel ve dışsal olmak üzere sınıflandırılması gerekmektedir (Bozkurt, 2007). Granger ilgili değişkenler arasında ilişkinin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik testini geliştirmiştir (Granger, 1969: 424-438). Çalışmada kullanılan Granger Nedensellik Testi sonuçları aşağıda Tablo 3.4'de gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: TPU			
Değişkenler	Ki-Kare	df	P Değeri.
IGE	5.320787	2	0.0699

Bağımlı Değişken: IGE			
Değişkenler	Ki-Kare	df	P Değeri.
TPU	0.793054	2	0.6727

Tablo 3.4’de yer alan sonuçlara bakıldığında %10 anlamlılık düzeyinde İGE’den TPU’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken; TPU değişkeninden IGE’ye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Test sonuçlarına göre insani gelişme endeksi arttığında, sigortacılık sektörünün büyüklüğünü gösteren toplam prim üretiminin de arttığı yani insani gelişme endeksinin toplam prim üretimini etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak toplam prim üretimindeki artışın insani gelişme endeksi üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

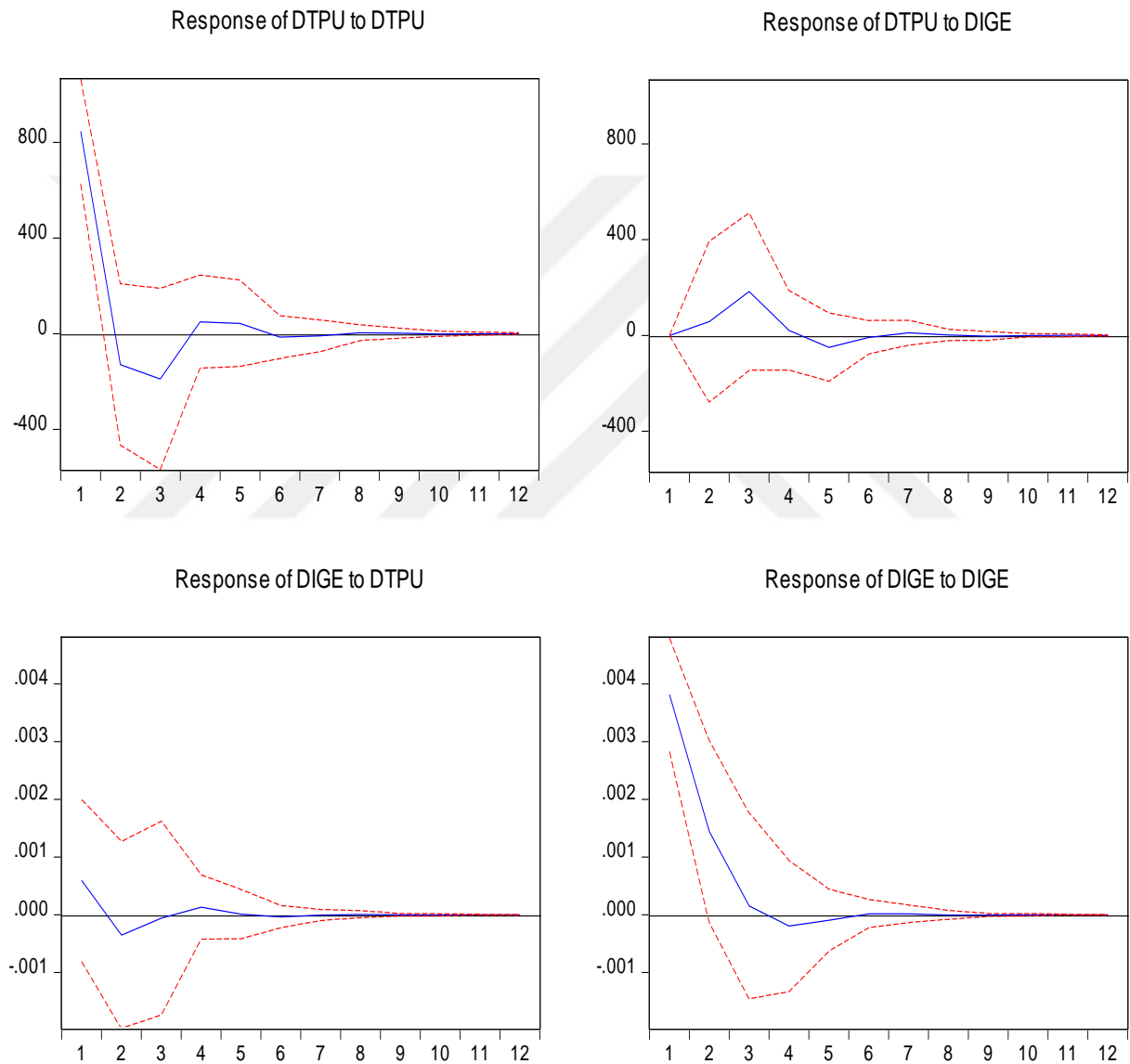
3.7.2. Etki Tepki Fonksiyonları Analizi Sonuçları

VAR analizinde ilgili değişkenlerden birinin hata terimlerinde oluşan şokların kendisi ve diğer değişkenlerin şu anki ve gelecekteki değerlerindeki etkileri görebilmek için etki tepki fonksiyonları analizi tercih edilmelidir. Yapısal şoklar üzerine kurulu bir yöntem olan etki tepki analizinde Granger nedenselliğin bulunması önem arz etmektedir. Aksi durumda bir değişken üzerinde gerçekleşen bir birimlik şokun diğer değişkenler üzerinde etkisi bulunmayacaktır. Nedensellik testinde bulunan sonuçlara göre söz konusu değişkenler dışsaldan içsele doğru sıralanarak etki tepki analizi yapılmıştır. Modelde bulunan değişkenlere yönelik etki tepki fonksiyonları oluşturulurken, gerekli olan güven aralıkları +2/-2 standart hata için Monte Carlo simülasyonları vasıtasıyla geliştirilmiştir. Aşağıdaki Şekil 3.2’de bulunan kesikli çizgiler güven aralıklarını göstermekteyken, düz çizgiler modelin hata terimlerinde meydana gelen bir birimlik standart hatalık şoklara karşı bağımlı değişkenin zamanla gösterdiği tepkiyi göstermektedir (Bozkurt, 2007: 95). Etki tepki fonksiyonları analiz sonuçlarının kesikli çizgiler içerisinde bulunması analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu

anlamına gelmektedir. VAR modeli bir gecikme uzunluğuna göre ilgili değişkenlere pozitif bir şok uygulandığında bağımlı değişkenlerin zaman içerisinde tepki verip vermediklerini incelemektedir. Şekil 3.2’de analiz sonucunda ulaşılan etki tepki fonksiyonlarını göstermektedir.

Şekil 3.2. Etki Tepki Analizi Sonuçları

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

Şekil 3.2 incelendiğinde kullanılan ekonometrik modeldeki şok etkilerinin zamanla sifıra doğru yaklaştıkları görülmektedir. Başka bir ifade ile sistemin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etki tepki fonksiyonlarının sifıra doğru yaklaşması, tahmin için kullanılan

modelin istikrarlı olduğunun bir göstergesidir. Sigortacılık sektöründe meydana gelen yapısal pozitif bir şokun etkisi ile TPU dalgalı bir seyir izleyerek artarken, İGE değişkeninde yaşanan pozitif bir şokun etkisi ile TPU ilk 3 dönem artış gösterdiği daha sonra azalarak sıfıra doğru yaklaştığı gözlenmiştir.

3.8. VARYANS AYRIŞTIRMASI SONUÇLARI

Varyans ayrıştırması bir değişkene ait öngörülen hata varyansının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranıdır. Varyans ayrıştırmasının amacı, modelde bulunan değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerden birinde oluşan bir şokun yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir (Enders, 2004: 280). Tablo 3.5’de varyans ayrıştırması sonucu gösterilmiştir.

Tablo 3.5. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

TPU Değişkenine Ait Varyans Ayrıştırması			
Dönem	S.E.	TPU	IGE
1	845.7803	100.0000	0.000000
2	857.5023	99.55412	0.445876
3	896.9866	95.43848	4.561520
4	898.6242	95.39895	4.601049
5	901.0261	95.12118	4.878823
6	901.1788	95.11522	4.884783
7	901.2948	95.10171	4.898287
8	901.3047	95.10157	4.898425
9	901.3102	95.10089	4.899115
10	901.3108	95.10084	4.899116
11	901.3111	95.10085	4.899149
12	901.3112	95.10083	4.899150

IGE Değişkenine Ait Varyans Ayrıştırması			
Dönem	S.E.	TPU	IGE
1	0.003862	2.358730	97.64127
2	0.004137	2.766173	97.23383
3	0.004141	2.779938	97.22006
4	0.004147	2.873410	97.12659
5	0.004149	2.872755	97.12725
6	0.004149	2.879417	97.12058
7	0.004149	2.879386	97.12061
8	0.004149	2.879752	97.12025
9	0.004149	2.879750	97.12025
10	0.004149	2.879770	97.12023
11	0.004149	2.879770	97.12023
12	0.004149	2.879771	97.12023

Cholesky Sıralaması: TPU IGE

Tablo 3.5'deki sonuçlar incelendiğinde ilk üç dönemi eğer kısa dönem olarak değerlendirildiğinde TPU değişkeninde meydana gelen değişimin %4,5'i İGE değişkeninden kaynaklanmaktadır. Dikkat edilecek olursa İGE değişkeni kısa dönemde TPU değişkeni üzerinde etkisini göstermektedir. Ancak uzun döneme gidildiğinde İGE değişkeninin TPU değişkeni üzerindeki açıklama gücünün veya başka ifade ile etkisinin anlamlı bir şekilde arttığı gözlemlenmemektedir. Uzun dönemde TPU'daki değişimin yaklaşık olarak, %95'i kendisinden kaynaklanırken %4,9'u İGE'den kaynaklanmaktadır. İGE değişkenine ait varyans ayrıştırması sonuçlarına bakıldığında kısa ve uzun dönemde TPU değişkeninin İGE üzerindeki açıklama gücünde anlamlı bir artış görülmemektedir. Kısa dönemde İGE'de meydana gelen bir değişimin yaklaşık %2,7'si TPU değişkeninden kaynaklanırken; uzun dönemde meydana gelen bir şokun, %2,8'i TPU değişkeninden kaynaklanmakta, %97,1'i ise kendisinden kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Sigorta sektörü, ülkeler için hem ekonomik hem de sosyal hayat açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Sigorta sektörünün, ekonomiler için temel güvence işlevinden daha ziyade ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlayan, birçok sektörün finansman ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan, kurumsal tasarrufların oluşmasına ve sermaye piyasalarına fon arzına yardımcı olan en önemli finansal kurumlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra sigortacılık sektörü, bireysel açıdan mikro düzeyde tasarruf ve güvence fonksiyonlarını yerine getirirken, ülke ekonomisine itici bir güç olarak, büyük miktarlarda fon birikimi sağlamakta, finansal piyasalara kaynak oluşturmakta, toplumda oluşabilecek sosyo-ekonomik çöküntü ve kayıpları azaltmakta, vergiye kaynak oluşturmakta, istihdamı artırmakta, toplumun refah düzeyini yükseltmekte ve uluslararası ekonomik ilişkileri ve uluslararası ticareti arttırmaktadır. Ülkelerin ekonomik gelişme ve kalkınmalarını gerçekleştirmede, sigorta sektörü tarafından sağlanan fonların etkisi oldukça büyüktür. Sigorta sektörünün ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı doğrudan etkilediği dikkate alındığında, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin tespitinde ya da gelecekte göstereceği eğilime ilişkin öngörüde bulunma noktasında, sigortacılık sektörünün büyüklüğünü ve performansını referans almak yanlış olmayacaktır.

Sigortacılık sektörünün, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemi her geçen gün artmakta, sektör finansal piyasalarda hızla gelişmekte ve kurumsallaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yapılan sektör analizlerine göre sigortacılık sektörü, imalat ve sanayi haricindeki sektörler arasında, öz kaynak karlılığı en yüksek sektörlerin başında gelmektedir. 1985-2017 döneminde, toplam ve kişi başına düşen prim üretimi, sigorta primlerinin GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) içerisindeki payı, sektörde istihdam edilen personel sayısı ve diğer göstergelerin artış eğiliminde olduğu belirlenmiş ve Türk sigortacılık sektörünün istikrarlı bir gelişim içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Ancak uluslararası karşılaştırmalarda elde edilen sonuçlar Türk sigortacılık sektörünün istenilen düzeye ulaşmadığını göstermektedir. Türkiye’de sigortacılık sektörünün, benzer ekonomik yapıdaki ülkelere göre daha geride kalmasının sebepleri, sigorta bilincinin ve kültürünün yeterince yerleşmemiş olması, sektöre ilişkin yapılan yasal düzenlemelerin ve denetimlerin yeterli olmayışı, geçmişte yapılan bazı yanlış uygulamalar ve toplumda yaygın olan kadercilik anlayışı şeklinde sayılabilir. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye de sigortacılık sektörünün

gelişmesinin sadece ekonomik büyümeye dayanmadığı, kişilerin ve kurumların maddi kazanımlarını ve taşıdıkları sorumlulukları konusunda teminat veren, başka bir ifade ile yaşam standartlarını koruyan bir disiplin olduğu için ekonomik gelişmenin yanında insani gelişme ile yakından ilgili olabileceği düşünülmüştür.

İnsani Gelişme Endeksi, bir ülkenin kalkınma düzeyinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken tek ölçütün ekonomik büyüme olmadığını, kişiler ve onların sosyal gelişimleri ve kapasitelerinin de önemli olduğunu vurgulamak amacıyla geliştirilmiştir. Türkiye'nin 1985-2017 döneminde insani gelişme endeksinde, dikkat çekici bir dalgalanmanın olmadığı ve genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Ancak insani gelişme endeksini oluşturan alt endekslerden biri olan ve kalkınmayı doğrudan etkileyen gelir endeksine göre üst sıralarda yer alan Türkiye, insani gelişme endeks sıralamasına göre olması gereken seviyede değildir. Bunun sebebi, insani gelişme endeksini oluşturan gelir bileşeni açısından diğer ülkelere göre nispeten iyi durumda iken, sağlık ve özellikle eğitim bileşenlerinde aynı performansı gösterememiş olmasıdır. Gerçekten Türkiye'de insani gelişme endeksinin 1985-2017 dönemine ait veriler incelendiğinde, kişi başı GSMH'nin artış eğiliminde olduğu ancak yaşanan bu artışların insani gelişme endeksine katkısının kullanılan hesaplama yöntemi dolayısıyla oldukça yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. İnsani gelişme endeksinin diğer bileşenlerden sağlık göstergesinin, dünya ortalamasına yakın bir değer aldığı, ancak eğitim alt endeksinin çok düşük düzeylerde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde, toplam prim üretimlerinin ekonomik gelişim ile ilişkisi, sigortacılık sektörünün etkinliği, verimliliği ve karlılığı, sigortacılık sektöründe rekabet, sigortacılık sektörünün finansal performansı, sigorta sektörünün yapısal sorunları ve çözüm önerileri gibi konularda çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen toplam sigorta prim üretimi ile insani kalkınma ilişkisi üzerine yeterli sayıda çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan çalışmamızın insani gelişme endeksinin sigortacılık sektörüne etkisini göstermesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın uygulama bölümünde Türkiye'de 1985-2017 yılları için sigortacılık sektöründeki toplam prim üretimi ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve ilişkinin yönünü belirleyebilmek üzere UNDP, Kalkınma Bakanlığı, OECD, TÜİK ve Türkiye Sigorta Birliği'nden güncel veriler alınarak, birbiriyle bağlantılı analizler

gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan ekonometrik model, insani gelişme endeksi ile sigorta sektörünün yapısal göstergelerinden biri olan toplam prim üretimi değişkenlerinden oluşturulmuştur.

Analizde ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlıklarını belirlemek üzere birim kök testi uygulanmış ve serilerin birinci derece farkı alındığında durağan oldukları tespit edilmiştir. Aynı derecede durağan olan serilerden oluşan ekonometrik modelin karakteristik ters köklerine bakıldığında, modelin bir bütün olarak da durağan olduğu görülmüştür. Sonraki aşamada, uygun gecikme uzunluğu LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterlerine göre 1 olarak belirlenen model, seriler arasında Johansen Eş bütünleşme Testi uygulanmış ve test sonucuna göre değişkenlerin birbirleri ile eş bütünleşik olmadığı anlaşılmıştır. Böylelikle VAR analizi yapılabilmesi için gerekli koşullar sağlanmış ve ardından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testinden elde edilen test sonuçlarına göre, insani gelişme endeksinden toplam prim üretimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Zortuk ve Ebeoğlugil (2016)'in insani kalkınma ve sigorta ilişkisi ile ilgili yaptıkları çalışma sonuçları ile de benzemektedir. Araştırmacıların bu sonucu, yapmış olduğumuz çalışmada elde ettiğimiz İGE'den TPU'ya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini desteklemektedir. Araştırmanın ana konusunu oluşturan TPU değişkenine yönelik varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, kısa dönemde TPU değişkeninde meydana gelen değişimin %4,5'nin İGE değişkeninden kaynaklandığı görülmüştür. Uzun döneme bakıldığında ise TPU'daki değişimin yaklaşık olarak, %95'i kendisinden kaynaklanırken %4,9'nun İGE'den kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar Türkiye' de 1985-2017 döneminde hem sigortacılık sektörünün hem de insani gelişme endeksinin gelişme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye'nin, insani gelişme düzeyi bakımından olması gereken seviyede değildir. Türkiye insani gelişme endeksi incelendiğinde en geride olduğu bileşenin, eğitim alt endeksi olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitten sonra insani gelişme endeksinde artış sağlamanın en kolay yolu, eğitim göstergesinin iyileştirilmesi olacaktır. Bu doğrultuda bazı politikalar izlenmiştir. Örneğin; 1997'de alınan zorunlu eğitim süresi beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış ve sağlık alanında verilen hizmetin niceliği ve niteliğinin artırılması sağlanmıştır. Bu uygulamaların etkisiyle 2006 yılına kadar orta insani gelişme kategorisinde yer alan Türkiye bu tarihten sonra yüksek insani gelişme kategorisinde

yükselerek önemli bir gelişme kaydetmiştir. İnsani gelişme açısından yapılan yatırımların, tüm toplum dikkate alınarak özellikle ekonomik krizlerde en çok etkilenen kesimlere yönelik yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda bu yatırımların, bireyin kişisel ve sosyal gelişimini destekleyecek stratejileri içermesi gerekmektedir.

Türk sigortacılık sektörü, ekonomik gelişmelerden ve insani gelişme endeksindeki iyileşmelerden olumlu etkilenmektedir. Ancak sektör daha çok kendi dinamikleri ile gelişmekte ve büyümektedir. Sigortacılık sektörünün büyümesi yalnızca devlete ve sigorta şirketlerine bağlı değildir. Sektöre olan talebin artmasını sağlamak amacıyla öncelikle toplumda sigorta bilincinin ve sigorta sektörüne olan güvenin artırılması gerekmektedir. Bu sebeple, mülga Hazine Müsteşarlığı tarafından sigortacılık bilincinin artırılması ve sigorta kültürünün oluşturulmasına yönelik 2010 yılında “Bilinçlendirme Stratejisi Belgesi” yayımlanmıştır. Bu belgeyle birlikte son yıllarda artan farkındalığın etkisiyle ilerleyen yıllarda sigortacılığa olan talebin artacağı beklentisi oluşmuştur. Ayrıca, sigorta şirketlerinin, modern ürün pazarlama yöntemleri çerçevesinde dağıtım kanalı stratejilerini yeniden gözden geçirmeleri, poliçelendirme maliyetlerini azaltmaları, yeni sigorta ürünleri geliştirerek sigortalıların ilgisini çekmeye çalışmaları, teknik (bilgi-işlem) alt yapılarını geliştirmelerini ve teknolojik gelişmelerden azami ölçüde yararlanmaları Türkiye’de sigorta sektörünün gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Son olarak yapılan analizlerden elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de insani gelişme endeksi arttığında sigorta sektörünün de artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de insani gelişme endeksinin, özellikle eğitim ve sağlık alt endekslerinin iyileştirilmesine yönelik uygulanacak ekonomi politikalarının insani gelişme sıralamasını yükselteceği ve sigorta sektörünün de bu durumdan olumlu yönde etkileneceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALPAY, T. (2001). *Temel Sigortacılık Bilgileri ve Uygulamalı Hasar Yönetimi*. İstanbul: Yüce Yayın.
- BAĞRIAÇIK, S. N. (2013). *Sigorta Sözleşmesinin Tarafları Dışındaki İlgililerin Hukuki Durumu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANERJEE, A., DOLADO, J. J., GALBRAITH, J. W., & HENDRY, D. (1993). Co-integration, error correction, and the econometric analysis of non-stationary data. *OUP Catalogue*.
- BAŞTÜRK-HAYIRSEVER, F., ÇAKMAK, D. ve DEMİRTAŞ, B. (2017). *Sigortacılığa Giriş*. Ankara: Akademi Consulting & Training
- BİLDİRİCİ, M. E., ELÇİN, A., ÖZGÜR, Ö., BOZOKLU, E., & BOZOKLU, Ü. (2010). *İktisatta Kullanılan Doğrusal Olmayan Zaman Serisi Yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- BOWERMAN, B. L. & O'CONNELL, R. T. (1979). *Time Series And Forecasting: An Applied Approach*. Wadsworth, Belmont, California: Duxbury Press.
- BOZKURT, H. (2007). *Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- BÖLÜKBAŞI, A. ve PAMUKÇU, B. (2008). *Sigortacılıkta Risk Yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- CHANG, T., FANG, W. & WEN, L. F. (2001). Energy Consumption, Employment, Output, and Temporal Causality: Evidence From Taiwan Based on Cointegration and ErrorCorrection Modelling Techniques. *Applied Economics*, 33(8), 1045-1056.
- DEMİR, M. ve İTİK-MAZMAN, Ü. (2017). *Acente Personelinin Bakış Açılıyla Müşterilerin Kasko Yaptırma Düşüncesini Etkileyen Faktörler: Sivas İlinde Bir Araştırma*. *Journal Of Social Humanities Sciences*.
- DEMİRAY, D. B. (1998). Döviz Kurlarına Moneter Yaklaşım ve Türkiye için Alternatif Bir Uygulama. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 sayı 2, 65-84.
- DENİZ, M. ve HOBİKOĞLU, E H (2012). Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. *Gelen Uluslararası Konferansı Avrasya Ekonomileri*, 121-130.

- DİCKEY, D. A., & FULLER, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74 (366a), 427-431.
- DİCKEY, D. A., & FULLER, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- DUYGULU, E. (2012). *Sigorta İşletmeciliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/mevzuat/bireysel-emeklilik-mevzuati/> (18.12.2018)
- ENDERS, W. (1995). *Applied Econometrics Time Series*. John Wiley and Sons, Inc.
- ENDERS, W., & Sandler, T. (2004). Is it All Different Now? *Mimeo, The Lisbon Conference on Defence and Security, IDN, 1-2 July*.
- ENDERS, W., & SANDLER, T. (2004). Is it All Different Now? *Mimeo, The Lisbon Conference on Defence and Security, IDN, 1-2 July*.
- ERDOĞAN, E. (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Sigortacılık Sektörüne Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GRANGER, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- GUJARATİ, D.N., PORTER, D.C., ŞENESEN, Ü. & GÜNLÜK-ŞENESEN, G. (2012). *Temel ekonometri*. Literatür Yayıncılık.
- GÜMÜŞ, S. (2012). *Türk Sigorta Sektörünün Analizi ve Banka Kaynaklı Sigorta Pazarlaması*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- GÜNŞOY, G. (2005). İnsani Gelişmenin İller Bazında Farklılaşması: Eskişehir Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 1-15.
- GÜVEL E. A. ve GÜVEL A. Ö. (2010). *Sigortacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜVEL, E. A. ve GÜVEL, A. Ö. (2002). *Sigortacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- HACIHASANOĞLU, B. (1983). Türkiye'de Para Arzı ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1*, 54-61.
- HENDRY, D., PAGAN, F., SARGAN, J. D., & A., R. (1984). *Dynamic Specification. Handbook of Econometrics*, 2, 1023-1100.

<https://www.hmvds.hmb.gov.tr/> (22.12.2018)

<https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-istatistikleri> (21.12.2018)

IŞIK, N., ACAR, M., ve IŞIK, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünlük Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.9, S.2, 325-340.

KARACA, C. (2016). *Türkiye'nin Güncel Ekonomi-Mali Sorunları ve Politikaları*. Ekin Yayınevi, Bursa.

KARAMAN, D. (2015). Sigortanın Temel Kavramları. *Sigortacılık* (ss. 65-71). İstanbul: Beta Yayıncılık.

KAYA, F. (2010). Türkiye'de Uygulanan Sigorta Türleri. *Sigortacılık*. (ss. 303-521). İstanbul: Beta Yayıncılık.

LEAMER, EE (1985, Ocak). Nedensel çıkarım için vektör otoregressions. In *Public Policy üzerinde Carnegie-rochester konferanslar dizisi* (Vol. 22, s. 255-304). Kuzey Hollanda.

MIHÇI H. ve MIHÇI S. (1997) İktisadi Büyüme Ve Kalkınmaya Kurumsal Değişim Yaklaşımı: Yatay Kesit Analizi, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, C.12, S.139, 22-56.

NOMER, C. ve YUNAK, H. (2000). *Sigortanın Genel Prensipleri*. İstanbul: Ceyma Matbaacılık.

OECD.stat, <https://stats.oecd.org/> (19.12.2018)

ÖZBOLAT, M. (2010). *Temel Sigortacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZKAN, E. (2010). Reasürans. *Sigortacılık*. (ss. 209-239). İstanbul: Beta Yayıncılık.

PHİLLİPS, P. C., & PERRON, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Savaş, F. (1999). *İktisadın Tarihi*, İstanbul, Siyasal Kitabevi 3. Baskı.

Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi, <https://www.sbm.org.tr/> (18.12.2018)

Sigortacılık Eğitim Merkezi, <http://www.segem.org.tr/mevzuat.asp> (18.12.2018)

Sigortacılık Kanunu (2007), T.C. Resmi Gazete, 26552, 14 Haziran 2007.

ŞEKER-DEMİR, S., (2011). Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi. *Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı*

TARI, R. (2012). *Ekonometri*. Kocaeli: Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Umuttepe Yayınları.

Tarım Sigortaları Havuzu, <https://web.tarsim.gov.tr/havuz/> (18.12.2018)

Tarım Sigortaları Kanunu (2005), T.C. Resmî Gazete, 25852, 14 Haziran 2005.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü
<https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari> (20.12.2018)

T.C. Başbakanlık Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü

T.C. Başbakanlık Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü, HMB Veri Dağıtım Sistemi

TURGUTLU, E. (2006) *Tam Bilgi ve Belirsizlik Altında Etkinlik Analizi: Türk Sigortacılık Endüstrisi Örneği: (1990-2004)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye Sigorta Birliği, Resmi İstatistikler <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler> (25.12.2018)

TÜYLÜOĞLU Ş. ve KARALI, B. (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 53-88

UNDP Human Development Report <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>(27.12.2018)

URALCAN, G. Ş. (2011). *Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

YASLIDAĞ, B. (2012). *Sigortacılık*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

YAVUZ, N. Ç. (2005). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisinin Testi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XX, Sayı 1.

YILMAZ, T. (2010). *Sigorta Sektöründe Rasyo Analizi Yöntemi ile Finansal Yapının Değerlendirilmesi ve İMKB'de İşlem Gören Sigorta Şirketleri Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZORTUK, M. ve EBEOĞLUGİL, H. F. (2016). Seçilmiş Geçiş Ekonomilerinde İnsani Kalkınma Ve Sigorta İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 378-395.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Yeliz DEMİRCİ

Doğum Yılı ve Yeri :1982- Sivas

Lisans Öğrenimi : Karadeniz Teknik Üniversitesi/ Ekonometri

Yabancı Dili : İngilizce

İş Deneyimi : Vakıflar Bankası Sivas Suşehri Şubesi/ Bireysel Portföy
Yöneticisi 2007-2009
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Suşehri Timur Karabal
MYO/ Öğretim Görevlisi 2009- halen

İletişim (Tel) : 0 346 311 50 22/ 119

E-Posta Adresi : yelizdemirci@cumhuriyet.edu.tr